

**MISIR'DAN OSMANLI SARAYI'NA ZAHİRE SEVKİYATI
(1650-1700)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı**

Engin ASLAN

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL

Ocak 2017

Denizli

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı öğrencisi Engin ASLAN tarafından Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL yönetiminde hazırlanan “**Mısır’dan Osmanlı Sarayına Zahire Sevkiyatı**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 20.01.2017 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

PROF. DR. MEHMET ALİ ÜNAL

Jüri Başkanı

PROF. DR. BEHSET KARACA

Jüri Üyesi

DOÇ. DR. YASEMİN BEYAZIT

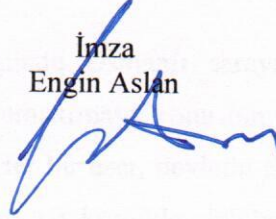
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun **02/02/2017** tarih ve **05/15**... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. YUNUS BALCI
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza
Engin Aslan

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti gibi imparatorluk seviyesine ulaşan yapılar, tarihin her döneminde, gerek kurdukları müesseseler ve gerekse hükmettikleri topraklar üzerinde kurdukları düzen açısından hep bir merak konu olmuştur. Özellikle göçebe bir toplumdaki beyliğe beylikten “devlet-i aliye”ye yükselmiş, bünyesinde farklı coğrafyaları ve kültürleri barındırmış aynı zamanda Roma İmparatorluğunun mirasını devralmış olan Osmanlı Devleti, idari, sosyal, kültürel ve mali alanlarda birçok çalışmada mercek altına alınmıştır. Aynı konuda dahi yapılan farklı çalışmalarla devletin bilinmeyen başka bir yönü ortaya konularak, devlet özellikle tarihçi, iktisatçı ve hukukçular başta olmak üzere zengin bir araştırma sahası bahşetmiştir.

Bu doğrultuda düşünüldüğünde Osmanlı sarayının, ordusunun ve başkent İstanbul’un iase meselesi pek çok araştırmaya konu olmuşsa da bu araştırmaların her biri yeni bir sahaya kapı açmıştır. Her bir eser, devletin farklı yönlerini ortaya koymuş ve zengin Osmanlı arşiv kaynakları ve kronikler bütün olarak ele almayı imkansız kıldığından, her bir araştırmacının koyduğu tuğla, devletin tarihinin binasının katlarını yükseltmiştir.

Bu tezde hedeflenen şey adeta Topkapı Sarayı gibi büyük bir yapıya bir tuğla koyabilmektir. Devletin, geniş yüzölçümüne, önemli ticaret limanlarına, büyük tarım arazilerine sahip ve coğrafi açıdan Osmanlı merkezine uzak olan Mısır’dan, sarayına hangi ürünleri layık gördüğü ve sarayın ihtiyaç duyduğu bu zahirenin hangi şekilde temin edilip saraya ulaştırıldığını anlamlandırmaktır. Bu doğrultuda tez yazım aşamasında fikirlerini benden esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Yasemin Beyazıt’a teşekkür ederim.

Konu seçimimdeki yönlendirmesi, arşiv kaynaklarındaki okumalarda ve tezin yazımı boyunca bana rehberlik eden, yönlendirmeleriyle ve desteğiyle tezime ışık tutan tez danışmanım Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal’a teşekkürü borç bilirim.

Engin ASLAN

ÖZET**MISIR'DAN OSMANLI SARAYINA ZAHİRE SEVKİYATI
(1650-1700)****Aslan Engin****Yüksek Lisans Tezi/****Tarih ABD****Yeniçağ Tarihi Programı****Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal****Ocak 2017, 104 Sayfa**

Tezimizde özellikle 1650-1700 yılları arasında, Osmanlı Devleti'nin sarayının iâşesini temin etme yolunda uyguladığı politikalar ve Mısır'dan Osmanlı sarayı için deniz yoluyla gönderilen zahirenin sevkiyat süreci incelenmiştir. Bu doğrultuda belirtilen tarih aralığında başta saray muhasebe defterleri olmak üzere birçok arşiv kaynağından faydalanıldı. Bu kaynaklar ışığında elde edilen bulgular neticesinde Mısır'dan ocaklık olarak gönderilen zahirenin sevkiyat esnasında geçirdiği aşamalar belirlenmeye çalışıldı.

Mısır limanları ve İstanbul arasında faaliyet gösteren gemiler, başta korsanlar olmak üzere fırtına ve yangın gibi nedenlerden kaynaklı olmak üzere birçok sorun ile baş etmek zorunda kalmışlardır. Tüccar gemilerinin saray zahiresini taşımada aracılık ediyor olması, bu sorunların sarayın iâşesi de doğrudan etkilemesine neden olmuştur. Söz konusu sorunlara bağlı olarak verilen kayıplar muhasebe defterlerine yansımıştır. Bu çalışmada, yarım asırlık bir dönem içerisinde, Mısır'dan saray için gönderilen ürünler, sevkiyatı sırasında meydana gelen zararlar ve saraya ulaşabilen ürün miktarları tespit edilerek tablolar halinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Osmanlı Sarayı, 1650-1700, Ocaklık, Zahire, Tüccar.

ABSTRACT**THE SHIPMENT OF PROVISIONS FROM EGYPT TO OTTOMAN
PALACE
(1650- 1700)****Aslan, Engin****Master Thesis****History Department****New Era Programme****Adviser of Thesis: Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal****December 2012, 104 Pages**

In this thesis, Ottoman Empire's policies of providing catering for its palace and the process of delivering of purveyance that is sent by the sea from Egypt for the Ottoman palace is studied, especially between the years 1650 and 1700. Between the years mentioned above, many archival recourses are studied, mainly books of account of palace. The process during the delivery of provisions as "ocaklık" sent from Egypt is attempted to be determined in light of the findings acquired from those sources.

The ships that went between port of Egypt and İstanbul had to deal with many problems resulted from many issues such as thunder and fire, but mainly they had to deal with pirates. The fact that merchants ships act as a mediator in the delivery of the purveyonce of the palace caused those problems to directly effect the provisions of the palace, too. The lossess regarding the problems talked upon reflected in the books of account. In this work, in a half century period, the products which was sent for the palace by Egypt, the damages which took palace during delivery and the amount of the products that could reach the palace is determined and presented as a tabular form.

Keywords: Ottoman Palace, Egypt, Provisions, 1650 and 1700, Ocaklık, Merchants

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar DİZİNİ.....	vi
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	vii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ İAŞE SİSTEMİ

1. İaşe Sisteminin İşleyişi.....	10
1.1. Osmanlı Sarayının İaşesi.....	15
1.1.1. Mübayaa.....	17
1.1.2. İrsaliye Usulü.....	17
1.1.3. Ocaklık Usulü.....	18
1.3. Ordunun İaşesi.....	20
1.2. İstanbul'un İaşesi.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR'DAN OSMANLI SARAYINA ZAHİRE SEVKİYATI

2.1. Osmanlı Maliyesinde Mısır ve İrsaliye Hazinesi.....	27
2.2. Mısır'dan Kılar-ı Amire'ye Zahire Sevkiyatı	32
2.2.1. Ürün Temini ve Sevkiyatı.....	32
2.3.2. Ürünlerin Sevkiyatında Tercih Edilen Paketleme Usulleri ve Kullanılan Ölçü Birimleri	37
2.2.2. Zahire Ücretleri.....	38
2.2.3. Zahire Sevkiyatında Kullanılan Gemiler.....	41
2.3. Zahire Sevkiyatında Görevliler.....	44
2.3.1. Matbah Eminleri.....	44
2.3.2. Vekilharçlar.....	46

2.3.3. Gemi Sahipleri ve Tüccarlar.....	48
2.3.3.1. Taşıma Ücretleri (Navlun).....	51
2.4. Limanlar ve Güzergah.....	56
2.5. Mısır'dan İstanbul'a Zorlu Yolculuk.....	59
2.5.1. Korsanlar.....	59
2.5.2. Gemi Kazaları.....	64
2.5.3. Kaçakçılık.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MISIR'DAN TEMİN EDİLEN ZAHİRE ÜRÜNLERİ

3.1. Pirinç.....	70
3.2. Şeker.....	72
3.3. Kuru Gıdalar.....	74
3.4. Baharatlar ve İlaçlar.....	76
SONUÇ.....	80
KAYNAKLAR.....	82
EKLER.....	90
ÖZGEÇMİŞ.....	113

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1: Tezde Veri Kaynağı Olarak Kullanılan Belge Grupları ve İçerik Özetleri.....	8
Tablo 2: Matbah-1 Amire Mutfakları ve Sarayda Hizmet Verdiği Sınıflar.....	16
Tablo 3: 29 Ocak 1682 Yılına Ait Muhasebe Defterinde Mevcut Ocaklıklardan Temin Edilen Ürünler ve Ocaklık Yerleri.....	19
Tablo 4: İstanbul'a Deniz Yoluyla Ulaşan Bazı Erzak ve Geldiği Bölgeler.....	25
Tablo 5: 17. Ve 18. Yüzyılda İrsaliye Hazinesinden Yapılan Harcamalar ve Merkeze Gönderilen İrsaliye Hazinesi Tutarının Para-Akçe Karşılıkları.....	31
Tablo 6: Farklı Tarihlerde Mısır'da Kılar-1 Amire İçin Ocaklık Olarak Bağlanan Erzak.....	34
Tablo 7: 1677-1682 Yılları Arası Ocaklık Ayrıntılı Liste.....	35
Tablo 8: Ürün Ölçü Birimleri.....	38
Tablo 9: 1682 Yılında Mısır'dan Gönderilen Ocaklık Ürünlerinin Ücretleri.....	40
Tablo 10: Muhtelif Tarihlerde Saray Zahiresinin Yüklendiği Gemiler ve Sayıları.....	42
Tablo 11: Matbah Emni Mahmut Efendi'nin 1079-1083 (1668- 69/ 1672- 73) Yılları Arası 4 Senelik Muhasebesi.....	45
Tablo 12: Mısır'dan Ürün Yüklenen Gemi Reislerinin Etnik Dağılımları ve Taşıdıkları Yük Miktarları.....	49
Tablo 13: 1673 İrsaliyesi'nin Yüklü Olduğu Gemiler ve Navlun Ücretleri.....	53
Tablo 14: 1682-1685 Yılları Arasında İskenderiye ve Reşid İskelelerinden Osmanlı Sarayı'na Gönderilen Ürün Miktarları.....	57
Tablo 15: Muhtelif Tarihlerde Korsanların Ele Geçirdiği Tüccar Gemileri ve Taşıdığı Osmanlı Saray Zahiresi.....	61
Tablo 16: Gemi Kazalarında Batan Saray Zahiresi Taşıyan Gemiler.....	64
Tablo 17: Kaçak Fransız Gemileri.....	68
Tablo 18: Mısır'dan Gönderilen Pirincin Kılar-1 Amireye Dönemlere Göre Giriş Miktarları.....	71
Tablo 19: Mısır'dan Gönderilen Şekerin Kılar-1 Amireye Dönemlere Göre Giriş Miktarları.....	73
Tablo 20: Mısır'dan Gönderilen Nohut, Mercimek ve Şehriyenin Kılar-1 Amireye Dönemlere Göre Giriş Miktarları.....	75
Tablo 21: Mısır'dan Gönderilen Baharat ve İlaçların Dönemlere Göre Giriş Miktarları.....	79

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
D.BŞM.MSR	Bab-1 Defteri Başmuhasebe Mısır Hazinesi
D.BŞM.MSR.d	Bab-1 Defteri Başmuhasebe Mısır Hazinesi Defterleri
C.SM.	BOA Cevdet Saray
D.BŞM.MTE	Bab-1 Defteri Başmuhasebe Matbah-1 Amire Eminliği
Çev.	Çeviren
D.	Defter Tasnifi
İE. ML.	BOA İbnülemin Maliye
MAD.	BOA Maliyeden Müdevver Defterler
MD.	BOA Mühimme Defterleri
NO.	Numara
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi
ÖRN.	Örnek
s.	Sayı
vb.	ve benzeri
vs.	ve saire
DİA.	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İA.	İslam Ansiklopedisi (Milli Eğitim Bakanlığı)
Bkz.	Bakınız
Vrk.	Varak
Edt.	Editör
Haz.	Hazırlayan

GİRİŞ

Tezimizde, esas olarak Mısır'ın Osmanlı sarayına 1650-1700 yılları arasındaki dönemde ocaklık olarak göndermesi gereken zahireler incelenmiştir. Bu zahirenin hangi usullere göre temin edildiği, geçirdiği yolculuk, devletin karşılaştığı sorunlar gibi meseleler 3 bölümden oluşan bir çerçeveye incelenmiştir. Bu doğrultuda ilk olarak giriş bölümünde literatür ve kaynak değerlendirmesinden önce, Mısır'ın tarihi önemini belirtmek adına Bizans'tan başlayarak bu bölgeyi ele geçiren devletler için Mısır'ın önemi ile alakalı genel bir bilgi verdikten sonra Osmanlı Devleti'nin burada nasıl bir sistem kurduğunu dile getirmek uygun görünmektedir.

Mısır, Bizans döneminde, Büyük Kostantinos tarafından 4 ana bölgeye ayrılmış olan ve Bizans topraklarının doğu bölgesini oluşturan eyaletlerinden biridir. Merkezi İskenderiye olup büyüklük ve önemi açısından İstanbul'dan hemen sonra gelmekteydi. Mısır İskenderiye'sinin İpek yolu üzerinde bulunması sebebiyle Aden- Kızıldeniz yoluyla buraya ulaşan malların Batı'ya taşınmasında uğrak yeri olması, Mısır'ın öneminin daha da artmasını sağlamıştır¹.

İslamiyet'in yayılmasıyla beraber Müslümanlar Irak ve Suriye gibi Ortadoğu'da birçok yeri ele geçirmeye başlamıştır. Özellikle Filistin'in fethi, Bizans'ın Mısır'la olan kara bağlantısını keserek, Mısır'ın Müslümanlar tarafından eline geçirilmesini kolaylaştırmıştır². Mısır'ın Müslüman Araplarca daha kolay fethedilmesini sağlayan en temel unsur şüphesiz Bizans'ın Mısır halkına uyguladığı baskıcı politikadan yılarak, Bizans'ı kendilerine düşman ve sömürgeci olarak görmeye başlayan halkın, özellikle dini açıdan oldukça hoşgörülü olan Müslümanların ülkelerini fethine güçlü bir direnç göstermemeleri olmuştur. Öyle ki yerel dinini korumaya çalışan yerli halkın yanı sıra Hıristiyan olanların da mezhep baskısı nedeniyle Araplarla bir olup, Bizans aleyhine çalıştıkları olmuştur³.

“Mısır fatihi” olarak anılan Amr b. As, Mısır'ı İslam topraklarına katmış, vali olarak burada askeri, idari ve iktisadi alanlarda önemli düzenlemeler yaparak Mısır'ı eyalet haline getirmiştir. Sonraki dönemlerde Emeviler ve Fatimîlerin hakimiyetinin görüldüğü Mısır'ın, 1171 senesinde Selahaddin Eyyûbî tarafından alınmasıyla başlayan

¹ Casim Avcı, “Mısır (Bizans Dönemi)”, *DİA*, c. 29, s. 558.

² Cengiz Tomar, “Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)”, c. 29, s. 559.

³ Adem Apak, “Mısır'ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dini Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 9/2, 2001, s. 150- 153.

dönem en önemli dönemlerden biridir. Bu dönemde Haçlılara karşı mücadele verilerek baharat ticareti hacmi Müslümanların hakimiyetinde gelişmiş, Sünnilik yeniden Mısır'da hakim olmuş ve Selçuklulara ait olan sistemler burada uygulanmaya konulmuştur.

Moğollar'a karşı kazanmış oldukları zaferin ardından Mısır'da Türk kökenli Memlüklerin söz sahibi olmaya başladığı görülür. Özellikle Melikü'n- Nasır Muhammed Kalavun dönemindeki istikrarlı politika ve vergide sağlanan adalet ile Kayıtbay devrindeki faaliyetler Mısır'ın bu dönemlerde gelişim göstermesini sağlamıştır. Ancak Memlükler, bir taraftan Hint Okyanusu'nda ilerlemeyi hedefleyen ve gözünü ticaret yollarına diken Portekizliler, öte yandan gittikçe büyüyerek karşılına güçlü bir rakip olarak çıkmış olan Osmanlı Devleti'nin karşısında tutunmayı başaramamıştır⁴.

Yavuz Sultan Selim, Doğu'da Osmanlı Devleti'nin iktisadi ve ekonomik açıdan büyüüp güçlenmesine engel olarak gördüğü Safevilere karşı, Çaldıran zaferini elde etmesinin ardından güneye yönelen bir genişleme politikası izlemiştir. Şüphesiz bu yönlü bir politikada, güneydeki ticaret yolları ve limanları elde ederek Akdeniz ticareti içinde yer alma arzusu vardı. Memlük Sultanlığı, Mısır gibi önemli ticaret merkezlerini hakimiyeti altında tutmasından başka, Müslümanlar için kutsal sayılan, Hicaz topraklarının da koruyucusu oldukları için, dini açıdan da İslam dünyasında söz sahibi konumundaydı. Mısır'ın pamuk, kumaş, şeker gibi mamul maddeleri ve hububatı ve Memlük donanması için elzem olan kereste, zift, demir gibi maddeleri coğrafi konumunun yanında ona ayrıca bir önem katmaktaydı⁵. Tüm bu nedenler Osmanlı Devleti'ni Memlük sınırlarına, dolayısıyla güney siyasetine yönelmesine neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, Portekizlilere karşı mücadele veren Memlük donanmasına yardım için kereste ve bazı malların yanında Anadolu'dan leventler de gönderiyordu. Haliyle bu durum Mısır'a hakim olmasının öncesinde Osmanlı'nın güneydeki faaliyetleri, stratejik durum, siyasi tablo ve ticari hareketliliği tanımasını sağlamıştı⁶.

Portekizlilerin gitgide güçlenmesine Osmanlı Devleti'nin kayıtsız kalması imkânsız gibi görünmekteydi. Çünkü Portekizlilerin Memlüklere üstünlük sağlamaları

⁴ C. Tomar, "Mısır", s. 559- 562.

⁵ Carl Heinrich Becker, "Mısır", *İA*, c. 8, İstanbul 1978, s. 228- 233.

⁶ Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 120.

demek, giderek denizlerde büyüyen bu devlet karşısında, Müslüman devletlerin zor durumda kalması ve kutsal toprakların Hıristiyan bir devlet tarafından tehdit edilmesi anlamına gelmekteydi. Mekke ve Medine'ye Yıldırım Bayezid zamanından beri gönderilen surreler Osmanlı'nın buraya verdiği önemi gösterir niteliktedir. Osmanlı'nın cihan hakimiyeti isteği ve Müslümanlığın temsilcisi ve yardımcısı olarak hareket etmesi de Portekiz tehlikesine karşı aktif olarak faaliyet göstermesine neden olmuştur. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti, güneye doğru ilerleyerek 22 Ocak 1517 tarihinde Ridaniye Muharebesi'ni kazanmış, Memlük Sultanlığı'nı hakimiyeti altına almasıyla da Mısır'ı topraklarına dahil etmiştir⁷.

Fethinin ardından Mısır, Portekizlilere karşı yapılan mücadelelerde ve Doğu Akdeniz- Kızıldeniz yönünde yapılacak fetihler için önemli bir stratejik nokta olmuştur. Yemen'in Osmanlı topraklarına katılması, Girit seferi gibi önemli fetihler için bir üst görevi görmüş, bunun yanında Osmanlı donanmasının erzak ihtiyacı açısından önemli kaynak olmuştur. İstanbul'a ödediği vergisi de diğer eyaletlerden daha fazla olup imparatorluğun nakit ihtiyacı için son derece önemli bir yere sahiptir⁸.

Osmanlı Devleti, Mısır'da farklı bir uygulamaya giderek, hem mevcut Memlük düzenini devam ettirmiş hem de merkezden uzak olan bu coğrafyada hâkimiyetini sağlayabilmek için Memlük beylerinin ve yöneticilerinin tehdidine karşı farklı bir yönetim tarzını uygulamaya koymuştur⁹. Osmanlı fethini takip eden yıllar, Memluk yönetici sınıfı açısından sosyal ve ekonomik alanlarda büyük yıkım meydana getirmiştir. Ekonomik ve siyasal güçleri büyük oranda ikta sistemine dayanan bu beylerin birçoğu Yavuz Sultan Selim tarafından baskı altına alınmıştır. Bir kısmı ise itaat ederek, merkez tarafından, tecrübelerinden faydalanılmak üzere, Osmanlı sistemi içerisindeki pozisyonlara yerleştirilmiştir. Sultan Selim, kendisine itaat eden Memluklerin ikta hakkına saygı duyarak, bu beylerin sahip oldukları topraklarda olan haklarını devam ettirmiştir¹⁰.

Vezir-i azam Yunus Paşa'nın beylerbeyi olarak tayin edilmesiyle, Mısır'da Osmanlı'nın Anadolu ve Rumeli topraklarındakinden farklı olarak "saliyaneli eyalet

⁷ S. Özbaran, *Yemen'den Basra'ya...*, s. 121.

⁸ Jane Hathaway, *Osmanlı Mısırı'nda Hane Siyaseti- Kazdağlıların Yükselişi*, çev. Nalan Özsoy, İstanbul 2002, s. 5.

⁹ J. Hathaway, *Osmanlı Mısırı'nda...*, s. 8.

¹⁰ Nelly Hanna, "Egyptian Civilian Society And Tax-Farming In The Aftermath Of The Ottoman Conquest", *Conquête ottomane de l'Égypte (1517)*, Edt: Benjamin Lellouch- Nicolas Michel, 2012, s. 213, 214.

sistemi” uygulanmaya başlanmıştır. Buna göre arazi statüsü haracî olarak belirlenen Mısır, her sene yıllık maaş almak kaydıyla bir beylerbeyine bağlanmıştır. Bölgede muhafaza hizmeti gören sancak beyleri ve kaşifler, hizmetleri karşılığında topladıkları vergileri buldukları bölgelerin hizmetlerine sarf ettikten sonra arta kalan miktarı beylerbeyine teslim ederlerdi. Beylerbeyi “irsaliye hazinesi” adı altında her sene düzenli olarak merkez hazineye bu vergiyi göndermekle yükümlü tutulurdu¹¹.

Osmanlı yönetimiyle ilk tanıştığı dönemde Memluk beyleri, Mısır’ın ilk beylerbeyisi Yunus Paşa ile anlaşamamışlar ardından gelen Hayır Bey dönemi ise Mısır’ın Osmanlı sistemine yavaş yavaş entegre olduğu dönem olmuştur¹². Hayır bey; Memluk beyleri, askerleri ve Osmanlı beyleri ve yeniçerileri arasındaki otorite paylaşma sorununun ve maaş ödemelerindeki sıkıntılardan kaynaklanan huzursuzlukların üstesinden gelmeyi başarmıştır. Memluk askerleri arasından işe yarar olanları ayırarak kalanları tasfiye etmiştir. Yeniçeriler ve Memlûklü askerler arasında denge siyaseti uygulayarak bunların taşkınlıklarını önlemeye çalışmıştır¹³.

Hayır Bey’den sonra atanan beylerbeyiler kendilerine Memluk halkı içinden danışmanlar tutarak bölge halkı ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. Mısır’a doğrudan merkezden atanan ilk beylerbeyi olan (Çoban) Mustafa Paşa, kâşifleri yerinde bırakmış, vergi tahsili işini yerli mübaşirlere vermiş ve bunların denetimi için de defterdar atamıştır. Ancak bu yeni uygulamayla, Hayır Bey dönemindeki istikrar yerini Memlûklü beylerin baş kaldırmasıyla kargaşaya bırakmıştı¹⁴.

Osmanlı Devleti’nin Mısır’da istikrarı, Makbul (Pargalı) İbrahim Paşa’nın geniş yetkilerle Mısır’a atanmasının ardından sağlanabildi. Özellikle Hain Ahmet Paşa isyanına kadar olan dönemde uygulanan Osmanlı kanunları, buraya gelen Vezir İbrahim Paşa tarafından yürürlükten kaldırıldı.

¹¹ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri: 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnameleri II. Kısım Eyalet Kanunnameleri*, İstanbul 1993, s. 65. ; J. Hathaway, *Osmanlı...*, s. 64.

¹² “...Hayır Bey, Çerkes Memluklarını teftiş ederken, sakallarının yarısını kesip eline veriyordu. “Sakal kesme hususunda, yenleri daraltmada Osmanlı kanununa göre hareket edin, onlar gibi yapın.” diyordu, ” İbn-i İyas, *Bedâyi’ü’z-Zühur Fî Vekâyi’i’l-Duhûr (Yavuz’un Mısır’ı Fethi ve Mısır’da Osmanlı İdaresi)*, Çev. : Ramazan Şeşen, İstanbul 2016, s.386. ; N. Hanna, “Egyptian Civilian...”, s. 212.

¹³“...16 Muharrem Pazar günü Hayır Bey Çerkes Memluklarına nafaka dağıttı. Beş aydır maaş alamıyorlardı, 4 aydır yem parası almamışlardı. Bugün onlara iki aylık maaş dağıttı. 3 aylığını tehir etti. Onları zarara soktu. Askerler maaş almak için meydanda toplandıklarında Kadı Ahmed bin el-Ciân, Muhtesip Kadı Berekât, İbn-i Ebî İsbâ kaleden inip onlara “Hayır Bey size bahardan sonra sefere çıkacağımı, kudreti olanın sefer hazırlığı yapmasını, kudreti olmayıp sefere çıkamayacakların maaş alamamalarını söylüyor.” dediler. Askerler bunu duyunca zor duruma düştüler... Onları birer birer huzuruna kabul etti. On memluk arasından genç ve sefer yapabilecek bir kişi seçiyor maaşını devamını emrediyordu.” İbn-i İyas, *Bedâyi’ü’z-Zühur...*, s. 385, 386.

¹⁴ Seyyid Muhammed es- Seyyid Mahmut, “Mısır (Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, c. 29, s. 563.

Osmanlı yönetim sisteminde, yürürlüğe koyulan kanunnameler ile birlikte ilk defa saliyaneli eyalet olarak yerini alan Mısır'ın idari taksimatı hakkında 16. yüzyıl için kesin bir tespit yapılması şimdiye kadar mümkün olmamıştır. Bununla beraber, 17. yüzyılın başlarına gelindiğinde idari olarak 12 vilayet (Şarkıye, Garbiye, Menufiye, Buhayre, Tarrana, Cîze, Atfihıyye, Feyyum, Behenefesâviyye, Eşmûnn, Manfalûtiyye ve el-Vahat) ve 7 sancağa (İskenderiye, Dimyat, Reşid, Süveyş, Cidde, Asyût ve İbrîm) bölündüğü bilinir¹⁵.

Mısır'ın Osmanlı sistemi içerisinde yönetim şekli belirlenirken mali açıdan da birçok düzenleme yapılmıştı. Bu dönemde eyaletin vergi fazlalarından oluşan irsaliye hazinesinin düzenli olarak gönderilmesi, Mısır'ı Osmanlı için daha da değerli bir hale getirmiştir. İrsaliye hazinesinin yanında da mali açıdan Mısır'ın Osmanlı Devleti'ni birçok açıdan desteklediği bilinmektedir. Donanmanın, kutsal beldelerin, İstanbul'un ve Osmanlı sarayının iâşesi gibi birçok noktada kilit rol oynamıştır¹⁶.

Literatür Değerlendirmesi

Mısır'dan yapılan sevkiyat Osmanlı sarayının iâşesini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Osmanlı sarayının iâşesi meselesi ile ilgili ise hali hazırda dolaylı ve doğrudan olmak üzere bazı çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalar içerisinde sarayın iâşesini doğrudan konu edinmesi bakımından iki çalışma ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmalardan ilki ve belki de en önemlisi Arif Bilgin'in 2000 yılında Marmara Üniversitesinde hazırladığı "Osmanlı Sarayının İâşesi (1489-1650)" adlı doktora tezidir. Çalışmayı önemli kılan özellik sarayın iâşe teminini hemen her yönüyle ele alınmış olmasıdır. Araştırmada sarayın erzak ihtiyacını sağlayan matbah-ı amire ilgili bilgiler, iâşenin finansmanının nasıl yapıldığı ve harcama kalemleri, iâşe temin usullerinden bahsedilmiş ve ürün alımlarının yapıldığı bölgeler üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışmanın son bölümünde saraya alım yapılan ürünlerin cins ve miktarları üzerinde durularak tüketim miktarları tespit edilmiştir ve genel olarak 15., 16. ve 17. yüzyıllara

¹⁵ Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, *16. Yüzyılda Mısır Eyaleti*, İstanbul 1990, s. 152- 153.

¹⁶ Ayrıntılı Bilgi için bkz: *Özen Tok XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2002.

ait birer yıllık saray muhasebesi tablo halinde karşılaştırılarak ürünlerin saray kilerine giriş miktarları verilmiştir¹⁷.

Sarayın işesini doğrudan konu edinen diğer çalışma, Emine Berksan'ın 2005 yılında İstanbul Üniversitesi'nde "Matbah-ı Âmire (1703-1730)" başlıklı doktora tezi olarak sunduğu araştırmasıdır. Bu çalışmada genel olarak belirlenen dönem içerisinde matbah-ı âmirenin kurumsal yapısı ve işleyişi üzerinde durulmuştur. Eserde, çalışılan dönem içerisinde saraya temin edilen erzağın matbah-ı amire içerisinde hizmet sınıfına göre yapıldığı mutfaklara dağılımı, saray mutfağının gelir ve giderleri gibi bilgilere ulaşılabilir¹⁸.

Söz konusu çalışmalarda ocaklık usulü ile saraya ürün temin edilen birçok bölge belirtilmiş ve özellikle Arif Bilgin'in çalışmasında ürün temininin yapıldığı 1489-90, 1573-74 ve 1642-43 yıllarına ait birer muhasebe karşılaştırılarak ürünlerin saray kilerine giriş miktarları tablo halinde verilmiştir¹⁹. Ayrıca bu çalışmada ürünlerin saraya nakillerinde meydana gelen zayıatın nedenleri belirtilmesine karşın, meydana gelen zayıat sadece birkaç örnek verilmekle yetinilmiştir. Bu durum, çalışılan dönemin oldukça uzun olması ve ayrı bir çalışma gerektirmesi nedeniyle doğal görülebilir.

Tezimiz, bu çalışmalardan farklı olarak, 1650-1700 yılları arasında ulaşabildiğimiz bütün belgelerden yola çıkarak Mısır'dan ocaklık olarak temin edilen ürünleri bir bütünlük içerisinde ele almaktadır. Çalışmamız incelendiğinde, saray için ocaklık usulüyle erzak temininin aşamaları, sevkiyat esnasında meydana gelen zayıatın nedenleri ve boyutları örneklerle genişletilmiş olarak sunulmuştur. Ayrıca sevkiyatın dönemin önemli ticaret yollarından olan İskenderiye- İstanbul hattında gerçekleşmesi, araştırmada dönemin deniz taşımacılığı konusuna yönelme imkânı da vermiştir.

Muhasebe Defterleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki birçok fonda bulunan saray muhasebelerinin, Mısır için ayrı olarak tasnif edildiği görülmektedir. Yaptığımız arşiv taraması sonucu elde ettiğimiz defterlerin mevcut tarihleri, çalıştığımız 1650-1700 yılları arasına denk

¹⁷ Arif Bilgin, *Osmanlı Sarayı'nın İşesi (1489-1650)*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000. (Bu çalışma *Osmanlı Saray Mutfağı* adıyla kitap olarak yayımlanmıştır.)

¹⁸ Fatma Emine Berksan, *Matbah-ı Amire (Saray Mutfağı) (1703-1730)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.

¹⁹ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayının...*, 241, 244, 251, 256, 313.

gelen 50 yıllık dönemin tamamını kapsamamıştır. Bu durumun muhtemel sebebi zahirelerin finansmanının yapıldığı irsaliye hazinesinin toplanmasında meydana gelen aksaklıklardır²⁰. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki arşiv taraması yapılırken defterlerin farklı fonlarda bulunmasının yarattığı karmaşa, zahire sevkiyatının mevcut olduğu belgelerin tamamına ulaşamamızın nedenleri arasındadır.

Mısır'dan gönderilen zahirelerin tafsilatlı bir şekilde yer aldığı muhasebe defterlerindeki kayıtların siyakat yazısı ile tutulduğu görülür. Genelde bir yıllık olarak hesaplanan bu defterlerdeki muhasebeler, zahirelerin saray kilerine dâhil olduğu dönemde, görevli olan matbah emini ve ürün sevkiyatından mesul olan vekilharcın isimlerinin verildiği başlıklar ile başlar. Bu başlıkların altında saray zahiresinin yüklendiği gemiler reisleri ile beraber kaydedilmiş, bunun da altına gemilere yüklenen ürünlerin cins ve miktarları sıralanmıştır²¹. Bir yıllık muhasebe dönemi sonunda ise gemilerle saray kilerine gönderilen zahirenin kilere ulaşan miktarı veya çeşitli sebeplerle yolda zayi olmuş ise bunun miktarı belirtilmiştir. Ancak her muhasebe bu kadar düzenli tutulmamış, bazı muhasebelerde sadece dönemin matbah emininin ismi zikredilmekle yetinilmiştir. Bazılarında ürün yüklenen gemiler hakkında tafsilatlı bilgi verilmemiş, ürünlerin saray kilerine ulaşan ve zayi olan miktarları verilmekle yetinilmiştir²².

Aşağıda tezimizde ver kaynağı olarak kullandığımız muhasebe defterleri ve içerik özetleri tabloya yansıtılarak belirtilmiştir.

²⁰ S. J. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798*, New Jersey 1962, s. 400.

²¹ “Dâhil-i kilar-ı amire der zaman-ı Mustafa Efendi emini matbah-ı amire ber-irsaliye-i Mustafa Ağa vekilharc-ı Mısır. El-vaki’-Fi 11 Ş 1099-10 Ş 1100.”, BOA, D. BŞM. , Defter No: 559.

²² “Dâhil-i kilar-ı amire der-asitane-i saadet der zaman-ı Mahmud Efendi Emin-i matbah-ı amire elvaki’ Fi 10 Şevval sene 1079 ve fi 9 Şevval sene 1080.”, BOA, C.SM.. 93 4655, Vrk: 1.

Tablo 1: Tezde Veri Kaynağı Olarak Kullanılan Belge Grupları ve İçerik Özetleri

Defter Tasnifi ve Katalog Numaraları	Defter Tarihi	Özet
Maliyeden Müdevver Defterler No: 4986	1061 Z 29 1650/51	Mısır vekilharcı Müezzîn Ali Ağa marifetiyle Mısır'dan gemiler vasıtası ile kılar-ı amireye gönderilen seker, nohut, şehriye, ades, fülful, nisadır, mercimek, zencefil vesairenin gönderildiğini beyan eder defter.
Maliyeden Müdevver Defterler No: 3769	H. 1067 M. 1656/57	Mahruse-yı Mısır'dan Matbah-ı Amire'ye irsaliye tayin olunan pirinc, seker, nohud ve diğer muhtelif cins zahairin bazı rüesa gemilerine vekilharç olan Ali Ağa marifetiyle tahmil olunduğunu beyan eden defter.
Bab-1 Defteri Başmuhasebe Matbah Emîni Defterleri No: 10533	H. 1076-1078 M. 1665/66-1667/68	Mısır'dan Kılar-ı Amire'ye gönderilen matbah mühimmatını gösterir irsaliye defteri.
Cevdet Saray No: 93 4655.	H.1079 - 1083 M. 1668/69-1672/73	Mısır'dan Matbah-ı Amire'ye irsaliye suretiyle dört senede ayrı ayrı gönderilen mütenevvi zahirelerin miktarlarını havi.
İbnülemin Maliye No: 24 2341	H. 1084 M. 1673/74	İskenderiye Limanı'ndan Kılar-ı Amire için gönderilen erzakın Harc-ı Hassa Vekili Mirliva Hüseyin Bey'in tezkiresi mucibince İskenderiye Gümrük malından verilen navluna dair
Maliyeden Müdevver Defterler No: 888	H. 1088-1092 M. 1677/78- 1681/82	Vekilharç Hüseyin Bey zamanında İskenderiye canibinden sefainle gönderilip Kılar-ı amire'ye teslim edilen zahairin ve Resid kadısının memhur defteri mucibince Nil nehrinde battığı için ziyan olan bakiye miktarını muhtevi muhasebe defteri
Bab-1 Defteri Başmuhasebe Mısır Hazinesi Defterleri Defterler No: 16856	H. 1092-1096 M. 1681/82-1684/85	Mısır vekilharcı Hüseyin Bey'den talep edilen zahirelere ait icmal defteri. (Ayrıca Hüseyin Bey'in muhasebe icmal defteri bulunmaktadır.)
Bab-1 Defteri Başmuhasebe Mısır Hazinesi Defterleri No: 16859	H. 1099 Z 20 M. 1687/88	Mısır vekilharcı Mustafa Ağa zamanında Mısır-ı Kahire'den gelip dahil-i kılar-ı amire olmayıp açıkta kalan sefinelerde mevcut zahireleri mubeyyin defter.
Bab-1 Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri No: 570	H. 1105 M. 1693/94	Vekilharç-ı Sultani Mustafa Ağa'nın Mısır'dan getireceği zahair ve bu zahairin mahvına dair defter
Bab-1 Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterler No: 559.	H. 1099-1106 M. 1687/88-1694/95	Matbah-ı Amire Emîni Mustafa Efendi zamanındaki Vekilharç Mustafa Ağa tarafından Mısır'dan gönderilen zahairi gösterir defter

Mısır'dan yapılan zahire sevkiyatının, Osmanlı saray iaşe sürecinin bir parçası olması hasebiyle çalışmamızın birinci bölümünde genel olarak Osmanlı sarayının, ordunun ve İstanbul'un iaşesi ile ilgili bilgi verme gereği duyulmuştur. İkinci bölümde defterlerin sunduğu verilerden yola çıkarak zahire sevkiyatının nasıl yapıldığı tespit edilmeye çalışılmış ve sevkiyat esnasında meydana gelen zararların nedenleri ile beraber ortaya konulması hedeflenmiştir. Çalışmamızın son bölümüne gelindiğinde ise sevkiyata konu olan ürünler hakkında bilgi verildiği görülecektir. Bu ürünlerin dönem dönem saraya ulaşan miktarları tablolara yansıtılarak inceleme imkanı sağlanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ İAŞE SİSTEMİ

1.İaşe Sisteminin İşleyişi

Osmanlı Devleti, üç kıtaya yayılmış olan geniş bir coğrafyada oldukça verimli arazileri bünyesinde bulundurmaktaydı. Devletin hâkimiyeti altında Avrupa’da, Macaristan, Yugoslavya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan; Asya’da, Anadolu, Irak, Suriye; Afrika’da Mısır gibi ziraat açısından elverişli olan bölgeler vardı. Ancak tüm bu verimli arazilerin varlığına rağmen iklim şartları, askeri seferler, isyanlar, ürün nakliyatındaki zorluklar, ekonomik sıkıntılar gibi nedenlerle Osmanlı kentlerinin iaşe temininde sıkıntılar yaşanmıştır. Bu durum, devleti hem üreticilerin hem de ürünlerin üzerinde daha kontrollü bir politika uygulamaya yöneltmiştir²³. Bu yönelim zaman içinde Osmanlı Devleti’nin ekonomik politikasını üç ana ilkeye göre şekillendirmesine neden olmuştur. Bu ilkeler provizyonizm (iaşecilik), gelenekçilik ve fiskalizmdir²⁴.

Yukarıda zikredilen ve Mehmet Genç’in literatürümüze katmış olduğu bu üç ilke, yalnızca Osmanlı Devleti’ne has değil, kapitalizm öncesi toplumların ortak özelliği olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla devletin ekonomik faaliyetlerin her alanında diğer devletlerden farklı olarak tutucu ve baskıcı bir politika izlediği ve bunun da Osmanlılara özgü bir sistem olduğu algısından sıyrılmak gerekir. Osmanlı Devleti gibi imparatorluk boyutuna ulaşmış bir devletin bu sistemleri kendine ilke edinmesi oldukça doğal bir durumdur. Burada değinilmesi gereken asıl mesele, Edhem Eldem’in tespit ettiği üzere bu üç ilke devlet tarafından istisnasız uygulanıyor değildi. Teoride devletin ekonomik sistemini bu üç sacayağına oturtarak anlamlandırmak mümkün iken, pratik boyutu ele alındığında ise istisnaların olması şiddetle muhtemeldir²⁵.

Provizyonizm ilkesi, bir kazada üretilen ürünün öncelikle o kazanın ihtiyacını karşılaması temeli üzerine kuruludur. Bu ilke ile devlet, bol ve kaliteli üretimin yanı sıra ucuzluğa da önem verir. Kazanın tüketim ihtiyacının karşılanmasının ardından ürünler, tüccar vasıtasıyla devlet merkezi olan ve oldukça kalabalık bir nüfusu barındıran İstanbul’a gönderilmektedir. İstanbul’a gönderilen bu ürünlerden öncelikle saray ve ordunun ihtiyacı karşılanır, bunun ardından arta kalanlardan İstanbul halkının

²³ Lütfi Güçer, *XVI.-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s. 1-12.

²⁴ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2012, s. 60-61.

²⁵ Edhem Eldem, “Mehmet Genç’in Osmanlı Klasik Sistemini Algılayışı, *Türk Tarihçiliğinde Dört Sima: Halil İnalçık, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, İlber Ortaylı*, Tarih Araştırmaları Serisi I, İstanbul 2006, s. 108- 114.

faydalanması sağlanırdı. Bütün bu ihtiyaçlar karşılanmadan ürünlerin tüccar eliyle İstanbul dışına çıkarılmasına kesinlikle izin verilmemekteydi.

Provizyonizm ilkesine göre üretim, devlete kazanç getirmek maksadıyla değil halkın ve merkezin ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılıyordu. Bu amaçla piyasada bol miktarda ürün bulundurmaya özen gösteriliyordu. Sonuç olarak bu durum ihracatın mümkün olduğunca kısıtlanmasına, ithalatın ise artmasına neden olmaktaydı²⁶.

Provizyonizm ilkesi aynı zamanda devletin üretim ve tüketim üzerindeki müdahaleci yönünü yansıtır. Tarım temelli bir toplum yapılanmasında ürünler, çiftçiden başlanarak tüketiciye kadar, üreticinin ektiği arazi de dahil olmak üzere sürekli bir devlet kontrolü altındadır. Tarımsal üretimin temelinde, bir çift öküzle ekilebilen arazi ve bu arazinin kiracısı konumunda toprağı işleme hakkı karşılığında vergi yükümlülüğü altına girmiş olan köylü bulunur²⁷. Devlet, çiftçinin ekebileceği toprağın büyüklüğünü 60-150 dönüm arasında tutmakta, çiftçiye tam bir mülkiyet hakkı tanımayarak bu ölçünün değiştirilmesine izin vermemektedir. Bunun dışında çiftçinin toprağı 3 sene üst üste boş bırakmaması gibi daha birçok önleyici tedbirler alınmıştır. Böylece üretimin en yüksek seviyede olması hedeflenir ve bununla beraber ürün fiyatı da düşük tutulmaya çalışılırdı²⁸.

Osmanlı'da, kadı tarafından merkeziyetçi zihniyete uygun olarak yönetilen ve iktisadi bir ünite olarak üretimin yapıldığı en küçük birim kazalardır. İaşeci politika geleneğince kazalarda yetiştirilen ürün fazlası büyük kentlerin ihtiyaçlarını karşılamak için ayrılmaktaydı. Kazaların sınırlarının zaman zaman çeşitli sebeplerle değişmesi olağan bir durumdur. İstanbul'un zahiresi açısından oldukça önemli merkezlerden biri olan Rodoscuk'un sınırlarının ilhaklarla genişlediği bilinmektedir. Bir kazanın verimli bir arazisi farklı bir kazanın sınırlarına kaydırıldığında bu durum arazisini kaybeden kaza halkının zahire sıkıntısı çekmesine neden olabiliyordu. Bu yüzden kazalarda var olan ekilebilen arazinin çokluğu, iaşesini buralardan temin eden halk için büyük önem arz ediyordu²⁹. Yine kazalarda bulunan arazilerde devletin talebi doğrultusunda ekilen

²⁶ M. Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda...*, s. 61-63.

²⁷ Halil İncelik, "Köy, Köylü ve İmparatorluk", *Osmanlı İmparatorluğu-Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 2.

²⁸ M. Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda...*, s. 60. Ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz.: Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul 1980.

²⁹ Yasemin Beyazıt, "XVI. yüzyıl Sonlarında Osmanlı'da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler", *Doğu-Batı*, 53, Ankara 2010, s. 84, 85.

ürünlerde de değişikliğe gidildiği zamanlar olmuştur. Örneğin düzenli olarak mercimek üretilen bir arazide devletin müdahalesi ile başka bir sene darı ekimi yapılabiliyordu³⁰.

Osmanlı Devleti iâşe temini konusunda sıkıntıya düşmemek için kazalarda ürün kalitesini artırmak ve üretim-tüketim arasındaki dengeyi gözetmek zorundaydı. Bu yüzden devlet, İslami kurallara göre inşa edilmiş bir uygulama ile kazalarda esnafi muhtesip adı verilen kişilerle denetlerdi. Muhtesipler çarşı ve pazarları teftiş ettikleri için her türlü malın kalitesine vâkıf ve ürün fiyatlandırması gibi birçok ticari ve ekonomik konuda oldukça yetkin kişilerden seçilmiştir³¹. İhtisap Emini veya İhtisap Ağası olarak anılan muhtesipler, günlük çarşı pazar hayatının düzenlenmesinde, ahlak kurallarının korunarak nesilden nesile aktarılmasında etkin rol oynamıştır. Fatih zamanında yayımlanan İhtisap Kanunnameleriyle muhtesipin görev ve yetkilerinin tayin edildiği bilinir³². Muhtesip divandan çıkan hükümlerin ve kadı tarafından verilen karar ve emirlerin uygulayıcısı olup, kadının en önemli yardımcısıdır³³. Devlet, üretici ve tüketici için büyük önem taşıyan lonca teşkilatına kadılık kurumu üzerinden müdahil olmuştur. Hisbe geleneği doğrultusunda esnaflar kendi aralarında kurdukları “lonca” denilen teşkilatlara sahip bulunuyordu. Loncalar, her mesleğin bağlı bulunduğu kuralları ihtisap kanunnamesi adı altında kadıya belge olarak sunardı. Kadı bu belgenin şer’i ve örfi hukuka uygunluğunu tespit ettikten sonra belgeyi divana gönderir, divanın tasdik etmesinin ardından da belge resmi bir nitelik kazanırdı.

İhtisap kanunnamesinde ürünün cinsi, kalitesi, fiyatı, dükkan sayısı, çalışma şartları, ham madde temini ve dağıtımı gibi esnafın uymakla yükümlü olduğu kurallar yer alırdı. Ayrıca kazada bulunan esnaf sayısı da kadı tarafından ayarlanırdı³⁴. Bununla birlikte ihtisap kanunnamesinde yer alan en önemli hususlardan bir tanesi de “narh” denilen, ürünün kalitesi ve fiyatı ile ilgili uygulamadır. Narh sistemine göre devlet her yıl ürünlerin fiyat ve kalitesini belirleyen listeler yayınlar ve ürünlerin bu fiyat dışında alınmasına mani olurdu. Bu uygulama üzerinden esnaf muhtesip tarafından sık sık teftiş edilir, böylelikle fiyatların halkın alım gücünün üzerine çıkması engellenerek kent

³⁰ Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Isparta 2014, s. 103.

³¹ Bernard Lewis, *İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı*, çev. Nihal Önal, İstanbul 1975, s. 151.

³² H. İnalçık, “Bursa XVI. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, *Bellekten*, XXIV/93, 1960, s. 63.

³³ Fatih Sultan Mehmed devrine ait olan, İstanbul’un İhtisap Kanunnamesi’nde, Allah’ın yarattığı her şeyin hukukunun görülüp gözetilmesinde muhtesibin sorumlu olduğuna dair bulunan kayıt muhtesibin önemi hakkında oldukça dikkat çekicidir. Bkz. Ö. L. Barkan, “İhtisap Kanunları”, *Türk Tarihi Vesikaları*, 1/5 11942, s. 340.

³⁴ M. A. Ünal, *Osmanlı Sosyal...*, s. 122, 123.

içinde ekonomik istikrar sağlanmaya çalışılırdı. Narh uygulamasının teftişi için talep genellikle loncalardan gelirdi. Loncalar, bazı ustaların istifçilik ve karaborsacılık yaparak zenginleşmesinin önünü alırdı³⁵.

Narh uygulaması sürekli mal akışının olduğu İstanbul'da her sene uygulanmaya çalışılsa da diğer kentlerde genellikle kıtlık ve ekonomik istikrarsızlığın arttığı olağanüstü durumlarda uygulanmıştır. Ekonomik istikrarın olduğu yerel kentlerde narh fiyatlarının 20-30 yıl aralığında düzenlendiği görülmektedir³⁶. Osmanlı Devleti'nde iklim, haşere istilaları ve isyanlar gibi olumsuz etkenler tahıl üretimine hem zarar veriyor hem de ürün fiyatlarında dalgalanmalara sebep oluyordu. Bu zararlar önemli boyutlara ulaştığında halk kıtlık ve açlıkla karşı karşıya kalmıştır. Bazı bölgeler ise tarım arazisinin az olması, sınır boyu olması ve sürekli askeri baskınlara maruz kalması gibi nedenlerle ürün ihtiyacını kendi kendine karşılayamamaktaydı. Böyle bir durumda bu bölgelere ürün sevkiyatı yapılabilmesi merkezden verilen izne bağlıydı. Bu durumda tüccarlar ilk olarak İstanbul muhtesibine isteklerini bildirir, muhtesip tarafından bu istekleri divana iletdikten sonra divandan çıkan karara göre ürünün söz konusu bölgelere transferine izin verilirdi³⁷.

Devlet iaşe sisteminin devamlılığını sağlamak ve piyasayı kontrol altında tutmak amacıyla İstanbul'a sürekli bir erzak akışı organize etmek durumundaydı. Özellikle çift-hane sisteminin bozulmadan devam etmesi tahıl üretiminin sürekliliğini sağlamak açısından oldukça önemliydi. Devlet üreticiden aldığı ürünü kendi belirlediği fiyatlar üzerinden satın alıyordu. Bu fiyatın çoğunlukla piyasadaki fiyattan düşük olmasından dolayı üretici gayr-ı meşru yollara başvurarak ürününü elden çıkarmaktaydı. Nihayetinde üreticiden aldığı teslimatın beklenenin altında kalması durumunda devlet, ürünleri piyasadan alma yoluna gitmiştir³⁸. Bu durum Osmanlı piyasasında iki türlü fiyatın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların ilki devletin belirlediği miri mübayaa fiyatı, diğeri ise piyasa şartlarından dolayı ortaya çıkan serbest piyasa fiyatıdır. Genelde devlet ürünleri ucuza getirmek için miri mübayaa fiyatları üzerinden almaktaydı.

³⁵ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İstanbul 2003, s. 18.

³⁶ Ş. Pamuk, *Osmanlı-Türkiye...*, s. 90, 91.

³⁷ L. Güçer, "XVI. yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 13/1-4, s. 8, 83.

³⁸ H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, c. I, s. 233.

Bundan dolayıdır ki miri fiyatlar çoğu zaman serbest piyasa fiyatlarının altında kalmıştır³⁹.

Devlet miri mübayaa ve serbest piyasa fiyatı arasındaki dengede en büyük sıkıntıyı İstanbul'un et temini hususunda yaşamıştır. Kentlerin et ihtiyacının karşılanmasından sorumlu olan celepler hayvan sürülerini alıp İstanbul'a getirirlerdi. Getirilen hayvanların kesiminden, dağıtımından ve satışından yine devletin görevlendirdiği kasaplar sorumluydu. Devlet satın alınacak sürülerin fiyatlarını yüksek tutmak yerine düşük tutarak, celep ve kasaplara her yıl belli sayıda hayvanı bulmayı zorunlu tutmuştur. Eğer İstanbul'da belirlenen et fiyatları sürülerin getirileceği bölgedeki fiyatlardan yüksek tutulmazsa canlı hayvan bulmada önemli ölçüde sıkıntı yaşanmaktaydı. Çünkü sürü sahipleri hayvanlarını daha fazla para teklif eden tüccara satıyordu⁴⁰. Bu durum sadece et ürünleri için geçerli değildir. Aynı zamanda Osmanlı piyasasında bulunan birçok ürün, üreticisinin devletin belirlediği fiyatı az bulunmasından dolayı özellikle daha yüksek fiyat veren ve kefare diye tabir olunan Avrupalı tüccarlara satılıyordu. Her ne kadar devlet bu durumu önleyici tedbirler olsa da tamamen engelleyememiştir⁴¹.

Osmanlı Devleti'nde erzak alış verişi ile ilgili muhatap olunan bir diğer nokta da gümrük uygulaması idi. Gümrük iki devlet arasındaki deniz ve kara sınırını ifade eder. Bu sınırlardan içeriye veya dışarıya herhangi bir şekilde mal çıkarılması gümrük vergisine tabi tutulmaktadır. Sahip olduğu uzun kıyı şeritleri nedeniyle Osmanlı kıyılarında yer alan ve yükleme ve boşaltmaya müsait her alan potansiyel bir liman özelliği taşımaktadır. Özellikle kaçakçılığa müsait bu bölgeler Osmanlı Devleti vergilendirilmesi açısından oldukça zor sahalardı. Bu yüzden yükleme ve boşaltma yapılacak limanlar devlet tarafından belirlenmiştir. Bu alanlar dışında yükleme ve boşaltma yapılması yasaklarla kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. 16. yüzyılda tüccarların vergiye tabi oldukları gümrük resmi mensup olunan dine göre değişiklik gösteriyordu. Müslümanlardan %3, Osmanlı Devleti'ne tabi gayrimüslimlerden %4 ve

³⁹ Mustafa Öztürk, "Bursa'da Hububat Fiyatları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 7/11, s. 174.

⁴⁰ "...Mahrûse-i İstanbul zahîresi için ta'yîn olunan koyundan taht-ı kazâlarınuzda olan celeblerin üzerine yazılan mevsim koyunları sene: 979 Muharremül'-harâmî'nun evâsıtına degin mahrûse-i İstanbul'a irisüp celeb defteri mücebince...", BOA, MD, No: 12, Hüküm No: 336; Ş. Pamuk, *Osmanlı Türkiye...*, s. 92, 93.

⁴¹ "...Bundan akdem niçe def'a yalılarda vâkı' olan kuzâta ahkâm-ı serife gönderilüp deryâya ve küffâr-ı hâksâra tereke virmekden ziyâde hazer idesin diyü emr olunup ol emr-i hümâyûnum mukarrer olup hâliyâ dahı mü'ekked ahkâm-ı serife gönderilüp geregi gibi tenbih ü te'kid olunup...", BOA, MD, No:3 Hüküm: 437.

harbi kefere olarak adlandırılan Avrupalı tüccarlardan ise %5 oranında gümrük vergisi alınıyordu⁴².

Osmanlı kentleri için genel olarak iaşe sistemi bu şekilde işlese de bu sistem içerisinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olan saray, ordu ve İstanbul, iaşesinde farklı metotlar kullanılmıştır.

1.1.Osmanlı Sarayının İaşesi

Osmanlı sarayının iaşe teminini sarayın mutfağı olarak bilinen ve zamanla büyük bir kompleks haline gelen “matbah-ı amire” sağlamaktaydı. Matbah-ı amire hizmet gruplarına göre çeşitli mutfaklar, kiler, helvahane, fırınlar ve bunlara bağlı olan tavukhane, mumhane, yoğurthane gibi birimlerden oluşan büyük bir yapıydı. Matbah-ı amirede saray halkına verdiği hizmete göre has mutfak, kızlarağası mutfağı, kapıağası mutfağı, kilercibaşı mutfağı, hazinebaşı mutfağı, saray ağaları mutfağı, eski saray mutfağı olmak üzere toplam yedi adet mutfak vardı. Bu mutfaklara erzaklar günlük, haftalık ve aylık olarak önceden belirlenen miktarlarda veriliyordu⁴³.

Hemen her gün yemeklerin yapıldığı bu mutfakların erzak ihtiyaçları oldukça külliyetliydi. Ayrıca mutfağın kuruluşundan itibaren 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemde çalışan sayısı bazı dönemler meydana gelen küçük düşüşler dışında sürekli olarak artmıştır. Fatih döneminde mutfağa bağlı çalışan eleman sayısı 108 iken 1652 yılına gelindiğinde bu sayı 1302’yi bulmuştur⁴⁴. Çalışanlar her gün yaklaşık 4000-5000 kişi arasında kişinin yiyecek ve içeceklerinin yapılmasından sorumluydu. Bu sayıya gelen elçi ve ulufe zamanlarında yeniçerilerde eklenince erzak ihtiyacı bazı dönemlerde daha da artmaktaydı⁴⁵. Sarayın deposu konumunda olan kilerlerin daima hazırlıklı olması gerekiyordu. Bu hazırlığın yapılmasındaki en önemli görevli kilercibaşıya bağlı olarak çalışan matbah eminiydi. Matbah emini saraya temin edilecek gıda maddelerini tespit edip, alımını sağladıktan sonra gelen erzakın mutfaklara dağıtımını yapardı⁴⁶.

⁴² M. Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda...*, s. 199, 200.

⁴³ F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 7- 9.

⁴⁴ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayının...*, s. 36-38.

⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1984, s. 379.

⁴⁶ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayı’nın...*, s. 21.

Tablo 2: Matbah-1 Amire Mutfakları ve Sarayda Hizmet Verdiği Sınıflar⁴⁷

Bölüm	Hizmet Verdiği Sınıf
Has Mutfak (Matbah-1 Has)	Padişah, Valide Sultan, Has Oda Mensupları, Harem Mensupları
Kızlar Ağası Mutfığı (Matbah-1 Darüssaade)	Darüssaade Ağası ve Hizmetlileri, Haremdeki Kadınlar
Kapıağası Mutfığı (Matbah-1 Babüssaade)	Babüssaade Ağası ve Maiyeti, Divan Memurları
Hazinedarbaşı Mutfığı (Matbah-1 Ser-hazine)	Hazinedarbaşı ve Maiyeti
Kilercibaşı Mutfığı (Matbah-1 Ser-kilarî)	Kilercibaşı ve maiyeti
Saray Ağaları Mutfığı (Matbah-1 Ağa-i Saray)	Saray Ağaları ve Maiyeti
Eski Saray Mutfığı (Matbah-1 Saray-1 Atik)	Eski padişahların valideleri, haremi ve hizmetlileri

Saray için alınan erzakın piyasanın en iyi ürün olmasına dikkat edilirdi. Bunun için temin edilen ürünler için a'lâ, güzîde ve hâlis gibi sıfatlar kullanılarak saraya kaliteli ürün girişi sağlanırdı. Saraya gönderilen ürünlerin kalitesinde herhangi bir düşüklük söz konusu olduğunda görevliler şiddetle uyarılır ve bunun tekrarı durumunda ise görevlerinden alınırdı⁴⁸.

Erzakların temini hususunda ürünün İstanbul piyasasından alınması demek olan mübayaa ve taşradan temin edildiğini ifade eden havalat olmak üzere iki yöntem kullanılmıştır. Havalat olarak temin edilen ürünler de irsaliye ve ocaklık olarak ayrılmıştır.

⁴⁷ F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, 9- 21.

⁴⁸ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayı'nın...*, s. 82, 83.

1.1.1. Mübayaa

Devletin iâşe politikasından dolayı ülkenin her tarafındaki üretim fazlası İstanbul'a akıyordu. Ayrıca dönemin dünya ticaret merkezlerinden biri olmasından ötürü ülke sınırlarının dışından da İstanbul'a ürün taşınmaktaydı. Bu yüzden İstanbul piyasasında bir hayli ürün çeşitliliğine rastlanılmaktadır. İstanbul piyasasında meydana gelebilecek ürün arzının ve miktarının düşüşü gibi durumlar sarayı da doğrudan ilgilendiriyordu. Çünkü saray için alınan gıda maddelerinin bir bölümü matbah eminine bağlı pazarcıbaşı denilen görevliler tarafından İstanbul piyasasından temin edilmekteydi. İhtiyaç duyulduğu anda bu ürünlerin alımları İstanbul'da ürünlerin toplandığı kapanlardan, dükkanlardan, şehir pazarlarından, saraya bağlı mandıralardan ve padişaha ait has bahçelerden yapılıyordu. Özellikle süt ürünleri, meyve ve sebze gibi ürünler çabuk bozulduğundan İstanbul içinden temin edilmiştir. Diğer ürünlerin önemli bir kısmı gelen ürünün cinsine göre isimlendirilen unkapanı, balkapanı, yağkapanı gibi limanlarda ürünlerin toplandığı mekânlardan alınıyordu. Bu alımlar yapılırken sarayın diğer alıcılara göre her zaman bir önceliği bulunmaktadır.

Devlet mübayaa yöntemiyle ürün alımlarını mümkün olduğunca belli bir seviyede tutmaya çalışmıştır. Çünkü İstanbul'dan piyasa fiyatı üzerinden temin edilen ürünler, direk matbah-ı amire bütçesinden nakit para çıkışına neden olmaktaydı. Oysa irsaliye ve ocaklık usullerinden gelen ürünler ya miri fiyatlar üzerinden alınıyor veya yöneticilerin verdiği taahhütler üzerinden geldiği için bütçeye ek yük getirmiyordu⁴⁹.

1.1.2.İrsaliye Usulü

Havale sistemi içinde saraya ürün alımının ilk olarak kullanıldığı yöntem irsaliye usulüdür. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde salyaneli olarak idare edilen eyaletler her yıl belirlenen tarihlerde kendi hazinesinde merkezi ihtiyaçlarını karşılandıktan sonra artan miktarı merkeze göndermekle sorumluydu. Gönderilen bu hazineye irsaliye hazinesi denir. Mısır, Bağdat, Basra, Habeş, Cezayir, Tunus gibi birçok eyalet bu hazineyi göndermekle yükümlüydü. Ancak bu eyaletler içerisinde en istikrarlı olarak Mısır'dan irsaliye hazinesinin gönderildiği söylenebilir⁵⁰. Saraya alınan ürünler için irsaliye deyiminin kullanılmasının sebebi gönderilen bu hazinelere kaynaklarıdır. Çünkü devlet irsaliye hazinesinin geldiği eyaletlerden saray adına ürün alımının yine bu

⁴⁹ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayı'nın...*, s. 115- 119.

⁵⁰ M. Öztürk, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, s. 330.

hazineden karşılanmasını istemiş ve bu ürünlerin her sene düzenli olarak gönderilmesini istemiştir⁵¹.

Mısır gönderdiği irsaliye hazinesi dışında İstanbul ve saraya gönderilen zahire açısından da Osmanlı Devleti için oldukça önemli bir eyaletti. Mısır'dan Osmanlı sarayına gönderilen ürünler pirinç, şeker, mercimek, şehriye, nohut ve çeşitli baharatlardı. Saraydan atanan bir vekilharç tarafından bu ürünler belli bir ücret karşılığında kiralanen tüccar gemileriyle Reşid ve İskenderiye kentlerinde bulunan iskelelerden hareketle İstanbul'a ulaştırılıyordu⁵². Ancak Akdeniz ve Ege kıyıları korsan ve fırtınalara elverişli bir saha olduğu için gönderilen ürünler bazı zamanlarda yerine ulaşamamıştır. Bu durumda sarayda meydana gelen ürün açığı piyasadan satın alma yolu ile kapatılıyordu⁵³.

Osmanlı sarayına irsaliye yoluyla erzak temin etmenin diğer bir yolu bir atama karşılığında yapılırdı. Devlet atadığı kişiden memuriyeti karşılığı bazı ürünleri her sene saray için göndermesini istiyordu. Aynı şekilde göreve talip olan kişinin bu erzakı göndermeyi taahhüt ettiği takdirde ataması yapılmaktaydı. Bu durumun en güzel örneğini Kefe eyaletinde görmekteyiz. Kefe Beylerbeyliği saraya sadeyağ göndermesi karşılığında atamaları yapılıyordu. Herhangi bir atama değişikliği durumunda yeni gelen beylerbeyi de sarayın ihtiyacı olan sadeyağ göndermeyi taahhüt ettikten sonra atanıyordu. 16. yüzyılın sonuna kadar devam eden irsaliye usulü daha sonra yerini ocaklık usulüne bırakmıştır⁵⁴.

1.1.3. Ocaklık Usulü

Havale sistemi içerisinde taşradan saraya ürün temin etmenin diğer bir yolu ocaklık usulüdür. İrsaliye usulünden kaynaklanan problemler neticesinde 17. yüzyıl başlarında bu yönteme başvurulmuştur. Ocaklık sisteminin irsaliye usulünden farkı temin edilecek ürünün ve bu ürünlere sarf edilecek para miktarının belli olması ve kesinlikle bu miktarın başka bir yere harcanmamasıdır. Ayrıca bu sistemde istenilen ürünlerin her sene muntazaman gelmesi isteniyordu⁵⁵.

⁵¹ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayı'nın...*, s. 134.

⁵² BOA, D. BŞM. MSR., Defter No: 16856.

⁵³ Ö. Tok, *XVII. Yüzyılda...*, s. 119.

⁵⁴ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayı'nın...*, s. 137.

⁵⁵ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayı'nın...*, s. 145.

Tablo 3: 29 Ocak 1682 Yılına Ait Muhasebe Defterinde Mevcut Ocaklıklardan Temin Edilen Ürünler ve Ocaklık Yerleri⁵⁶

Ürün	Miktar	Miktar Kg	Ocaklık Yeri
Erz-i Mısri (Mısır pirinci)	36.000 Keyl ⁵⁷	923.616 kg	Mısır
Sükker (Şeker)	42.660 Kıyye ⁵⁸	54.732,78 kg	Mısır
Nohud	2.500 Keyl	64.140 kg	Mısır
Mercimek	2.500 Keyl	64.140 kg	Mısır
Fülfül (Karabiber)	900 Kıyye	1.154,7 kg	Mısır
Darçın	324 Kıyye	415,692 kg	Mısır
Zencebil	180 Kıyye	230,94 kg	Mısır
Nişadır (Amonyum klorür)	900 Kıyye	1.154,7 kg	Mısır
Şa'iriye (Şehriye)	900 Kıyye	1.154,7 kg	Mısır
Erz-i Filibe	15.000 Keyl	384.840 kg	Filibe
Nohud	300 Keyl	7.696,8 kg	Keşan
Şem'-i Asel-i zerd (Bal mumu)	9.000 Kıyye	11.547 kg	Eflak
Şem'-i Asel-i zerd	7.125 Kıyye	9.141,375 kg	İbrail ve Velaş(?)
Şem'-i Asel-i zerd	9.000 Kıyye	11.547 kg	Boğdan
Bulgur	2.320 Kıyye	2.976,56 kg	Bursa
Tarhana	1.500 Kıyye	1.924,5 kg	Bursa
Asel (Bal)	15.000 Kıyye	19.245 kg	Eflak
Soğan	600 Kantar ⁵⁹	33.871,2 kg	Vize
Zeytun	1.000 Kıyye	1.283 kg	Aydonad
Revgan-ı zeyt (Zeytin yağı)	500 Kıyye	641,5 kg	Aydonad
Asel	10.000 Kıyye	12.830 kg	Boğdan

İrsaliye usulünde olduğu gibi ocaklık yönteminin uygulandığı dönemde de en çok zahire Mısır'dan geliyordu. Başta pirinç ve şeker olmak üzere sarayın ihtiyacı olan nohut, mercimek, arpa, biber, tarçın, zencefil ve nişadır gibi ürünlerin önemli bir kısmı Mısır'dan sağlanıyordu. Ayrıca Filibe, Keşan, Eflak ve Boğdan, Bursa, Vize, Aydonad gibi bölgelerden ocaklık usulüyle birçok ürün saraya bağlanmıştır⁶⁰.

⁵⁶ BOA, MAD, Defter no: 888.

⁵⁷ 1 İstanbul Kilesi yaklaşık olarak 25,656 kg idi., Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul 2011, s. 354.

⁵⁸ Okka adlı eski ağırlık biçiminin diğer adı. Yaklaşık 400 dirhem eder bu da 1.283 kg denk gelir. , M. A. Ünal, *Osmanlı Tarih...*, s. 199.

⁵⁹ 1 Kantar: 56,452 kg eder. , M. A. Ünal, *Osmanlı Tarih...*, s. 372.

⁶⁰ Bkz. Tablo: 3

1.2. Ordunun İaşesi

Savaş zamanlarında ordunun iaşesi Osmanlı Devleti için halledilmesi gereken en önemli problemdi. Tahmin edileceği üzere binlerce askerin ve binek hayvanının iaşesini sağlamak mali açıdan oldukça külfetli bir işti. Devlet bu problemin üstesinden gelmek ve hazineye yüklenen masrafları düşürmek amacıyla öncelikle askerlerin ihtiyaçlarını karşılama yolunda bazı düzenlemelere başvurmuştur. Ordunun iaşesinde gerekli olan en önemli malzeme et ve hububattı. Devlet üreticiden çeşitli mükellefiyetler üzerinden vergilendirerek ihtiyaç duyulan erzakları sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla özellikle savaş gibi olağanüstü hallerde avârız-ı divâniye vergisi adı altında çeşitli dönemlerde nüzul, sürsat ve işтира denilen yöntemlerle ordunun ihtiyaçları karşılanma yöntemine gidilmiştir⁶¹. Nüzul alındığı dönemlerde vergiler daha çok un ve arpa olarak alınıyordu. Sürsat vergisinin uygulandığı dönemlerde un, ekmek, arpa, koyun, yağ, bal, odun, saman olarak alınmıştır. İşтира vergisi ise nüzul ve sürsatın nakit olarak alınmaya başlanmasından sonra ürünün aynî olarak tahsil edilmesi yöntemi idi⁶².

Nüzul toplanması işi ya nüzul emini denilen görevli tarafından ya da kadı tarafından yapılıyordu. Toplanan erzak çuvallara doldurulup ordu güzergâhında bulunan miri zahire ambarlarına götürülmekteydi. Nüzul vergisinden alınan arpa özellikle hayvanların yem ihtiyacının karşılanmasında oldukça önemli bir paya sahiptir. Aynı vergi türünden alınan un ise daha çok askerlerin ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Buğdayın öğütülerek un olarak teslim edilmesi istenmekteydi. Böylelikle ordunun buğdayın işlenmesi işiyle uğraşıp yavaşlaması önlenmiş oluyordu⁶³.

16. yüzyıldan itibaren nüzulün nakit ihtiyacı karşılamaya yönelik nakde dönüştürülmesi sonucu sürsat vergisi uygulanmaya başlanmıştır. Sürsat vergisi uygulamada nüzul vergisine benzese de arada bazı farklılıklar vardır. Sürsat vergisi de kadı tarafından toplanıp menzillere teslim ediliyordu. Ancak sürsatta un ve arpanın yanı sıra et, odun, yağ, bal, saman gibi birçok erzak istenirdi. Ayrıca nüzul sadece vergi üzerinden karşılanırken sürsatta temin edilen zahireler devlet tarafından belirlenen ücret karşılığında satın alınmaktaydı. Böylece devlet ürünleri piyasa fiyatının altında temin ederek hazineden nakit çıkışını azaltmış olurdu. 17. yüzyılda sürsatta değişik usullerle

⁶¹ Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1715)*, İstanbul 2007, s. 120, 121.

⁶² L. Güçer, *XVI.-XVII. Asırlarda...*, s. 67, 68.

⁶³ Ömer İşbilir, *XVII. yüzyılda Batı Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 15, 16.

uygulanmaya başlanmıştır. Bu yüzyıldan itibaren nüzul gibi nakit olarak alınmaya başlanmıştır⁶⁴.

Ordunun iaşe ihtiyacını karşılamada nüzul ve sürsat vergilerinde meydana gelen aksaklıklar nedeniyle iştırâ yöntemine başvurulmuştur. İştırâ yöntemi ile zahire temininde iki yöntem kullanılmaktadır. Birincisi belli bir bölgenin ürünlerinin piyasa fiyatı üzerinden devlete satılmasına mecbur bırakılmasıdır. İkincisi ise sürsat vergisinde olduğu gibi devletin belirlediği miri fiyatlar üzerinden ürünlerin temin edilmesidir⁶⁵.

1.3. İstanbul'un iaşesi

İstanbul'un iaşesine ilişkin bilinen en eski uygulama kentin kurucusu olan I. Constantinus devrinde başlamıştır. I. Constantinus (324-337) Roma Devleti'nde eskiden beri var olan "annona" kurumunun İstanbul'da aynı şekilde uygulanmasını sağlamıştır. Bu kurum görevi gereğince kentin nüfusunu arttırmak amacıyla halka ekmeği ya bedava dağıtıyor ya da oldukça düşük fiyattan veriyordu. I. Constantinus kentin iaşesi için sıkı tedbirler almıştır. Bu amaçla o dönemde imparatorluğun tahıl ambarı olarak bilinen Mısır'dan günde 80.000 kişiye yetecek kadar erzak sağlamıştır⁶⁶. Bunun yanında Trakya, Anadolu ve Suriye coğrafyalarından da bölgeye erzak akışını organize etmiştir. Kentin su ihtiyacını karşılamak amacıyla sarnıçlar ve su kemerleri inşa etmiştir⁶⁷.

Özellikler Kuzey Batı Afrika ülkelerindeki hububat, annona adı verilen konvoylarla merkeze taşınmaktaydı. Bu hububatı taşımak için aracılık yapanlara da pek çok avantaj sağlanıyordu. Jüstinyen döneminde, İskenderiye'den başkente ulaşan hububat miktarının 160.000 ton olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Mısır'dan aynî olarak toplanan vergiler de Constantinopolis'e taşınmaktaydı⁶⁸.

7. yüzyılın ilk yarısında, ülkenin tahıl ambarı olan Mısır için Sasaniler ile girilen hakimiyet mücadelesi İstanbul halkını bazı dönemlerde zahire açısından sıkıntıya sokmuştur⁶⁹. İslamiyet'in yayılması ile birlikte Suriye ve Mısır Müslümanların eline

⁶⁴ Ö. İşbilir, *XVII. yüzyılda Batı...*, s. 18, 19.

⁶⁵ Ö. İşbilir, *XVII. yüzyılda Batı...*, s. 29.

⁶⁶ Nevra Necipoğlu, "İaşe: Bizans Dönemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. IV, Ankara 1994, s. 116.

⁶⁷ Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, İstanbul 2015, s. 36.

⁶⁸ Murat Çizakça, "Mehmet Genç ile Beraber İktisat Tarihi Araştırmalarında Geçen Bir Otuz Beş Yıl, *Türk Tarihçiliğinde Dört Sima: Halil İnalçık, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, İlber Ortaylı*, Tarih Araştırmaları Serisi I, İstanbul 2006, s. 99- 107.

⁶⁹ R. Mantran, *İstanbul...*, s. 70.

geçmiş ve en nihayetinde Türklerin Anadolu'ya yerleşmesi Bizans'ın son tahıl ambarını da kaybetmesine neden olmuştur. Sınırlarının iyice küçülmesi ve Osmanlıların kenti kuşatmasının ardından Bizans ağır ekonomik bunalımlar geçirmiş, fethine kadar olan dönemde kıtlık ve çeşitli hastalıklarla baş etmek zorunda kalmıştır⁷⁰.

Osmanlı Devleti'nin fethinden sonra da İstanbul, gerek devlet merkezi olması gerekse kalabalık nüfusa sahip olması nedeniyle iâşe bakımından ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuştur. Bu doğrultuda devlet, bütün kazaların üretim fazlalarının İstanbul'a gönderilmesini istemiştir⁷¹. İstanbul'a zahire taşınmasında tüccarların rolü oldukça önemliydi. Çünkü İstanbul'a taşınan malların tamamına yakını tüccar vasıtasıyla nakledilmekteydi.

Osmanlı Devleti İstanbul'un iâşe temini konusunda her hangi bir sıkıntı yaşamamak için buraya erzak taşıyan tüccarları kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda tüccarların erzak sevkiyatı yaparken yerine getirmek zorunda oldukları bazı formaliteler koymuştur. Öncelikle tüccar satın aldığı ürünü neresi için aldıysa sadece oraya götüreceğini bizzat taahhüt etmek ve bu taahhütünü yerine getireceğine dair kefil göstermek zorundaydı. Bundan sonraki aşamada tüccar İstanbul muhtesibine başvurur ve durumunun uygun görülmesinin ardından kendisine ürünü satın alacağı bölgenin kadısına hitaben hüküm(tezkere) verilirdi. Tüccar, ürün satın alacağı bölgeye geldikten sonra elindeki hükmü kadıya gösterir, ürününü yükledikten sonra kadıya yük alma yerini, aldığı ürünün miktarını ve cinsini belirtirdi. Kadı, ürün alan kişiyi ve ürünü aldığı yeri, nereden hareket ettiğini, ürünün cinsini vb belirten bir belge hazırlardı. İki nüsha halinde hazırlanan bu belgenin bir sureti kadıda kalır diğeri tüccar yedine verilirdi. En nihayetinde tüccar yükünü varış mahalline getirdikten sonra elindeki hükmü iade etmek zorundaydı. Tüm bu formaliteler tüccarın ürünü herhangi bir şekilde İstanbul dışında başka bir yere götürmemesi için alınan önlemlerdi⁷². Ayrıca tüccar yükünü İstanbul'a getirdikten sonra devletin belirlediği bazı iskeleler dışında başka bir bölgeye boşaltamazdı⁷³.

⁷⁰ N. Necipoğlu, "İâşe...", s. 16.

⁷¹ M. Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda...*, s. 48.

⁷² L. Güçer, "*XVI. yüzyılın Sonunda...*", s. 91-93.

⁷³ "İstanbul kadısına ve muhtesibe hüküm ki: Kadîmü'l-eyyâmdan İzmir gemileri İzmir iskelesine ve buğday gemileri Unkaparı İskelesi'ne ve pirinç ve arpa gemileri İhtisab İskelesi'ne yanaşub bu minval üzere iskeleleri muayyen iken bazı gemiler âdet-i kadîme muhalif hilafı semt iskeleye yanaşmağla ihtilâl virdikleri ecilden minba'd İzmir ve buğday ve pirinç ve arpa gemileri kadîmden muayyen olan iskelelerine yanaşub gayri iskeleye yanaşmamasın emr idüb buyurdum ki: Hüküm-ü şerifim vusul buldukda, gemicilere muhkem tenbih eyliyesiz ki minb'ad gemileri ile vech-ii meşruh üzre kadîmden

Tüccarın Osmanlı başkenti için yüklenip getirmekle mesul olduğu et⁷⁴ ve hububat gibi erzak, Mühimme defterlerindeki hükümlerin çoğunda “İstanbul zahiresi” olarak geçer⁷⁵. Bu hükümlerin birçoğu tüccarların yükledikleri ürünleri daha cazip bir fiyata başkasına satmak adına kurallara uymamaları üzerine, bölge yöneticilerine yazılan hükümlerdir. Söz konusu hükümlere yansıdığı kadarıyla tüccarların bu uyarıları her zaman dikkate aldıkları söylenemez⁷⁶. Bun sebeple devlet, tüccar gemilerine hisar eri denilen birer kişi atamak gibi bazı önlemler almıştır. Hisar erleri tüccara malı yüklediği yerden, boşaltacağı yere kadar eşlik ediyor böylelikle tüccarın İstanbul’a kadar yükünü başka yerde satmadan doğruca merkeze ulaştırması sağlanmış oluyordu⁷⁷. 16. yüzyılda bu sistem uygulandıysa da sonraki dönemlerde gemilere hisar eri konulmasından vazgeçilmiştir. Ancak taahhüt ve kefaletle bağlama uygulamasının devam ettiğini görmekteyiz⁷⁸.

İstanbul’un iaşesi denildiğinde şüphesiz akla ilk olarak temel besin kaynağı olan un ve undan mamul olan ekmek gelmektedir. İstanbul’un ekmek ihtiyacı 133 fırın tarafından sağlamaktaydı. Kentin günlük buğday tüketiminin 300 ila 500 ton arası

tain olunan iskelelere yanaşub inad ve muhalefet eylemiyeler. Bade’t-tenbih eslemiyenleri te’dib eyliyesin. Fi Rebiülevvel 1001”, Ahmet Refik Altınay, *Hicri onbirinci asırda İstanbul hayatı: 1000-1100*, İstanbul 1931, s. 10.

⁷⁴ “...Hâlâ İstanbul zahiresi için Bolı cânibinden gelen koyunlar doğru İstanbul’a gelmeyüb aher yerlerde perâkende olduğu i’lâm olunub doğru İstanbul’a gelüb âher yerlerde perâkende olunmaktan men’ etmek emr idüb buyurdum ki:...”, Cihat Taşkesenlioğlu, *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 124. ; “...İstanbul zâhiresiçün etrâf ve eknâfdan gelen sığırlar kadîmü’l-eyyâmdan Edirne kapusu ve Yedikule sal-hânelerinde zebh olunub ba’dehü İstanbul dükkânlarına tevzi’ oluna gelmişken hâlâ o gelene mugâyir âhar yerde zebh olunmağla ekseri zâyi’ ve telef olmuşdur deyû ola geldiği üzre girü Edirne kapusu ve Yedi küle sal-hânelerinde zebh olmak bâbında emr-i şerîfüm verilmesin ricâ eyleyüb vech-i meşrûh üzre amel olunmak fermânım olmuşdur. Buyurdum ki...”, Adem Keleş, *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 172-331)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2011, s. 51.

⁷⁵ BOA, MD, No: 3, Hüküm: 96, 857; No: 7, Hüküm: 1196; NO:12, Hüküm: 37, 336 vb.

⁷⁶ “...Akdeniz yalılarında vâkı’ olan kadîlara hüküm ki: Bundan akdem size niçe def’a ahkâm-ı şerîfe irsâl olunub deryâda ve küffâr-ı hâksâra taht-ı kazânuzdan tereke virdü[r]meyesiz diyü emrüm olmış idi. Ol fermân-ı şerîfüm kemâ-kân mukarrer olup, buyurdum ki: Vusûl buldukda, bu bâbda her biriniz mukayyed olup mahrûse-i İstanbul zahiresi için hüküm-i serîfümle varan gemilerden gayrı kimesneye taht-ı kazânuzdan tereke virdürmeyüp geregi gibi zabt eyleyesiz...” BOA, MD, No:3, Hüküm: 427. Aynı defter: 437, 1653, 1660 nolu hükümler.

⁷⁷ “...dahı tereke tahmîl olınduğundan sonra hisâr erenlerinden ve gayrıdan yarar âdemler koyup ve emr üzre her gemiye ne mikdâr tereke tahmîl olup ve ne sefer üzre alınduğın yazup arz idesin ve koşduğun âdemlere geregi gibi tenbîh ü te’kîd eyleyesin ki terekeyi gayrı yire ve deryâda küffâr-ı hâksâra virdürmekden ziyâde hazer idüp, mahrûse-i İstanbul’a getürüp teslim eyleye ve teslim itdüğüne temessük ala...”, BOA, MD, NO: 3, Hüküm: 427; BOA, MD, NO:6: 94: İstanbul zahire sıkıntısı çektiği için Karadeniz yayırlarındaki kazalardan gelen gemilerin içlerine birer hisar-eri konulması hakkındadır. L. Güçer, “XVI. yüzyılın Sonunda...”, s. 95

⁷⁸ Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları: Zahire Ticareti (1740-1840)*, İstanbul 2001, s. 55.

olduğunu gösteren kayıtlar, bize buradaki tüketimin büyüklüğünü ve dolayısıyla da kent için hububat temininin nasıl zaruri bir hal aldığı gösterir⁷⁹.

Kent iaşesinin önemli bir kısmı Karadeniz bölgesi ve civar sahillerinden sağlanmaktaydı. Bu bölgenin coğrafi konum olarak İstanbul'a yakınlığı, nüfusun az olması ve toprak verimliliği nedeniyle diğer bölgelere oranla daha çok ürün fazlası bulunmaktaydı. Ürün fazlalığı düşük fiyattan ürün almayı da kolaylaştırmıştır⁸⁰. Ayrıca 18. yüzyıl başlarındaki tahıl ihtiyacı, günlük 200 tona kadar hesaplanan İstanbul'un iaşesinin bir kısmı Dimyat, İskenderiye, İzmir, Burgaz, Dobruca, Limni, Midilli vs. gibi limanlar aracılığıyla ulaştırılan erzakla sağlanmaktaydı⁸¹. Karadan ise tüccarlar tarafından kervan ve arabalarla birçok ürün başkente taşınmaktaydı. Edirne, İzmit, Bursa, Konya, Eskişehir, Antalya, Halep kervan ticaretinin yoğun olduğu kavşak noktalardır. Gemi ve kervanlarla İstanbul'a sevk edilen mallar için devletin resmi bir gemi filosu ve kervan örgütü yoktu. Devlet, ihtiyaç duyduğunda gemileri ve arabaları kiralamakla yetinmiştir⁸².

Bu bölgelerden zahire taşıyan gemilere "tezkireli sefâin", "defterli sefâin" veya "kapan sefâini" denilmekteydi. Gemilerin bir kısmı Osmanlı Devleti'ne tabi kapan tüccarlarının bir kısmı da nakliyat işiyle uğraşan kişilerindi. Bu gemilerin yetersiz kalması durumunda donanmaya ait gemiler kullanılır, ancak savaş ve kıtlık gibi olağanüstü hallerde daha çok yabancı tüccar gemilerini kiralama yoluna başvuruluyordu⁸³. Evliya Çelebi İstanbul'a deniz ticareti ile uğraşan bu tüccarların serveti hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. "Ankâ bazerganlar" olarak adlandırdığı bu tüccarların her birinin 40-50 bin keselik servete sahip olduğunu iddia eder⁸⁴. Bu

⁷⁹ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, c. I, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1990, s. 232, 233.

⁸⁰ H. İncelik, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, c. I, s. 230, 231.

⁸¹ H. İncelik, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, c. I, s. 228.

⁸² "...Mahrûse-i İstanbul'da zahîre hususunda müzâyaka olmağın eğer hâslarda ve eğer evkâfda eğer sâ'ir re'âyâda bulunan yirden narh-ı rûzî üzere alınup, mîrî tereke navlun ile sâ'ir re'âyâdan alınan terekeyi mahrûse-i mezbûre zahîresi için varan gemicilere si'r-i cârî üzere aldurup mu'accelen irsâl olunmasın emr idüp...", BOA, MD, NO: 3, Hüküm: 1654.; "...Hükm-i şerîfüm [varıcak], bir ân ve bir sâ'at te'hîr ü terâhî eylemeyüp vilâyetden kifâyet kadar kirâ ile arabalar tedârük idüp ne mikdâr hâzır olmuş fuçî tahtası var ise tedârük olunan arabalara tahmîl idüp ale't-ta'cîl yahya indürüp hâzır bulunan gemilere tahmîl idüp irsâl itmek ardınca olasın ve arabacılar ücretleri cebr olup eksük virilmekden ve bu bahâne ile kimesneye zulm ü te'addî olunmaktan ictinâb idüp...", BOA, MD, NO: 6, Hüküm: 397; R. Mantran, *17. yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, c. II, s. 80- 83.

⁸³ S. Aynural, *İstanbul Değirmenleri...*, s. 17.

⁸⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, (edt. M. Sabri Koç), c. 10, s. 270, 271.

bilgilerden Afrika, Avrupa ve İran'da da ortakları bulunan tüccarların oldukça büyük servete sahip olduğunu anlıyoruz⁸⁵.

Tablo 4: İstanbul'a Deniz Yoluyla Ulaşan Bazı Erzak ve Geldiği Bölgeler⁸⁶

Gemilerin Geldiği Yer	Taşınan yük
Mısır	Baharat, şeker, pirinç, hına, nişadır
İzmir, Kuşadası, Edremit, Foçalar, Karaburun, İstanköy	Kuru Meyve (İncir, Üzüm)
Güney Karadeniz Limanları	Elma, kestane
Ege Limanları	Turunçgiller
Giresun ve diğer güney Karadeniz Limanları	Nardenk, fındık
Erdek, Aydıncık vb	Zeytin
Gelibolu, Kemerburgaz, Boğaziçi, Kazdağı	Malas, Turşu
Limni, Midilli	Taze peynir
Trablusşam ve İzmir	Sabun
İstanköy ve çevresi	Limon suyu
Edremit ve Çevresi, Midilli	Zeytinyağı, meyve
Eyüp, Üsküdar	Yoğurt, Kaymak
Akdeniz ve Karadeniz Limanları	Arpa, Darı
Akçay, Sakarya, Ereğli	Kereste

18. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nde meydana gelen ekonomik bunalımlar nedeniyle İstanbul'un zahire teminindeki güçlükler, 1748 yılında yeni düzenlemelere gidilmesine neden olmuştur. Bu düzenlemeler içinde en önemlisi mukayese usulüyle zahire teminidir. Bu yöntemle ilk aşamada, bir sene boyunca zahire temini yapılan yerlerin ve miktarların kaydedildiği kapan defterlerinde yer alan kayıtlar incelenerek hangi bölgeden ne kadar ürün getirildiği tespit edilmiştir. Sonraki aşamada tespit edilen

⁸⁵ M. A. Ünal, *Osmanlı Sosyal...*, s. 158.

⁸⁶ H. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, c. I, s. 228.

bu bölgelerden bir sene içinde ne kadar zahire gönderilmiş ise her sene aynı miktarda olmak koşuluyla zahire temin edilmesi esastı. Mukayese usulüyle belirlenen zahire taşınacağı iskeleler belirlenip ardından kazaların eski üretim durumlarına göre dağıtım yapılıyordu. Kazalarda her sene bu zahireyi göndereceğine dair taahhüt i'lamı hazırlanıyor ve bu i'lam mübaşire teslim ediliyordu. Mübaşir tarafından divana gönderilen bu i'lamlar Divan-ı Hümayun kalemine kaydedildikten sonra belirlenen zahire tutarının tam olarak gönderilmesi isteniyordu. Eğer ürün yıl içinde tam olarak gönderilemezse bir dahaki seneye bakiye olarak kalıyordu. Gönderilen zahireler un kapanındaki iskelelerde kapan defterlerine kaydedilmekteydi. Muhasebe zamanı sonunda bu defterler kontrol edildiğinde hangi kazadan ne kadar zahire gönderildiği belli oluyordu⁸⁷.

Mukayese usulüne halkın büyük tepki gösterdiği görülmektedir. Devletin zahire getirmeyi mecburi tutması ve herhangi bir bahane kabul etmemesi zahire sahiplerinin yoğun şikâyetlerine neden olmuştur. Bu yüzden sonraki yıllarda devlet geri adım atmak zorunda kalmıştır. 1782 yılından itibaren zahire sahiplerinin tohumluk ve yemeklik dışında kalan zahirelerini İstanbul'a göndermeleri koşuluyla bu usulden tamamen vazgeçilmiştir⁸⁸.

İstanbul halkının iaşesinin temini devlet için o kadar önemliydi ki devlet büyükleri bu işe bizzat kontrol edip önlemler alırlardı. Veziriazam bu işten birinci dereceden sorumlu idi. Veziriazam hemen her hafta çarşıya çıkıp pazarı teftiş edip, tahıl stoklarının durumu ve ekmek kalitesinin kontrolünü yapardı. Yine padişah tebdil-i kıyafet ile pazara çıkıp ekmeği belirlenen narhın üzerinde fiyatlara satan esnafı büyük cezalara çarptırırdı. Çünkü kent halkının iaşesinin temini konusunda sıkıntıya düşmesi durumunda bütün oklar saraya yöneliyordu. Bu durum Osmanlı sarayını sıkı önlemler almaya itmiştir⁸⁹. Her sene hububat hasadı zamanında İnoz, Mora, Ege ve Rumeli sahilleri gibi bölgelere mübaya mübaşiri veya mübayaacı denilen görevliler gönderiyordu. Bu görevliler kıtlık zamanlarında kullanılmak üzere tersane-i amire ambarlarına hububat satın alıp stokluyordu. Miri zahire denilen bu mahsul bazen kıtlık yaşanmadığı dönemlerde kullanımına ihtiyaç kalmadığından ambarlarda çürümeye yüz tutuyordu⁹⁰.

⁸⁷ S. Aynural, *İstanbul Değirmenleri...*, s. 5- 8.

⁸⁸ S. Aynural, *İstanbul Değirmenleri...*, s. 11.

⁸⁹ H. İncelik, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, c. I, s. 228.

⁹⁰ L. Güçer, "XVIII. yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul 1949, c. 11/1- 4, s. 408.

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR'DAN OSMANLI SARAYINA ZAHİRE SEVKİYATI

2.1. Osmanlı Maliyesinde Mısır ve İrsaliye Hazinesi

Eski Memluk kanunlarının, Osmanlı kanunlarına uygun bir şekilde düzenlenerek, 1525 yılında “Mısır Kanunnamesi” olarak yürürlüğe konması Osmanlı hakimiyetini burada pekiştirmek adına oldukça önemli bir rol oynamıştır⁹¹. Yayınlanan bu kanunname idari, askeri ve mali alanlarda düzenlemeler getirmiştir. Kanunnamede Mısır sancakları, beylerbeyi ve diğer yöneticileri, Mısır’da istihdam edilecek Osmanlı askerleri ve en önemlisi Mısır’da uygulanacak olan vergi sistemi ile ilgili birçok değişikliğe yer verildi. Şüphesiz Osmanlı sistemi açısından en önemli değişiklik tımar sisteminin bu topraklarda uygulanmamasıdır. İlk zamanlar merkezden buraya emin denilen görevliler gönderiliyor, eminler bir yıl boyunca köy köy dolaşarak vergi topluyorlardı. 17. yüzyıla gelindiğinde ise bu uygulama yerini, tıpkı diğer Osmanlı vilayetlerinde olduğu gibi Mısır’da da iltizam sistemine bırakmıştır⁹².

Bu bölgelerin yönetsel ve vergi toplama işlerinde beylerbeyine bağlı olan sancak beyleri, Memluk beyleri, kaşifler ve şeyhü’l-arap denilen yöneticilerden yararlanırdı⁹³. Memluk beyleri bölgede sermaye ve nüfuz sahibi kişilerdi. Bu yüzden Osmanlı Devleti, Memluk beylerine karşı bir denge unsuru olarak bölgedeki yeniçerileri kullanmıştır. Sahip olduğu sermaye dolayısıyla iltizamları elinde bulunduran bu sınıf, özellikle 17. yüzyıldan itibaren oldukça güçlenmiştir. Bu dönemde meydana gelen yönetim zafiyetini kullanarak yönetimde önemli konumlara yükseldikleri görülür. Emirü’l-haclık, defterdarlık, kaimmakamlık gibi birçok idari kadroyu ellerinde buldurmüşlardır. Hatta sahip oldukları sermaye sayesinde Habeş ve Yemen gibi eyaletlere beylerbeyi olarak atandıkları bile olmuştur⁹⁴.

Mısır kanunnamesinin yürürlüğe girmesine kadar olan dönemde kaşifler daha çok Memluklar arasında seçilmişse de bu tarihten itibaren Mısır ve İstanbul’da bulunan kapıkulları arasından da seçilmeye başlanmıştır. Kaşifler vilayetleri dahilinde aynı zamanda mültezimi oldukları arazinin işlenmesi, nehir kenarlarında bulunan sedlerin

⁹¹ Özen Tok, “XVII. Yüzyılda Mısır Eyaletinin Malî Yükümlülükleri Bağlamında İrsaliye Hazinesi”, 38. ICANAS, Ankara 2007, s. 70.

⁹² J. Hathaway, *Osmanlı Hakimiyetinde...*, s. 63- 65.

⁹³ S. Mahmud, *16. Yüzyılda...*, s. 152- 153.

⁹⁴ Ö. Tok, *XVII. Yüzyılda...*, s. 71- 72.

tamiri, vergilerin toplanıp hazineye teslimi gibi birçok görevden sorumlu tutulmuştur⁹⁵. Şeyhü'l-araplık ise daha çok Mısır coğrafyasında aşiret hayatının etkin olduğu bölgelerde karşımıza çıkar. Bunların görevleri, kaşifler ile hemen hemen aynıdır. Bu kişiler seçilirken bölgede özellikle nüfuz ve sermaye sahibi kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Çünkü devlet, Arap kabileleri arasındaki anlaşmazlıklarda ve toplumsal huzursuzluk dönemlerinde bu hatırı sayılır kişilerden yararlanmaktaydı⁹⁶.

Osmanlı Devleti Mısır'da, diğer eyaletlerde ve Mısır'ın bazı bölgelerindeki sancak sistemi uygulamasının yanında "keşûfiyye" denilen vilayet idaresini kurmuştu. Vilayet yöneticileri ya Memluk ümerasından ya da bey unvanına sahip kâşiflerden seçile gelirdi. Sancak olarak kurulan bölgelerin ekonomik ve stratejik olarak daha önemli olan bölgeler olduğu görülür. Özellikle deniz kıyısında bulunan İskenderiye, Dimyat-Reşid ve Süveyş sancakları bu kategoride yer alır. Bu bölgeler idari olarak Mısır Beylerbeyliğine bağlı değildi. Merkezden buraya "kaptan" namıyla yöneticiler atanmaktaydı. Kıyı şeridini korumakla görevli bu kaptanlar, denizden gelebilecek baskınlara karşı sorumluydular. Aynı zamanda devlete tabi tüccar gemilerinin ve hac kafilisinin güvenliğinden de sorumlu olan bu bölgelerin lojistik ihtiyacından ise Mısır beylerbeyi sorumlu tutulurdu⁹⁷.

Osmanlı sınırları içerisinde salyaneli olarak idare edilen dokuz adet eyalet bulunmaktaydı. Bu eyaletler Mısır, Bağdat, Basra, Habeş, Yemen, Lahsa, Cezayir-i garb, Tunus, Trablusgarb idi. Bu bölgelerde tımar sistemi uygulanmazdı, bunun yerine bölgelerin gelir fazlalarını her sene düzenli olarak merkeze göndermeleri istenirdi. Eyaletlerin merkeze gönderdikleri bu gelir fazlasına "irsaliye hazinesi" denmektedir. Bu eyaletlerin içinden yalnızca Mısır, Bağdat ve Basra'dan düzenli olarak irsaliye gönderilmiştir. En yüksek meblağ ise Mısır'dan gönderilmiştir⁹⁸.

Fethinden itibaren Osmanlı maliyesine önemli katkılarda bulunmuş olan Mısır, kanunnamelerin yayınlandığı döneme kadar irsaliye göndermemiştir. Bu dönemde gelir fazlaları daha çok Mısır'ın ve Hameyn bölgesinin ihtiyaçlarına sarf edilmiştir. Vezir İbrahim Paşa'nın kanunnameleri yürürlüğe koymasından itibaren her sene irsaliye gönderimi düzene sokulmuş, Süleyman Paşa'nın (1525-1535) beylerbeyliği zamanından

⁹⁵ S. Muhammed, *16. Yüzyılda...* s. 161, 162.

⁹⁶ S. Muhammed, *16. Yüzyılda...*, s. 168, 169.

⁹⁷ Ö. Tok, *XVII. Yüzyılda...* s. 66, 67.

⁹⁸ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s. 59.

itibaren ise her yıl gönderilmesi adet haline gelmiştir⁹⁹. Mısır'dan her sene irsaliye hazinesinin gönderilmesi, atanan beylerbeyinin en has görevi olmuştur. Görevde başarılı olmanın en önemli kriteri olması hasebiyle Mısır'a atanan beylerbeyiler irsaliye hazinesini eksiksiz olarak merkeze göndermek için büyük uğraş vermişlerdir. Bir beylerbeyinden, ataması yapıldığı andan itibaren, ilk olarak kendinden önceki beylerbeyinin muhasebesini yaparak, gelir gider dengesini korumaya çalışması beklenirdi¹⁰⁰. Beylerbeyi tüm bu işleri yaparken, kendisine mali işlerde yardımcı olması için “nâzır-ı emvâl” denilen ve beylerbeyine karşı sorumlu olan görevliler emrine verilirdi. Nâzır-ı emvâller muhafaza işleri ile ilgilenen sancak beyleri, kadı, kâşif, şeyhü'l-arap gibi idari görevleri olan kişilerin mali işlerini ve irsaliye hazinesinin muhasebesini tutarak beylerbeyine sunardı¹⁰¹.

Mısır eyaletinin gelir kaynakları arazi gelirleri, gümrük gelirleri ve diğer gelirlerden oluşmaktaydı. Gelir kalemlerinin en önemlisi aynı zamanda mirî mal olarak kabul edilen arazi gelirleridir. Bu gelirler, her sene araziye işleyen mültezim ve eminlerin “fellâh” denilen çiftçilerden topladıkları vergilerden oluşuyordu. Eyaletteki mali düzenlemeler, Kıpti takvimine göre yapılır ve bu takvimin ilk ayı olan Tut ayı muhasebenin yıl dönümü olarak kabul edilirdi. Bu ay geldiğinde hesaplar kontrol edilir, eğer hesaplar önceki yıla göre denk ise herhangi bir müdahale yapılmazdı. Muhasebenin açık verdiği durumlarda ise bu açık vakıf gelirlerinden veyahut asker ulufelerinin ertelenmesiyle kapatılmaya çalışılır ve Mısır irsaliyesinin belirlenen tutara ulaşması sağlanırdı. Belirlenen bu tutara ulaştıktan sonra, daha önceden belirlenen gerekli masraflar çıkarılıp, mufassal muhasebe defteri tutularak devlet merkezine gönderildi. 16. yüzyıl boyunca gönderilen bu hazine 400.000 altın (16.000.000 para) ile 500.000 (20.000.000 para) altın arasında değişiklik göstermiştir. 17. yüzyıldan itibaren ise Osmanlı maliyesinde meydana gelen bunalımlar yüzünden gönderilen irsaliye tutarının sürekli yüksek tutulması emredilmiştir. Bu yüzyılda irsaliye tutarları, Mısır'daki muhasebeye göre değil merkezin emriyle belirleniyor ve her gönderilen irsaliyenin bir önceki irsaliye tutarından yüksek olması isteniyordu¹⁰².

⁹⁹ S. Muhammed, *16. Yüzyılda...*, s. 115.

¹⁰⁰ Ö. Tok, *XVII. Yüzyılda...*, s. 82.

¹⁰¹ S. Muhammed, *16. Yüzyılda...*, s. 232- 234.

¹⁰² S. Muhammed, *16. Yüzyılda...*, s. 114- 120.

Mısır irsaliye hazinesinin net miktarı Mısır'a bağlanmış olan yükümlülüklerin birçoğunun masrafı karşılandıktan sonra ortaya çıkan miktardı. İrsaliye hazinesinden karşılanan bu masraf kalemlerinin bazıları şunlardır¹⁰³:

- 1- Kılar-ı amire zahiresi
- 2- Tersane-i amire barutu
- 3- Mısır Eyaletinde bulunan köprülerin bakım ve onarımı
- 4- Mısır'da meydana gelen depremler sonrası ortaya çıkan hasarın giderilmesi
- 5- Mısır'a beratla tayin olunmuş olan görevlilerin maaşları, beylerin cülusu ve terakkisi
- 6- Akdeniz ve Kızıldeniz muhafazasında bulunan gemilerin ihtiyaçları
- 7- Yemen'de ve Habeşistan'da bulunan askerlerin mühimmatı
- 8- Hac için İstanbul'dan giden görevlilerin masrafları
- 9- Haremeyn bölgesinde bulunan kutsal yerlerin tamiri
- 10- Hac yolu üzerine su tesislerinin kurulması ve tamir edilmesi.

Bütün bu masraflar karşılandıktan sonra ortaya çıkan net tutar, Mısır divanında sarraflar ve hazinedarlar tarafından tartılıp keselere doldurulurdu. Ardından bu keseler defterdar aracılığıyla mühürlenip sandıklara doldurularak, adet olduğu üzere kara yoluyla merkeze gönderilirdi¹⁰⁴. Düzenli bir şekilde gönderilmesi istenmesine karşın irsaliye hazinesi 17. yüzyıldan itibaren daha seyrek gönderilmeye başlanmıştır. Görevliler bu dönemde eyalet gelirlerini toprak mükelleflerinden toplanmakta güçlük çekmiştir. Ayrıca beylerbeyleri değişiklikleri esnasında meydana gelen hesap karmaşıkları, bu hazinenin merkez hazinesine ulaşmasını 5-6 yıla çıkarabiliyordu¹⁰⁵. Bu durum beylerbeyilerin atamalarını da doğrudan etki ederdi. Devlet bu makama atadığı kişilerin irsaliye hazinesini göndermesi hususunda azami dikkat istiyor ve öne sürülen bahaneleri ise kabul etmiyordu¹⁰⁶. 17. yüzyılın sonlarına doğru Mısır'da meydana gelen harcamalar yüzyılda yaşanan siyasi ve askeri hareketlilik nedeniyle artması sebebiyle

¹⁰³ S. Muhammed, *16. Yüzyılda...*, s. 121.

¹⁰⁴ S. Muhammed, *16. Yüzyılda...*, s. 121- 122. ; Ayrıntılı bilgi için bkz. S. J. Shaw, *The Financial...*, s. 400.

¹⁰⁵ A. Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine...*, s. 61.

¹⁰⁶ "...Mısırın irsâliyesi vakti ve zamâni ile bi't tamâm gelir iken birkaç seneden berü kâh tedahül bahâne olunub ve kâh varan hükkâmın âdemi tekâyüdünden noksan üzre gelüb sen hidmet-i(?) hümâyûnumda neşvünüma bulub sadâkat ve istikametin ve hüsn-i tedbîrin hırâset ve mâl-i mîrî tahsilinde mecd u sâ'y olduğun itimad-i hümâyûnum olmağla seni diyâr-ı Mısıra hâkkim-i vali idüb göndermişimdir imdi Mısır hazinesine aba u ecdadım zamânında olduğu üzre bi't tamâm tahsil idüb vakti ve zamâni ile irsâl etmek bâbında hatt-ı hümâyûn sa'âdet makrûnumda fermân -ı âlişânım sâdır olub ve... göndermeyesin ecdad-ı izamım ruhları için özrün makbul ve cevabın mesmû' hümâyûnım olmayub mes'ûl ve mu'âtib olursun...", Adem Keleş, *75 Numaralı Mühimme ...*, s. 166.

irsaliye hazinesi miktarında düşüş yaşanmıştır. Bu durum çoğu zaman irsaliye hazinesinin merkez hazineye tam olarak istenilen tutarda ulaşmasına engel olmuştur¹⁰⁷.

İrsaliye hazinesi ile yapılan masrafların hangi masraf kalemine kaydedildiği ayrı ayrı her bir alan için ne kadar harcama yapıldığına ilişkin tam olarak yapılmış bir tespit yoktur. Ancak aşağıda belirttiğimiz üzere Stanford Shaw'ın eserinde yapılan harcamaların toplu halde yansıtıldığı bir tablo mevcuttur¹⁰⁸.

Tablo 5: 17. Ve 18. Yüzyılda İrsaliye Hazinesinden Yapılan Harcamalar ve Merkeze Gönderilen İrsaliye Hazinesi Tutarının Para-Akçe Karşılıkları

Yıl	Muhtelif Harcamalar		Gönderilen Tutar	
	Para ¹⁰⁹	Akçe	Para	Akçe
1059(1649/1650)	9.925.000	29.775.000	7.750.000	23.250.000
1060(1650)	10.250.000	30.750.000	10.125.000	30.375.000
1072(1661/1662)	7.400.000	22.200.000	9.900.000	29.700.000
1086(1675/1676)	11.211.993	33.635.975	15.060.003	45.180.009
1100(1688/1689)	-	-	14.532.243	43.596.729
1114(1702/1703)	12.208.769	36.626.307	19.510.286	58.530.858
1118(1706/1707)	13.644.238	40.932.714	13.843.204	41.529.612
1121(1709/1710)	13.178.238	39.534.714	13.361.260	40.083.780
1130(1717/1718)	13.874.505	41.623.515	17.844.550	53.533.650
1132(1719/1720)	3.911.157	117.333.471	27.807.898	83.423.694
1133(1720/1721)	4.852.314	14.556.942	26.866.741	80.600.223
1134(1721/1722)	4.144.820	12.434.460	23.057.765	69.173.295
1135(1722/1723)	6.540.791	19.622.373	25.132.089	75.396.267
1136(1723/1724)	4.057.319	12.171.957	23.857.320	71.571.960
1137(1724/1725)	5.834.302	17.502.906	29.987.053	89.961.159
1142(1729/1730)	10.195.673	30.587.019	21.518.382	64.555.146
1144(1731/1732)	21.502.699	64.508.097	7.751.059	23.253.177
1145(1732/1733)	13.136.689	39.410.067	9.168.935	27.506.805
1146(1733/1734)	7.132.540	21.397.620	12.628.529	37.885.587
1148(1735/1736)	6.582.414	19.747.242	21.899.703	65.699.109
1149(1736/1737)	12.732.182	38.196.546	18.986.873	56.960.619

¹⁰⁷ A. Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine...*, s. 63.

¹⁰⁸ S. J. Shaw, *The Financial and ...*, s. 400, 401.

¹⁰⁹ 1 para 3 akçe değerindedir., bkz.: Ali Akyıldız, "Para", *DİA*, c. 34, 2007, s. 164.

2.2. Mısır'dan Saray Kilerine Gönderilen Zahire

2.2.1. Ürün Temini ve Sevkiyatı

1650-1700 yılları arasında incelediğimiz muhasebe defterlerinde Mısır'dan matbah-ı amireye gönderilen ürünler, “irsaliye-i zahâir-i Mısır” olarak kaydolunmuştur¹¹⁰. Bu başlık altında kaydolunan ürünler 17. yüzyıldan itibaren ocaklık usulüne bağlanmıştır¹¹¹. İncelenen dönemdeki defterlerde irsaliye-i zahâir-i Mısır olarak kaydedilmesi, saraya ürün temini manasını taşıyan ve önceki bölümlerde açıkladığımız irsaliye usulünün devam ettiği yönünde bir algı oluşturabilir. Ancak burada irsaliye deyiminin kullanılması kelimenin manası ile sınırlıdır. İrsaliye, kelime manası itibarıyla bir yere gönderilecek eşyalar listesi demektir¹¹². Çalıştığımız muhasebe defterlerinde talep olunan yani gönderilmesi gereken ürün miktarlarının kaydedildiği belgelerde “An Ocaklık” ifadesi yer alır¹¹³. Dolayısıyla çalıştığımız dönem içerisinde Mısır'dan saray için gönderilen ürünler ocaklık usulü ile temin edilmiştir.

Mısır'dan gönderilecek ocaklık ürünlerinin temini için bir vekilharç tayin edilmekteydi. Ürünler vekilharcın organizasyonunda kilar-ı amireye, muhtelif gemilerle ulaştırılmaya çalışılırdı. Daha önceden miktarları belirlenen bu ürünler, İskenderiye ve Reşid limanlarındaki iskelelerden gemilere yüklenererek İstanbul'a gönderilirdi. İskele kadıları gönderilen ürünleri, kaptanın künyesi, yüklenen ürünün cins ve miktarını iskele kadı sicillerine kaydeder, ardından bu defterin bir sureti İstanbul'a gönderilirdi. Ayrıca iskele kadıları tarafından kaptanlara “kaime” denilen bir belge düzenlenip verilirdi¹¹⁴. Gemiler İstanbul'a ulaştıklarında kaptanlar ellerindeki kaimeyi kilar-ı amire görevlilerine gösterip ona göre yüklerini boşaltırlardı. Kilar-ı amire görevlileri gelen defteri kontrol edip, gelen ürün miktarının defterde yazılan ile aynı olup olmadığını kontrol ederlerdi. Eğer gelen ürünlerde her hangi bir eksiklik varsa vekilharca sebebinin sorulması hakkında deftere şerh düşülürdü¹¹⁵. Yılsonunda muhasebeler hesaplanırken bu defterlerden yararlanır, Mısır'dan hangi matbah emini döneminde ve hangi vekilharç

¹¹⁰ MAD, Defter No: 04986, Vrk: 1.

¹¹¹ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayı'nın...*, s. 180.

¹¹² İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2011, s. 759.

¹¹³ BOA, D. BŞM. MSR. , Defter No: 16856, Vrk: 5

¹¹⁴ Çeşitli sebeplerle kaimesi olmayan kaptanların getirdikleri ürünlerin de kilar mahzenine alındığı olurdu. Yalnız deftere “*kaimesi yoktur*” şerhi düşülürdü. , D. BŞM. Defter No: 559, Vrk: 3.

¹¹⁵ “Üç kafes sükket dahil-i kilar-ı amire olmadı deyu kilar katibi İsmail Çelebi cevab edüb vekilharç Mustafa Ağa'dan sual edesiz deyu haber verüb şerh verildi. ”, D. BŞM. Defter No: 559, Vrk: 11.

aracılığıyla gönderilen zahirenin ne kadarının kilar-ı amireye dâhil olduğu kaydedilirdi¹¹⁶.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde kilar-ı amireye gönderilen ürünler ile ilgili bir bölüm bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin bu bölümde zahire sevkiyatı ile ilgili verdiği bilgiler oldukça önemlidir¹¹⁷. Evliya Çelebi “kilâr-ı pâdişâhî beği” olarak andığı bir memurun Osmanlı sarayı adına ürün alışverişinde bulunarak ürünleri gemilerle saraya göndermesi vekilharcın konumuna uymaktadır. Ancak Evliya Çelebi'nin bahsettiği bu görevlinin aldığı ürünlerle ilgili verdiği rakamlar, muhasebe defterlerindeki vekilharç kayıtları ile karşılaştırıldığında oldukça abartılı olduğu görülmektedir. Sadece pirinç ile ilgili verdiği miktara bakıldığında 500.000 erdeb¹¹⁸ pirinç yaklaşık 7.000.000 keyl etmesi abartının boyutunu göstermek açısından yeterli olacaktır. Ayrıca seyahatnamede geçen hurma, kahve ve bir takım içecekler çalıştığımız dönem içerisinde incelediğimiz muhasebe defterlerinde yer almamaktadır. Bu durum, Mısır'dan saray için bu ürünlerin temin edilmediği manasına elbette gelmez. Ancak bahsi geçen ürünler için ocaklık usulü ile temin yoluna gidilmediği yorumuna varabiliriz.

¹¹⁶ Örn: “Dahil-i kilar-ı amire der zaman-ı Mustafa Efendi emin-i matbah-ı amire ber-irsaliye-i Mustafa Ağa vekilharç-ı Mısır. El-vaki'-Fi 11 Ş 1099- 10 Ş 1100. ”, D. BŞM. Defter No: 559, Vrk: 1.

¹¹⁷ “Matbah-ı Sultânîye ve kilâr-ı hâssaya giden me'külât [u] meşrûbât hazînesin beyân eder Bu hazîne-i pâdişâhî tahsilinde Mısır askerisinin alayı yokdur, ancak Mısır vezîri ümerâ-yı Mısır'ın bir eşbehine hil'at-ı fâhire geydirüp kilâr-ı pâdişâhî beği eder, gayrı sefere ve gayrı kullara me'mûr olmaz, ancak kendüsi beş yüz âdem ile eyâlet-i Mısır'da kazâ-i Fereskûr'den ve Menzil şehrinde ve bender-i Dimiyât'dan ve kazâ-i Birimbâl'dan ve bender-i Reşid'den ve sâ'ir pirinç hâsıl olan yerlerden beş kerre yüz bin erdeb pirinci ve iki bin kafes sükkeri ve mî'âdi ve üç yüz ferde kahve ve iki yüz bin erdeb mercimek ve iki yüz bin erdeb nohud ve yüz katma kınâ ve beş yüz zenbil hürmâ ve sâ'ir me'külât kısmından tahsil edüp Reşid şehrinde bir azim mîrî mahzenler vardır, cümlesin mâl-â-mâl yığarlar. Ve Âsitâne tarafında helvâhâne-i hâssadan hâssaten bir halife gelüp emr-i pâdişâhîlerin dîvân-ı Mısır'da paşa huzûrunda emr-i şeriflerin ibrâz edüp Mısır'ın cümle bâğlarında ve bâğçelerinde ve şehir-i Feyyûm'da ne kadar hıyârşenbe ağacı ve ne kadar hummâs [ve] limon ağacı var ise mîrîye kabz olup helvâcıbaşı bunları mevsimilye hıyârşenbe emîni ma'rifetiyle cümle (---) ve Feyyûm'dan mâ-i gülâbî ve mâ-i kâdî ve niçe yüz elvân itriyyât [u] dühniyyât (---) bahâların defterdâr hazîne-i pâdişâhîye olmak üzere bu mezkûr eşyâları cem' edüp yüz kantâr mümessek mî'âd sükkeriyle kâmil üç yüz kavanoz mümessek hıyârşenbe reçeli ve kebbât reçeli ve emlec ü kâbüli ve turunc reçelleri; Ve meşrûbât kısmından mümessek gül limon ve benefşe ve hummâs ve temirhindî ve nîlüfer, Mısır'da bu makûle eşribeler olur, reybâs ve amber-i bâris makûlesi olmaz; Ve ma'âcinlerden yetmiş nev'a ma'cûn-ı mümessek ü mukavvî ve müferrih ve nâfi' ma'âcinlerden tiryâk-ı fârûk ve fârûk-ı erba'a ve ma'cûn-ı akreb ve ma'cûn-ı sakankûr-ı berrî ve ma'cûn-ı sakankûr-ı mâhî ve ayneyn-i timsâh ve kalb-i timsâh ve sinn-i timsâh; ak düşmüş göze külün mîl ile çekeler, [Y 214b] bi-emrillâh gözü mücellâ edüp kuvvet-i basarı ol mertebe ziyâde ede kim vakt-ı zuhurda semâdaki seb'a-i seyyâreyi göre. Bu kadar ma'âcinler ve reçel eşribelerin envâ'ından paşaya on kavanoz, kethudâya üç kavanoz helvâcıbaşı verüp mâ-bâkîsin helvâcıbaşı kilâr-ı hâssaya teslim eder [[(---) (---) (---)]] ve hüccet-i şer'iyye alır. Andan kilâr beği bu kadar pirinç ve şeker mevsimiyle Âsitâne-i sa'âdete göndermek için bender [[(---) (---) (---)]] elli pâre geminin dümenlerin alup mâl-ı pâdişâhî şeker ve pirinç vardır, deyü ta'cîz edüp yelkenlerin dahî alırlar [[(---) (---) (---)]] halâs eder. Ba'zı zamân kânûn üzere İskenderiyye'ye on iki pâre kadırga gelüp cümle eşyâyı kilârcı [Q 238a] [P 235a] beğ kadırgalara koyup cümle kadırga beğlerinden hüccet-i şer'iyye alup edâ-yı hizmeti tamâm olur. Bir hazîne-i Mısır dahi kânûn-ı Selîm Hân üzere budur.”, E. Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 10, s. 236, 237.

¹¹⁸ 1 erdeb pirinç yaklaşık 14-15 keyl ediyordu: C. .SM. 93 4655 Vrk: 1; BOA, MAD, Defter No: 3769 Vrk: 2.

Tablo 6: Farklı Tarihlerde Mısır’da Kılar-ı Amire İçin Ocaklık Olarak Bağlanan Erzak

Ürün	OCAKLIK TARİHİ		
	1626 ¹¹⁹ Miktar/ 1 Yıllık	1677 ¹²⁰ Miktar/ 1 Yıllık	1705 ¹²¹ Miktar/ 1 Yıllık
Erz-i Mısri	36000 Keyl	36000 Keyl	19119 Keyl
Sükkar	52800 Kıyye	42660 Kıyye	39795 Kıyye
Nohud	2700 Keyl	2500 Keyl	47040 Kıyye (Yaklaşık 1.833 Keyl)
Mercimek	500 Keyl	2500 Keyl	32700 Kıyye (Yaklaşık: 1274 Keyl)
Fülfül	1540 Kıyye	900 Kıyye	840 Kıyye
Daçın	880 Kıyye	324 Kıyye	202 Kıyye
Zencefil	880 Kıyye	180 Kıyye	141 Kıyye
Nışadır	900 Kıyye	900 Kıyye	-
Şa’iriye	-	900 Kıyye	478 Kıyye
Karanfil	880 Kıyye	-	-
Nışadır	900 Kıyye	900 Kıyye	-
Hıyarşenbir	252 Kıyye	252 Kıyye	-
Sinameki	72 Kıyye	72 Kıyye	70 Kıyye
Edviye	247 Kıyye	247 Kıyye	-
Temirhindi	914 Kıyye	914 Kıyye	189 Keyl
Hınna	252 Kıyye	252 Kıyye	-
Şerbet-i Hummas	40 Kavanoz	-	-
Sarı Bal Mumu	-	-	1075 Kıyye
Safran	-	-	77 Kıyye

Ocaklık olarak belirlenen ürünlerin deniz yoluyla gemilerle gönderildiği için bu ürünlerin bir kısmının İstanbul’a ulaşmadığını muhasebe defterlerinde görmekteyiz. Muhasebeler her ne kadar yıllık olarak hesaplasa da bazı dönemlerde matbah eminerleri tarafından muhasebelerin toplu olarak kaydedildiği olmuştur. Örneğin 1682 yılına ait bir muhasebede 1677-1682 yılları arasında gönderilen ocaklık ürünleri ve bu ürünlerin ne kadarının İstanbul’a ulaşabildiği toplu halde verilmiştir¹²².

¹¹⁹ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayının* . . , s. 148- 155.

¹²⁰ BOA, D. BŞM. MSR. D. , Defter No: 16856, Vrk: 5

¹²¹ F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 54.

Tablo 7: 1677-1682 Yılları Arası Ocaklık Ayrıntılı Liste¹²³

Ürün	Talep Olunan Ocaklık (5 Senelik)	Gönderilen Toplam	İstanbul'a Ulaşan (Dahil Kilar-ı Amire)	İstanbul'a Ulaşmayan (Gark ve Harik ve Giriftar-ı Küffar)
Erz	180.000 Keyl	174.794,5 Keyl	159.769,5 Keyl	15.025 Keyl
Sükker	213.300 K1yye	200.453 K1yye	171.633 K1yye	28.820 K1yye
Nohud	12.500 Keyl	12.618 Keyl	11.866 Keyl	752 Keyl
Mercimek	12.500 Keyl	13.153 Keyl	10.078,5 Keyl	3.075 Keyl
Füfül	4.500 K1yye	3.872 K1yye	3.242 K1yye	630 K1yye
Darçın	1.620 K1yye	2.082 K1yye	2.082 K1yye	-
Zencebil	900 K1yye	928 K1yye	784 K1yye	144 K1yye
Şa'iriyye	4.500 K1yye	4.571 K1yye	4.202 K1yye	369 K1yye
Nişadır	4.500 K1yye	6.083 K1yye	5.717 K1yye	366 K1yye
Hıyarşenbir	1.260 K1yye	1.591 K1yye	1.071 K1yye	520 K1yye
Sinamekki	360 K1yye	459 K1yye	279 K1yye	180 K1yye
Edviye	1.235 K1yye	5.632 K1yye	5.632 K1yye	1.664 K1yye
Temir Hindi vs.	4.570 K1yye	-	-	-
Hına-i Mısri	1.260 K1yye	896 K1yye	672 K1yye	224 K1yye

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, talep olunana karşılık gönderilen ürün miktarları farklılık göstermektedir. Tablo için yararlandığımız muhasebe defterinde bu konu ile ilgili her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak diğer defterlerdeki mevcut bilgilerden hareketle bu durumun üç nedeni olabilir. Birincisi eski matbah emininin bakiyeleridir. Matbah eminleri görevden azledildiği zaman yeni atanan matbah emini döneminde zahire sevkiyatı devam ediyordu. Dolayısıyla gönderilen ürünlerin talep olandan fazla olması, eski matbah emini döneminde gelmesi gereken ürünlerin de bu

¹²³ BOA, D. BŞM. MSR. D. , Defter No: 16856, Vrk: 5

muhasibeye kaydedilmesi ile ilgili olabilir. İkinci neden kullanılan ölçü birimleri ile ilgilidir. Mısır'dan ürünler gemilere yüklenirken yerel ölçü birimleri kullanılmıştır. Kıyye ve keyl miktarlarını yaklaşık olarak bildiğimiz bu ölçüler, İstanbul'da boşaltım işlemi sırasında kıyye ve keyl karşılıkları hesaplanarak defterlere kaydediliyordu. Bu hesaplamalar yapılırken ürün miktarlarında az da olsa farklılık göstermiş olabilir. Üçüncü neden ise yolculuk esnasında ürünlerin bir kısmının bozulmuş olması ihtimalidir. İncelediğimiz bazı muhasebelerde ürünlerin toplam miktarları yazıldıktan sonra bozuk gelen ürünlerin “Elkesr”¹²⁴(الكسر) ifadesi ile kaydedildiğini görmekteyiz. Bu ürünler genel olarak gelen ürünün çok az bir kısmına tekabül etmekteydi.

Tabloda yer alan ve değinilmesi gereken başka bir nokta da temirhindi ve edviye miktarlarıdır. Muhasebelerde edviye¹²⁵ olarak gösterilen ürünler genelde ilaç yapımında kullanılmaktadır. Temirhindi de ilaç yapında kullanılan bir ürün olduğu için ocaklık miktarı yazılmasına rağmen gönderilen miktarı edviye ile beraber kaydedilmiştir.

Görüldüğü üzere ocaklık olarak istenen ürünler bu dönemde büyük oranda İstanbul'a ulaşmıştır. İstanbul'a ulaşamayan ürünler ise nedenleriyle beraber bir başlık altında verilmiştir. Bazı muhasebe defterlerinde gemilerin akıbeti hakkında daha ayrıntılı bilgi verilmiştir; ancak burada toplu halde verilmesi sebebiyle ürünlerin eksik gelme sebeplerini ayrı ayrı değerlendirememekteyiz.

Saray için ürün taşıyan gemi, eğer sıkıntısız bir şekilde İstanbul'a ulaşmış ise gemi kaydının olduğu bölümün hemen üzerine “tamamen gelmiştir” veya daha kısa bir ifade ile “tamamen” yazılıyordu¹²⁶. Ancak her gemi bu kadar şanslı değildi ve gemiler Mısır-İstanbul yolunda birçok sorun ile karşılaşmaktaydı. Bu sorunları muhasebe defterlerindeki bilgilerden hareketle 3 başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar: korsanlar, gemi kazaları ve kaçakçılık olarak sıralanabilir. Bu başlıkları daha sonraki bölümlerde daha ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalışacağız.

¹²⁴ Kesr kelimesi bozuk manasına gelmektedir. Bkz: Şemseddin Sami, *Kamusı Türki*, İstanbul 2006, s. 1165.

¹²⁵ Edviye, ilaçlar demektir. , İ. Parlatur, *Osmanlı...*, s. 383.

¹²⁶ BOA, MAD., Defter No: 3769, Vrk: 2.

2.2.2. Ürünlerin Sevkiyatında Tercih Edilen Paketleme Usulleri ve Kullanılan Ölçü Birimleri

Ürünler limanlardan gemilere yüklenirken, muhasebe defterlerinde sayısı ve çeşitlerine dair bilgi verilen “gazavî” ve “kafes” denilen paketlere konulur veyahut “ferde” olarak kaydedilen balyalama işlemine tabi tutulurdu.

Gazavî genellikle pirinç, mercimek ve nohut yüklemesinde kullanılmaktaydı. Gazavî, “Gazevî” ve “Kazevî” olarak da bilinen sazdan veya palmye liflerinden örülerek yapılmış bir sepet türüdür¹²⁷. Muhasebe defterlerine yansıdığı kadarıyla gazavînin standart bir ağırlığının olmadığını görmekteyiz. Örneğin 1656 yılına ait bir muhasebede 1 gazavî pirinç 35-43 keyl¹²⁸ arasında değişen bir değere karşılık gelmesine karşın, 1687 yılına ait başka bir muhasebede 28-30 keyle¹²⁹ denk geldiğini görmekteyiz. Aynı durum gazavîlere doldurulan mercimek ve nohudun keyl karşılıklarında da gözlenmektedir. Bu sebeple gazavî için kesin bir ağırlık oranı belirlemek mümkün değildir.

Kafes özellikle şeker, nişadır ve şehriyenin taşınmasında kullanılan bir çeşit küfe¹³⁰ olarak bilinmektedir. Muhasebe defterlerinde gazavînin aksine kafesin özellikle şeker miktarı olarak belli bir kıyye oranı vardır. 1 kafes şeker ortalama 110 kıyye miktarına karşılık gelmektedir¹³¹.

Ferde ise daha çok baharatlar için kullanılan balyalama¹³² işlemidir. Yapılan balyaların boyutuna göre ürün ağırlığı doğal olarak değişmektedir. Bundan dolayı muhasebe defterlerinde yer alan baharatların 1 ferdesinin kıyye karşılıkları değişiklik göstermiştir.

Muhasebe defterlerinde ürün miktarları gazavî, kafes ve ferde miktarları adet olarak yazıldıktan sonra hemen altına yerel ağırlık birimleri olan ratl-ı Mısırî, batman-ı Mısırî, erdeb-i Reşidî ve kantar-ı Mısırî ile miktarları belirtilmiştir. Bu ağırlık ölçülerinin ağırlıklarının ürünün cinsine göre farklılık göstermektedir. Dolayısıyla İstanbul’da muteber ağırlık birimleri olan keyl ve kıyye karşılıklarının tespit edilmesinde önemli güçlükler sebep olmuştur. İncelediğimiz muhasebe defterlerinde neredeyse her dönem

¹²⁷ Sir James William Redhouse, *Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul 2003, s. 627.

¹²⁸ BOA, MAD, Defter No: 3739.

¹²⁹ BOA, D. BŞM. MSR., Defter No: 16859.

¹³⁰ M. A. Ünal, *Osmanlı Tarih...*, s. 365.

¹³¹ BOA, MAD, Defter No: 3739.; BOA, D. BŞM. MSR., Defter No: 16859.

¹³² M. A. Ünal, *Osmanlı Tarih...*, s. 248.

bu ölçülerin büyük bir kısmının kıyye ve keyl miktarları tutarsızdır. Nitekim bir muhasebe defterinde yer alan ürünlerin ölçü birimleri ile ilgili bilgiler aynı sorunun kiler katiplerini de uğraştırdığını göstermiştir. 1682 yılına ait muhasebede yer alan bu bilgiler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

Tablo 8: Ürün Ölçü Birimleri ¹³³

Ürün	Ölçü birimi/ 1 Adet	Kıyye Karşılığı
Darçın (tarçın)	Ferde	88
Fülfül (karabiber)	Ferde	126
Zencebil (zencefil)	Ferde	144
Hına-i Mısri (Mısır kınası)	Çuval	112
Nişadır (amonyum klorür)	Kafes	122
Edviye (ilaçlar)	Kafes	128
Hıyarşenbe (ilaçlarda kullanılan bir ağaç)	Kafes	125
Sinameki	Gazavî	90
Şa'iriyye (şehriye)	Gazavî	150

2.3.3. Zahire Ücretleri

Ocaklık olarak gönderilen ürünlerin ücretlerinin irsaliye hazinesinden karşılandığı tespit edilmiştir¹³⁴. İrsaliye hazinesinden yapılan harcamaların toplu halde gösterilmesi nedeniyle kilar-ı amireye gönderilen zahire için tam olarak ne kadar harcama yapıldığı ise belirlenememiştir. Ne yazık ki incelediğimiz dönem içerisinde mevcut olan muhasebelerin bir tanesi hariç olmak üzere diğerlerinde de harcama tutarı ile ilgili bir bilgi yoktur. Harcama tutarının bulunduğu defterde kilar-ı amireye bağlanan ocaklık yerleri, ürünler ve fiyatı hakkında bilgiler bulunmasına rağmen bu tutarın irsaliye hazinesinden karşılandığına dair herhangi bir atıf yoktur. Bu yüzden incelenen

¹³³ BOA, MAD, Defter No: 888, Vrk: 3.

¹³⁴ S. J. Shaw, *The Financial and...*, s. 274.

döneme ait bu konu ile alakalı sağlıklı bilgilere sahip değiliz. Ancak 16. yüzyıl yazarlarından Selânikî Mustafa Efendi'nin Tarihî Selânikî adlı eserinde Mısır'dan gelen zahire ürünlerinin ücretleri ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Selânikî, dönemin matbah eminlerinin harcamalarından bahsederken Mısır'dan gelen ürünlerin maliyeti ile ilgili bilgiler vermektedir. Söz konusu kayıtlara baktığımızda 1594 yılında 50.000¹³⁵ altın, 1598 yılında ise 70.000¹³⁶ altınlık bir meblağ harcandığı belirtilmektedir. Belirtilen tarihlerde 1 altının yaklaşık 120 akçe¹³⁷ olması nedeniyle 6.000.000-8.400.000 akçe harcama yapıldığını anlıyoruz. Bu bilgileri aşağıdaki tabloda verilenlerle karşılaştırdığımızda Selânikî'nin verdiği rakamların aşağı yukarı doğru olduğu yorumuna varabiliriz. Yalnız aşağıdaki tabloda hına ve ilaç olarak kullanılan baharatlar bulunmamaktadır. Bu ürünlerin harcamalarının nereden yapıldığı ile ilgili her hangi bir bilgiye de maalesef ulaşamadık. Yine de Selânikî'nin bahsettiği matbah emini Ömer Çavuş'un, kısa sürede kendisine verilen bütçeyi aştığı için azledilmesi, Mısır'dan gönderilen ocaklık ürünleri ile ilgili miktarı belli bir bütçenin olduğunu akla getirmektedir¹³⁸. Dolayısıyla tabloda yer almayan ürünleri, matbah emininin bütçe dengesini bozmamak için buraya aksettirmedeği sonucu çıkarılabilir. Aynı durum matbah eminin mutfak için yaptığı diğer harcamalar için de geçerli idi. Nitekim matbah eminine her sene hazineden ayrılan bütçe miktarı belliydi ve matbah eminleri bu bütçeyi aşamazdı¹³⁹.

¹³⁵ "...bir sene muhasebesi yüz elli altı yük üzerine akd olunmuş gördüm ve hâlâ iki yüz yük akça üstüne akd olunmuş. Yalnız an Hizâne-i Amire yüz otuz beş yük akçe alınmış ve mahrûsa-i Mısır'dan elli bin altunluk me'kûlât gelir...", Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, c. 1, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, s. 387.

¹³⁶ "...Ömer Çavuş sekiz ayda yüz otuz beş yük akça nakd Hizâne-i Âmire'den almış bulundu. Ve Diyâr-ı Mısırye'den yalnız yetmiş bin altunluk alınan zahâ'irden mâ'adâ ve Anatoli ve Rûmili...", Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i...*, c. 2, s. 725.

¹³⁷ Mübahat Kütükoğlu, "1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiatları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1978, s. 7.

¹³⁸ "...Ve bi'l-cümle muhasebesi hadden efzûn olmak anlandı. Şimdiye-dek olan ümenâdan ziyadesi fevka'l-ade hadd elli yükden mütecevizdür didiler. Ve narhlar olmamak ile me'kûlât gayet grân olduğu...", Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i...*, c. 2, s. 725.

¹³⁹ Matbah eminlerine hazineden ayrılan bütçe ile ilgili tablo için bkz. A. Tabakoğlu, *Gerileme...*, s. 195.

Tablo 9: 1682 Yılında Mısır'dan Gönderilen Ocaklık Ürünlerinin Ücretleri¹⁴⁰

Ürün	Miktar	Kıymet/ Akçe	Birim başı fiyat
Erz-i Mısri (Mısır Pirinci)	36.000 Keyl	3.240.000 ¹⁴¹ Akçe	1 Keyl: 90 Akçe
Sükker(Şeker)	42.660 Kıyye	2.986.200 Akçe	1 Kıyye: 70 Akçe
Nohud	2.500 Keyl	500.000 Akçe	1 Keyl: 200 Akçe
Mercimek	2.500 Keyl	250.000 Akçe	1 Keyl: 100 Akçe
Füfül (Biber)	900 Kıyye	90.000 Akçe	1Kıyye: 100 Akçe
Darçın (Tarçın)	324 Kıyye	129.600 Akçe	1 Kıyye: 400 Akçe
Zencebil (Zencefil)	180 Kıyye	14.400 Akçe	1 Kıyye: 80 Akçe
Nişadır (amonyum klorür)	900 Kıyye	54.000 Akçe	1 Kıyye: 60 Akçe
Şa'iriye (şehriye)	900 Kıyye	9.000 Akçe	1 Kıyye: 10 Akçe
Toplam		7.273.200 Akçe	

Tabloda verilen ürün fiyatları içerisinde ölçü birimi kıyye olarak kabul edildiğinde fiyatı en yüksek ürün 400 akçe ile tarçındır. Fiyatı en düşük ürün ise 1 kıyyesi yaklaşık 3,5 akçe eden pirinçtir. 1676 yılı irsaliye hazinesinden yapılan harcama tutarının 33.635.975 milyon akçe olduğu göz önüne alındığında tabloda yer alan ocaklık ürün toplam ücreti olan 7.273.200 milyon akçenin harcamaların yaklaşık %24 üne denk geldiğini görürüz. Ancak ürün fiyatları ve Osmanlı Devleti'nin para birimi olan akçenin değerindeki dalgalanmalar, sadece bu bilgiden yola çıkarak, yıllara göre genelleme yapmamıza imkân vermemektedir¹⁴².

¹⁴⁰ BOA, MAD, Defter No: 888, Vrk: 8.

¹⁴¹ Defterde toplam pirinç fiyatı 324. 000 akçe olarak verilmiştir. Bu durumda pirincin birim fiyatı 9 akçeye düşmektedir. Ancak 1654 yılına ait bir muhasebede pirincin keyli 70 akçedir. , MAD, Defter No: 3769, Vrk: 10. ; Yine farklı bir çalışmada 1707 yılına ait bir muhasebede, 95 akçe olarak verilmiştir. , F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 54. ; Dolayısıyla defterde verilen pirinç fiyatı toplamı yanlış hesaplanmıştır. 36. 000 keyl pirincin toplam fiyatı 3. 240. 000 akçe, birim fiyatı ise 90 akçe olmalıdır.

¹⁴² Ayrıntılı bilgi için bkz: Şevket Pamuk, *Paranın Tarihi*, İstanbul 2003.

2.3.4. Zahire Sevkiyatında Kullanılan Gemiler

Ocaklık zahiresinin yüklü olduğu gemiler aynı zamanda İstanbul iaşesi için temin edilen ürünleri de taşıyorlardı. Dolayısıyla Mısır-İstanbul güzergâhında seyreden tüccarlar Osmanlı iaşe sistemine uygun davranmak zorundaydı. Mısır-İstanbul deniz yolu günler aldığı için gemilerin köhne olmamasına dikkat edilir ve gemiye haddinden fazla yük yüklenmesine izin verilmezdi. Yine korsan tehlikesine karşı gemilerin teker teker değil gruplar halinde yola çıkması istenmiştir¹⁴³.

Osmanlı Devleti hâkimiyetinde bulunan denizlerde faaliyet gösteren gemilerin çeşitlerinin bir hayli fazla olduğu bilinmektedir¹⁴⁴. Burada incelenen muhasebe defterleri ön planda tutularak, Mısır'dan İstanbul'a zahire sevkiyatında kullanılan gemiler hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır. Bu çalışma, genelde tüccarlara ait olan bu gemilerin hangi türünün Akdeniz sularında revaçta olduğunu göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

1650-1700 yılları arasında incelediğimiz muhasebe defterlerinin bir kısmına bakıldığında, ürünlerin gönderildiği gemiler yazmasına karşın, sadece gönderilen ve saraya ulaşan ürün miktarı hakkında bilgi vermekle yetinildiği görülür. Gemiler hakkında ayrıntılı bilginin yer aldığı muhasebelerdeki kayıtlardan derlemeye çalıştığımız zahire sevkiyatında kullanılan gemi türleri aşağıdaki gibidir.

Genel olarak zahire sevkiyatında kullanılan toplam 5 gemi tipinin varlığı göze çarpar. Bunlar kalyon, burtun, karamürsel, fırkata ve şaykadır. Ancak bir muhasebede “çekdirme” ve “kadırğa” tipi gemilerinde bu iş için kullanıldığı kaydedilmiştir¹⁴⁵. Muhasebenin dönemi hakkında kesin bilgi verilmediği için tabloya yansıtılmamıştır.

¹⁴³ Mücahide Güneş, *XVIII. Yüzyılda İskenderiye Limanı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2009, s. 41, 42.

¹⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul 2005.

¹⁴⁵ BOA, D. BŞM. , Defter No: 559, Vrk: 3, 4.

Tablo 10: Muhtelif Tarihlerde Saray Zahiresinin Yüklendiği Gemiler ve Sayıları

Yıl /Gemi Türü	Kalyon	Burtun	Karamürsel	Fırkata	Şayka
1061-1062 (1650/51) ¹⁴⁶	4	5	1	9	80
1064-1065 (1653/54) ¹⁴⁷	5	-	-	-	24
1066-1067 (1655/56) ¹⁴⁸	6	3	2	1	47
1076-1077 (1665/66) ¹⁴⁹	-	9	-	-	9
1084-1085 (1673/74) ¹⁵⁰	4	4	-	-	-
1099-1100 (1687/88) ¹⁵¹	5	-	-	1	18
1100-1101 (1688/89) ¹⁵²	7	-	-	4	10
1101-1102 (1689/90) ¹⁵³	4	-	-	4	33
1102-1103 (1690/91) ¹⁵⁴	2	-	-	4	32
1103-1104 (1691/92) ¹⁵⁵	-	2	-	5	27
1104-1105 (1692/93) ¹⁵⁶	2	-	-	7	15
1105-1106 (1693/94) ¹⁵⁷	2	3	-	19	45

Zahire sevkiyatında kullanılan fırkate, karamürsel, şayka ve kadirga kürekli gemi sınıfına dahil iken, kalyon ve burtun ise yelkenli gemi sınıfına girmektedir. Bu gemilerin uzunlukları aşağı yukarı bilinmektedir. Yük taşıma kapasiteleri uzunluklarına göre değiştiği için ne kadar ürün taşıdıklarına dair kesin bir tespit yapılamamıştır.

¹⁴⁶ BOA, MAD, Defter No: 4986.

¹⁴⁷ BOA, MAD, Defter No: 3739.

¹⁴⁸ BOA, MAD, Defter No: 3739.

¹⁴⁹ BOA, D.BŞM.MTE., Defter No: 1053.

¹⁵⁰ BOA, İE.ML. 24 2341.

¹⁵¹ BOA, D. BŞM. , Defter No: 559.

¹⁵² BOA, D. BŞM. , Defter No: 559.

¹⁵³ BOA, D. BŞM. , Defter No: 559.

¹⁵⁴ BOA, D. BŞM. , Defter No: 559.

¹⁵⁵ BOA, D. BŞM. , Defter No: 559.

¹⁵⁶ BOA, D. BŞM. , Defter No: 559.

¹⁵⁷ BOA, D. BŞM. , Defter No: 559.

Tablodan da anlaşıldığı üzere tüccarlar arasında en yaygın gemi tipi şaykadır. Şaykaların genellikle altı düz olur, uzunluğu ise 17-32 metre arasında değişirdi. 23 metre uzunluğundaki bir şayka yaklaşık 14-15 bin kile taşıyabilmekteydi¹⁵⁸.

Mevsimin deniz yolculuğuna müsait olduğu vakitler, özellikle yelkenli gemilerin karşılaştıkları bir problem de rüzgârın çıkmaması olmakta idi. Bu durumda gemiler, limanlarda müsait rüzgarların çıkması için günlerce beklenildiği olmuştur. 1591 yılında, saray için şeker taşıyan gemiler rüzgârsızlıktan yolda kaldığı olmuştur. Bu soruna şekerin, kürekle hareket edebilen kadırgalara yüklenerek gönderilmesi çözüm olarak bulunmuştu¹⁵⁹.

Ürün yüklenen gemiler genellikle şaykalardan oluşmasına rağmen devlet, fırsat bulduğunda uzun mesafelere daha dayanıklı olan burtun ve kalyonları kullanıyordu. Bu gemiler uzun yola dayanıklı olmasının yanında daha fazla kişi taşıma kapasitesine sahip olduğu için korsanlara karşı koymada etkiliydi. Örneğin 1673 yılı irsaliyesi için kullanılan gemiler sadece burtun ve kalyonlardan oluşmaktaydı¹⁶⁰. Ancak bunun yanında ürünün belli gemilere yüklenmesinin bazı dezavantajları vardı. Geminin batması veya korsanların eline geçmesi halinde meydana gelen zarar da haliyle daha büyük oluyordu. Örneğin; 1651 yılına ait bir muhasebe kaydında, batan gemiler arasında yer alan Memiş Kapudan'ın kalyonu oldukça yüklü erzak taşıyordu. Bu geminin sadece taşıdığı pirincin oranı o dönem gönderilen pirincin 4'te 1'ine eşitti¹⁶¹. Bu yüzden ürünleri çok sayıda gemiye dağıtarak sevkini yapmak akılcı bir yöntemdir. Böylece gemi herhangi bir zarara uğradığı zaman meydana gelecek zarar da en aza indirilmiş oluyordu.

Osmanlı Devleti donanma gemisi yapımındaki kadar olmasa da özel teşebbüsle yaptırılan gemileri de kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Merkezin özellikle donanma gemisi yapımı için yeteri kadar malzeme ve işçi bulamama sıkıntısı, bu durumun temel etkeniydi. 1683 Viyana Kuşatması sırasında Akdeniz'de Venedik ile mücadele edilirken iki kalyon gemisi yapılması ihtiyacı doğmuş ve kalyonların inşası bitene kadar tüccarlar için gemi yapılması yasaklanmıştır. Devletin müdahalesine başka bir örnek de tüccar gemilerinin yapımı ile ilgiliydi. Devlet tüccarların kalyon yapımına belirli bir dönem izin vermemiştir. Ancak Akdeniz'de faaliyet gösteren şayka ve firkate türünden

¹⁵⁸ İ. Bostan, *Kürekli ve...*, s. 236.

¹⁵⁹ L. Güçer, XVI. ve XVII. Asırda..., s. 34, 35.

¹⁶⁰ BOA, İE, ML, 242341.

¹⁶¹ BOA, MAD, Defter No: 4986, Vrk: 4.

gemilerin korsan saldırılarına ve hava şartlarına karşı dayanıksız olması nedeniyle 1708 yılından itibaren tüccarların talebiyle kalyon sahibi olmalarına izin verilmişti¹⁶².

2.3. Zahire Sevkiyatında Görevliler

2.3.1. Matbah Eminleri

Kilercibaşına bağlı olan matbah emini Osmanlı saray mutfağında iaşe ihtiyacının karşılanmasında en önemli sorumlulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlıca sorumlulukları arasında mutfakların erzak ihtiyacını belirlemek, erzakların teminini sağlamak ve mutfakların muhasebelerini tutmak vardı¹⁶³. Matbah eminleri hâcegân rütbesine sahip kişilerdir ve teşrifatta şehremini, defter emini, tersane emini ve gümrük emininin sonra gelmekteydiler. Eminler divan toplantılarına resmen katılmasalar da kendilerine yöneltilebilecek sorular olması ihtimaline binaen toplantı bitene kadar divan odasına yakın bir yerde bekletilirdi. Ayrıca vezirler divan günü yemek yerken, matbah emininin sofranın başında bekletilmesi adetten sayılırdı. Mutfak eminleri genellikle mutfak katipleri, çaşnigir, sipahi, çavuş veya müteferrikalar arasından seçilirdi. Sayıları çok az olmakla birlikte gümrük ve tersane eminleri arasından seçilen matbah eminleri de vardı.

Matbah emini matbah-ı amirenin gelir ve giderlerini kontrol eder, matbah için hazineden ayrılan parayı bizzat kendisi alırdı. Saraya alınan ürünler için yapılan harcamaları kontrol eder ve ilgili kişilere ödemeyi de kendisi yapardı. Ayrıca elçilerin gıda ihtiyacını karşılamak, kiler mahzeninde ihtiyaç fazlası olarak kalan erzakın satışını sağlamak, mutfak çalışanlarının muhalefatına bakmak gibi birçok görevi bulunmaktaydı. Bütün bu görevler için yapılan işlemler, 1 hicri yılın sonunda hesabı yapılarak muhasebeye verilirdi. 1 yıl içinde oluşan gelir ve giderlerin yazılı olduğu bu muhasebeler baş muhasebe amiri olan baş defterdara veriliyordu. Matbah eminleri mümkün olduğu kadar masrafları kısıtlayıp ve saraya erzak teminin sürekliliğini sağladığı müddetçe başarılı sayılıyordu¹⁶⁴. Aşağıdaki tabloda matbah emini Mahmud Efendi zamanında Mısır'dan gönderilen zahirenin 4 senelik muhasebesi verilmiştir. Bu

¹⁶² Şenay Özdemir Gümüş, "Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de Ticaret Gemisi İnşa Politikası (1783-1824)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı Number 9, Bahar 2012, s. 64.

¹⁶³ F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 42.

¹⁶⁴ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayının...*, s. 21- 27.

muhasabede dönemin vekilharcının ismi yazılmamış, sadece vekilharç-ı Mısır ifadesi kullanılmıştır.

Tablo 11: Matbah Emîni Mahmud Efendi'nin 1079-1083 (1668- 69/ 1672- 73) Yılları Arası 4 Senelik Muhasebesi¹⁶⁵

Ürün	Gönderilen	Dâhil-i Kılar	Bozuk (Kesr)	Dâhil Olmayan (Giriftar ve Gark)
Pirinç	144.000 Keyl	116.925 Keyl	581 Keyl	452 Gazavî 16.925 Keyl
Sükker	170.640 Kıyye	148.743 Kıyye	7.503 Kıyye	131 Kafes 14.410 Kıyye
Nohud	10.000 Keyl	8.327 Keyl	73 Keyl	86 Gazavî 1.568 Keyl
Mercimek	10.000 Keyl	7.732 Keyl	22 Keyl	68 Gazavî 1.255 Keyl
Füfül	3.744 Kıyye	20 Ferde 2.319 Kıyye	-	4 Ferde 487 Kıyye
Darçın	1.296 Kıyye	14 Ferde 921 Kıyye	-	1 Ferde 73 Kıyye
Zencebil	720 Kıyye	638 Kıyye	-	1 Ferde 54 Kıyye
Şa'iriyye	3.744 Kıyye	3.214 Kıyye	-	3 Ferde 471 Kıyye
Hıyarşenbe	864 Kıyye	9 Kafes 630 Kıyye	-	-
Nişadır	3.608 Kıyye	32 Kafes 4.107 Kıyye	-	6 Kafes 757 Kıyye
Edviye	40 Kafes	36 Kafes 3.406 Kıyye	-	4 Kafes 386 Kıyye
Hına-i mısır	8 Çuval	7 Çuval 892 Kıyye	-	1 Çuval 144 Kıyye
Sinameki	4 Gazavî	4 Gazavî 324 Kıyye	-	-

Matbah emînleri, Mısır'dan ocaklık olarak gelen ürünler için ayrı bir muhasebe tutarlardı. Bu muhasebelerde matbah emînleri vekilharçların gönderdikleri ürün miktarının takibini yaparlardı. Bu takip sonunda matbah emîni döneminde gönderilen zahire miktarı, kılar-ı amireye teslim olunan miktar, yolculuk esnasında çeşitli

¹⁶⁵ BOA, C. , SM., 93. , Defter No: 4655, Vrk: 2.

sebeplerle zayı olan miktar ve bozulan ürün miktarına dair bir muhasebe ortaya çıkardı. Ayrıca, vekilharçların yıllara göre muhasebesini takip eder bakaya durumu var ise tahsilini bizzat kendisi yapardı¹⁶⁶.

2.3.2. Vekilharçlar

Vekilharç saray, konak vb yerlerin işesinden sorumlu kişiler için kullanılan deyimdir¹⁶⁷. Burada bahse konu olan vekilharç, Mısır'dan gönderilen ocaklık ürünlerinin temin ve sevkiyatından sorumlu olan kişilerdir. Ürün alımlarını bizzat saray adına yaptığı için isimleri muhasebe defterlerine “vekilharç-ı hassa” sıfatı ile birlikte kaydedilmiştir¹⁶⁸. Vekilharç olacak kişi kılarcıbaşının önerdiği kişiler arasından seçilirdi¹⁶⁹. Genellikle kiler çavuşları arasından seçilen vekilharçlar tayin olundukları zaman yardımcılarını ile beraber Mısır'a hareket ederlerdi. Ayrıca görevleri süresince Mısır'da ikamet eden vekilharçların burada da yardımcılarını bulunurdu¹⁷⁰. Yardımcılarının sayısı ve niteliği bilinmemekle beraber Evliya Çelebi zahire temini hususunda vekilharca yaklaşık 500 kişinin yardım ettiğini nakletmektedir¹⁷¹.

Vekilharçlar görevleri müddetince matbah emînleri gibi kendi muhasebelerini tutarlardı. Görev süreleri ise matbah emînlerinden daha uzundu. Örneğin Vekilharç Mustafa Ağa görevde bulunduğu süre boyunca matbah emînliği 4 kez el değiştirmişti¹⁷².

Vekilharçların en önemli görevi ürün temininin sağlanması ve sevkiyatının başarılı bir şekilde tamamlanmasıydı. Öncelikle erzak temini sağlanıyor ardından ürünleri taşıyacak gemiler ayarlanıyordu. Gerekli sayıda gemi bulunduktan sonra iskele kadısı nezaretinde ürünler gemilere yükleniyordu. Yükleme işlemi kadı tarafından kayda alınıyor ve defterin bir kopyası mühürlenip İstanbul'a gönderiliyordu¹⁷³. Kaptanların eline de kaime denilen geminin nereden hareket ettiği ve ne kadar ürün taşıdığı ile ilgili bir çeşit tezkere veriliyordu. Bütün işlemler tamamlandıktan sonra vekilharca verilmek üzere, matbah emîni tarafından sevkiyatın tamamlandığına dair bir

¹⁶⁶ BOA, MAD, Defter No: 3769, Vrk: 4.

¹⁶⁷ M. A. Ünal, *Osmanlı Tarih...*, s. 716.

¹⁶⁸ BOA, MAD, Defter No: 3769.

¹⁶⁹ Ö. Tok, *XVII. Yüzyılda...*, s. 111.

¹⁷⁰ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayının...*, s. 180.

¹⁷¹ E. Çelebi, *Seyahatnâme*, c. 10, s. 236.

¹⁷² BOA, D. BŞM. Defter No: 559.

¹⁷³ Reşid Kadısı Arif Mehmed Efendi'nin mühürlü vekilharç muhasebesini gösteren defter için bkz. BOA, D. BŞM. , Defter No: 570.

temessük yazılıyordu. Temessük, vekilharcın görev yaptığı dönemde, ürünleri eksiksiz bir şekilde gönderdiğine dair bir belge olduğu için oldukça önemli olduğundan muhafazası gerekli bir belgeydi. Vekilharç, gönderilen ürünlerde herhangi bir eksiklik olması durumunda kendisine verilen temessükü ibraz etmek zorundaydı. Aksi halde eksik ürün kendisinden tazmin edilirdi. Örneğin 1654-55 yıllarında vekilharçlık yapan Ali Ağa'nın muhasebesinde eksik kalan 2870 kıyye şeker ve 4226 keyl pirinç için temessük ibraz edememesi nedeniyle kendisinden tahsil edilmek istenmiştir¹⁷⁴. Tahsilat işlemini de matbah emini yapmış ve 8 Kasım 1660 tarihinde ürünlerin tahsil edildiği ve Ali Ağa'nın borcunun kalmadığına dair bir temessük hazırlayıp vekilharca vermişti¹⁷⁵.

17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ürün sevkiyatı düzenli olarak yapılamamıştır. 18. yüzyıl başlarında ocaklık olarak gönderilen ürünlerin yolda zayıyata uğraması sebebiyle devlet, ocaklık usulünün hazineyi zarara uğrattığı düşüncesine kapılmış ve bu uygulamadan bir süre vazgeçilmiştir. Kılar-ı amire erzağı için Mısır irsaliye hazinesinden ayrılan meblağ ise irsaliye hazinesine aktarılmıştır. Bu dönemde kılar-ı amirenin zahire ihtiyacı doğrudan Mısır'dan gelen tüccardan satın alma yolu ile giderilmeye çalışılmış ve bir süre sonra Mısır'da kıtlık dönemlerinde zahire fiyatlarının artacağı endişesiyle Mısır'dan gelecek erzak tekrar ocaklık olarak temin edilmeye devam edilmiştir. Ancak bu dönemden itibaren zahire temini için vekilharç olarak bir memur atanması usulü bırakılmış ve erzak temini artık doğrudan Mısır valilerinin sorumluluklarından biri haline gelmiştir¹⁷⁶.

2.4.3. Gemi Sahipleri ve Tüccarlar

Kılar-ı amire için gönderilen ürünlerin nakliyatı öncelikli olarak donanma gemilerine aitti. Donanmaya ait gemilerin yetersiz kaldığı durumlarda tüccar gemilerinden faydalanılıyordu¹⁷⁷. Muhasebe defterlerinde isimleri tüccarlarınkilerle karışık olarak verildiği için hangi dönem ne kadar donanma gemisinin kullanıldığını

¹⁷⁴ “Mısır'da Vekilharç Ali Ağa'nın yedinde olan defter mucebince Asitane-i Saadete isaline me'mur olduğu pirinç ve sükkerden 4726 keyl pirinç 2870 vukıyye sükkerin Asitane-i saadete vasıl olmayub ve kendinin dahi teslime bir temessükü olmamak ile mezbur Ali Ağa zıkr olunan miktar pirinç ve sükkeri zamin olmak babında emr u ferman devletli sultanımındır.” BOA, MAD, Defter No: 3769, Vrk: 4.

¹⁷⁵ “Zir-i tahrir-i huruf oldur ki: 1064-1065 seneleri irsaliyelerinden sabıken mahruse-i Mısır'da vekilharç olan Ali Ağa'nın defterinde 2870 vukıyye sükker ve 4226 keyl Erz-i has hüccet-i şer'ıye ve ferman-ı 'ali mucebince zuhur eyleyub, ber-muceb-i hüccet-i şer'ıye ve ferman-ı ali mucebince matbah-ı amire efendisi olduğumuz hasebiyle mezkurun yedinden bi-kusur alub kabz olunduğu ecilden işbu temessük tahrir olunub yedlerine verilmiştir. 5 Rebi'ül-evvel Sene 1071.”, BOA, MAD, Defter No: 3769, Vrk: 4.

¹⁷⁶ Ö. Tok, *XVII. Yüzyılda...*, s. 111.

¹⁷⁷ Ö. Tok, *XVII. Yüzyılda...*, s. 111.

bilemiyoruz. Yalnız gemi kaptanlarından künyesinde paşa ünvanı olanların donanma gemisi reisi olduğu aşıkardır¹⁷⁸. Paşa ünvanlı kişilerin yanında başka donanma görevlilerinin de ürün sevkiyatında görev alması ihtimal dâhilindedir. Ancak bu kişilere dair yeterli bilgiye sahip olmadığımız için bu konuda hüküm vermek mümkün değildir.

İskenderiye ve Reşid'de bulunan iskelelerden ocaklık ürünleri yükleyen gemi reisleri, aynı zamanda Mısır- İstanbul hattı arasında bulunan bölgede tüccarlık yapan kişilerdi. Gemiler yükledikleri ürün cinsi ile birlikte kaydedilirken bunun yanında gemi reisinin adı ve iskân ettiği yerler de yazılırdı¹⁷⁹.

Gemi inşasında, gemi yapmanın masraflı bir iş olması nedeniyle, belli hisselerle bölmek kaydıyla birden fazla kişinin ortak olduğu da görülür. İki kişi ortak olabileceği gibi duruma göre bu sayının üzerine de çıkılıyordu. Söz konusu geminin işletilmesi de bütün sahiplerinin hepsinin birden rızasına bağlıydı. Tek bir sahibi bulunan gemiler ise ya kendileri gemilerine reislik yapar ya da birini bu göreve atayarak gemisini işletirdi¹⁸⁰.

Osmanlı tebaasında gemi sahipleri arasında Müslüman ve Hıristiyan nüfus oranı birbirine yakın olmasına karşın Yahudilerin sayısı oldukça düşüktür. Müslüman nüfus içerisinde ise Arapların daha fazla ön planda olduğu bilinmektedir. Gümrük resmi tarifesinde olduğu gibi, tabiiyete göre tüccarlar ve gemi sahipleri üç gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta Müslümanlar, ikinci grupta Osmanlı Devleti'ne bağlı gayrimüslimler, üçüncü grupta ise efrenk (frenk) diye tabir olunan Avrupa tüccarları yer alır.

Muhasebe defterlerinden birinde, sahip oldukları gemilerin büyüklüğüne göre tüccarların tasnif edildiğini görmekteyiz. Bu muhasebede yer alan 1067 yılı ocaklık ürünleri için toplam 59 adet gemi kullanılmıştır. Bu gemilerin etnik dağılımı ve taşıdıkları saray zahiresi miktarları şöyledir¹⁸¹:

¹⁷⁸ Örn; Ba-şayka-i Halil veled-i İbrahim Paşa, Ba-çekdirme-i Mehmed Paşa", BOA, D. BŞM. , Defter No: 559, Vrk: 3, 4.

¹⁷⁹ BOA, MAD, Defter No: 3769, Vrk: 4.

¹⁸⁰ Fethi Gedikli, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet'inde Deniz Taşımacılığına Dair Bazı Hukuki Terimler ve Düzenlemeler", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 1, 2006 (Bahar), s. 44- 46.

¹⁸¹ BOA, MAD. , Defter No: 3769 Vrk: 21.

Tablo 12: Mısır'dan Ürün Yüklenen Gemi Reislerinin Etnik Dağılımları ve Taşıdıkları Yük Miktarları

Müslüman Burtunları	Efrenk Gemileri Kebir	Şayka-i Müslimin ve Rum ma'a Karamürsel ve Fırkataha
6	3	50

Ürün	Miktar /Adet	Miktar
Erz-i beyaz	Gazavî: 1553	Keyl: 57286
Ades (mercimek)	Erdeb-i Reşidi: 200	Keyl: 3237
Hummas (humus, nohut)	Gazavî: 45	Keyl: 763
Sükker-i mi'âd	Kafes: 123	Ratl: 5325
Sükker-i bey'	Kafes: 137	Ratl: 51890
Sükker-i mükerrer	Kafes: 186	Ratl: 114120
Fülfül	Denk: 7	Ratl: 3193
Darçın	Denk: 5	Ratl: 1284
Nişadur	Kafes: 10	Ratl: 2605
Edviye	Kafes: 6	Ratl: 530
Temir hindi vs.	Kafes: 9	Ratl: 3310
Sanimekki	Denk: 1	Ratl: 260
Hıyarşenbe	Kafes: 5	Ratl: 1605
Şa'iriye	Reşidi Kafes: 6	Ratl: 2530
Zencebil	Ferde: 1	Ratl: 545
Hına-i misri	Çuval: 2	-

Taşımacılıkta kullanılan gemilerin önemli bir kısmını şaykalar oluşturuyordu ve bu şaykaların çoğu gayrimüslimlere aitti. Bu kişiler genellikle Rodos, Limni, Midilli, İstanköy ve Sakız gibi Akdeniz'de bulunan adalarda ikamet ederlerdi. Ayrıca Selanik, Zağra ve Kefe bölgesinden olan gayrimüslimler de vardı.

Ocaklık olarak gönderilen ürünleri taşıyan Müslüman tüccarlar ise genellikle İstanbul (İslambol), Tophane, İzmir ve şu anda Kos adası olarak bilinen İstanköy civarında ikamet ediyorlardı. Az bir kısmı ise Cezayir, Trablus ve İskenderiyeli olarak kaydedilmişti. Geriye kalan efrenk gemileri ise çalıştığımız dönem içerisinde tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Fransız ve İngiliz tüccarlara ait gemilerdi ve ürün taşınan dönemlerde sayıları diğer gruplara göre daha azdı.

Gemilere kadı nezaretinde yükleme yapıldıktan sonra gemi reislerine taşıdığı ürün cins ve miktarını belirten kaime verilirdi. Kadılar tarafından hazırlanan kaimeler, gemiler İstanbul'a ulaştığında matbah-ı amire kiler görevlileri tarafından kontrol edilir ve daha önce gönderilen vekilharç muhasebe defterindeki kayıtlarla uygunluğu gözden geçirilirdi¹⁸². Gönderilen zahireler, her zaman için gerekli ihtiyaç malzemesi olduğu için kaimesi gösterilmeyen gemilerin ürünlerinin de kabul edildiği olurdu. Ancak bunların kaimesinin olmadığına dair dipnot düşülürdü. Ayrıca defterlerde kayıtlı olmadığı halde fazladan getirilen ürünlerin de kabul edildiği görülmüştür¹⁸³.

Herhangi bir sebepten ötürü gemideki ürünler zarar gördüğünde, tüccar bunu kadıya bildirmek zorundaydı. Kadı, gemi sahibini dinledikten sonra durum tespiti yapar ve tüccarın doğru söylediğine kanaat getirirse tüccarın eline "hüccet" verirdi. Kadı durum tespiti yaparken ahali-i vukûfa yani olaya şahit olan tüccarlara müracaat ederdi¹⁸⁴. Kadının tüccara verdiği hüccetler ile ilgili elimizdeki defterlerde bir örneğe rastlanmamıştır. Muhasebe defterlerinde sadece ürünleri zarar gören gemilerin yanına tüccarın eline hüccet verildiğine dair şerh düşüldüğü görülür¹⁸⁵. Dolayısıyla bu hüccetlerin içeriği ile ilgili tam bir malumatımız bulunmamaktadır. Ancak bu şerhlerden yola çıkarak hüccetlerin büyük ihtimalle batan gemilerden dolayı meydana gelen zarardan tüccarın sorumluluğunu kaldırmak için verildiği yorumunu yapabiliriz. Çünkü Osmanlı Devleti ticari meta taşıyan bütün gemi reisleri ve tüccarlara başından beri sorumluluklar yüklemişti. Böylece meydana gelecek herhangi bir olumsuzlukta ortaya

¹⁸² BOA, D. , BŞM. , MTE. , Defter No: 10533, Vrk. : 1.

¹⁸³ "İrsaliye defterinde bu sefinede mercimek yokdur ancak bugün sefinesiyle gelmekle kayd olundu. ", BOA, MAD, Defter No: 4986, Vrk: 1.

¹⁸⁴ "... bazı deryaya gark ve ba'zını küffar alub zayi' ve telef oldu deyu takriri üzere, ol gemileri küffar alub gark olduğunu ahali-i vukûfdan cem-i gayr ve cem-i kesir ihbar eyleyüb ve 1190 keyl pirinci dahi Mehmed Beyhur? kimesne tahmil edüb, ol dahi gark ve zayi' olduğu Müezzinzade Mehmed Efendi hüccetiyle te'yid olub yedinde olan...", BOA, MAD, Defter No: 3739, Vrk: 4.

¹⁸⁵ "Bî-emri'llâh-i Teâlâ Reşid Boğazında çıkdıktan sonra gark olunmağın reis-i mezbura şer'an lazım gelmeğın, yedine hüccet-i şer'ıye verilmiştir.", BOA, MAD., Defter No: 4986, Vrk. : 4. ; "Abdurrahman Reis sefinesinde düşen pirinç ba-hüccet-i Mustafa Efendi kadı-i Reşid.", BOA, C. , SM. , 93 4655

çıkacak zarardan bu kişiler sorumlu tutulacak ve devlet zararını bu yolla tazmin etme yoluna gidecekti. En basitinden tüccarların kefalete bağlama işi, devletin kaçakçılık yapılması durumunda zararını tazmin edebileceği bir muhatap bulmasını sağlıyordu. Bundan dolayı gemisi batan tüccar doğal olarak meydana gelecek zarardan kurtulmak isteyecek ve bunu kadı huzurunda tasdik ettirerek elde edeceği hücceti, ilgili muhataplara göstererek zarardan kurtulma yoluna gidecektir.

2.3.3.1. Taşıma Ücretleri (Navlun)

Osmanlı Devleti ulaşım sisteminde, lüzum görülmedikçe özellikle uzun mesafelerden yapılan nakliyat deniz yoluyla sağlanıyordu. Çünkü deniz yoluyla gönderilen ürünler için ödenen nakliyat ücreti karadakinine nispeten oldukça düşüktür. Bu sebeple deniz trafiği, büyük tarım arazilerinin bulunduğu Karadeniz, Ege Denizi ve Akdeniz bölgesinde Tuna, Dicle, Fırat ve Nil gibi büyük nehirlerin etrafında yoğunlaşmıştı¹⁸⁶.

Gemilere ürün taşınması karşılığı verilen ücrete “navlun” denmektedir. Navlun sözcüğü İtalyanca “nolo” kelimesinden türemiştir. Osmanlı Devleti’nde merkez genel olarak saray, ordu ve İstanbul iaşesini temin edebilmek için gemilerle zahire nakliyatına ihtiyaç duyuyordu. Devlet, ürün nakliyatını her ne kadar miri gemilerle yapmaya çalışmışsa da bazen de navlun ücretlerini vererek tüccar gemileriyle yapmıştır. Ürün taşıma ücreti nakliyat mesafesine göre değişirdi ve dolayısıyla mesafe arttıkça ürün fiyatı da artardı. Ayrıca taşınan ürünlerin cinsine göre de navlunlar değişiklik gösterebiliyordu.

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde navlun uygulamasında iki türlü fiyat uygulanı gelmekteydi. Devletin gereksinimleri için yapılan nakliyat, devletin belirlediği ücret olan miri fiyatlar, diğeri ise tüccarların kendi aralarında anlaşma yoluyla belirledikleri fiyatlardı. Devletin belirlediği fiyatlar miri zahire ürünlerde olduğu gibi yine piyasa fiyatından daha düşüktü¹⁸⁷. Örneğin Lütü Güçer’in eserinde aktardığı 1594 yılına ait bir kayıta, Mısır’dan gemi ile taşınan nohudun, mercimeğin ve

¹⁸⁶ L. Güçer, *XVI. - XVII. Asırlarda...*, s. 33, 34.

¹⁸⁷ Kerim İlker Bulunur, “16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Deniz Taşımacılığı: Navlun ve İskerçe Sözleşmeleri”, *History Studies*, 2014, c. 6/3, s. 91.

pirincin 120 okkası miri fiyata göre 20 akçe iken, aynı miktarda ürün tüccarlar arasında 60 akçe ile fiyatlandırılmıştır¹⁸⁸.

Gemi sahipleri her ne kadar bu durumdan memnun olmasalar da devlet belirlediği fiyatların dışına çıkmayı şiddetle reddetmiştir. Gemi sahiplerinin fazla akçe talep ettikleri durumlarda hemen ilgili memurlara uyarılar gönderilir ve “kadimden alına geldiklerine muhalif” akçe istememeleri konusunda kendileri uyarılırdı. Bu uyarılarda navlun fiyatları belirtilmediğinden dolayı devletin ne kadar navlun ücreti istediğini tam olarak bilemiyoruz. Ayrıca devlet hazinesine ek yük getirmemesi maksadıyla navlun ödemelerinin ürünün taşındığı bölgenin gelirlerinden sağlandığı da olurdu¹⁸⁹.

Her alanda olduğu gibi devletin gemi kirası konusunda da önceliği bulunmaktaydı. Bu durum özellikle miri zahire için kiralanacak gemi bulunamadığı zamanlarda daha ön plana çıkardı. Böyle durumlarda dolu gemilerin bile boşaltılıp miri zahirenin bu gemilere yüklenmesi isteniyordu¹⁹⁰.

Mühimme defterlerindeki hükümlere nazaran navlunlar hakkında şer’iyye sicillerindeki kayıtlarda daha ayrıntılı bilgi vardır. Bu hükümlerin genellikle gemi sahipleri ile gemi çalışanları arasındaki navlun ücretleri ile ilgili çıkan anlaşmazlıklar hakkında olmalarından dolayı ne kadar ücret karşılığında anlaştıklarını görebilmekteyiz. Gemi sahiplerinin olduğu kadar, çalışanlarının da tahsil olunan navlundaki hakları vardı. Zaman zaman gemi çalışanlarının, haklarının tam olarak ödenmediği gerekçesiyle kadınlara başvurdukları gözlenmektedir¹⁹¹.

Navlunlar ile ilgili kadı sicillerine yansıyan bir başka konu ise tüccarların navlun için anlaşılan ücret ve bu ücretin tahsilinin yapıldığını kayıt altına alınma isteğiydi.

¹⁸⁸ L. Güçer, XVI. - XVII. Asırlarda..., s. 34.

¹⁸⁹ “...gemileri tedârik olunup tahmîl olunup mu ‘accelen gönderilmesi mühimm ü lâzîm olmağın Mâliyye tarafından; “Mukâta’âtdan navlun akçası virile. ” diyü hükm-i şerîfüm gönderilüp buyurdum ki...”, BOA, MD, Defter No: 7., Hüküm no: 1973.; Kerim İlker Bulunur, “16. Yüzyılda...”, s. 90.

¹⁹⁰ “...Vusûl buldukda, bu bâbda sâdır olan fermân-ı şerîfüm üzre amel idüp dahı Akkirman'da ne kadar gemi var ise navlun ile tutup ve yüklü olanları boşaldup, dahı kal‘a mühimmâtı için anda hâzır u mevcûd olan kârâsteyi navlun ile tahmîl idüp, ber-vech-i isti‘câl Özi tarafına gönderüp ihmâl ü müsâhele itmeseyin ve gemilerden boşalınan...” BOA, MD, Defter No: 83, Hüküm No: 29. ; “. . . Nehr-i Tuna'dan sefâyin ile gelen mîrî şa‘îr Âsitâne-i sa‘âdet-medârıma irsâl olunmak bâbında sefînelere tahmîl ve zıkr olunan kazâlarda vâkı‘ olan iskelelerde bulunan gemiler dolu dahı olur ise bunları ihrâc ve navl-ı sefîneleri Âsitâne-i sa‘âdetimde virilmek üzere her kimin sefînesi olur ise olsun. . . ”, Ulviyenur Pakize Eskin, 97 Numaralı Mühimme Defteri (Tahsil, Transkripsiyon, Özet) H. 1090 -1092/ M. 1679 – 1681, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 50.

¹⁹¹ İstanbul Kadı Sicilleri, Galata Mahkemesi, 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663), Hüküm No: 494. ; Bâb Mahkemesi, 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667), Hüküm No: 771. ; Bâb Mahkemesi, 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691), Hüküm No: 275.

Böylece kayıt altına alınan navlun ücreti dışındaki bir hak talebinin önüne geçilmiş olunuyordu¹⁹².

Ocaklık ürünlerinin İstanbul'a nakli için kiralanan gemilerde de miri fiyat politikası devam ettirilmiştir. Taşıma ücreti ürünün cinsine ve ölçü birimine göre değişiklik göstermiştir. Pirinç, mercimek, nohud ürünleri erdeb ve gazavî ölçüsü üzerinden hesaplanmıştır. Şeker, nişadır, şehriye, hıyarşenbe, sinameki, temirhindi, hına, edviye gibi ürünlerin ücreti ise kafes üzerinden hesaplanmıştır. Aşağıdaki tabloda 1673 irsaliyesinin yüklendiği gemiler ve navlun ücretleri belirtilmiştir. Reislere yapılan ödemeler İskenderiye gümrüğünden hasıl olan vergilerden tahsil edilmiştir.

Tablo 13: 1673 İrsaliyesi'nin Yüklü Olduğu Gemiler ve Navlun Ücretleri¹⁹³

Kaptan İsim	Gemi Türü	Taşıdığı Yük		Navlunu/ Esedî Guruş	Toplam Navlun
		Ürün	Toplam Miktar		
Sıraç Mustafa Kapudan	Kalyon	Erz Ades Nohud	525 Erdeb	839	1.145
		Sükkar Nişadır Şa'iriye Hıyarşenbe Sinamekki Hınna	72 Kafes	306	
Mıstık kapudan Güzideoğlu?	Kalyon	Erz Ades Nohud	1.024 Erdeb	1639,16	1.928,16
		Sükkar Nişadır Şa'iriye Hıyarşenbe	68 Kafes	289	
İbrahim Çelebi	Kalyon	Erz Ades Nohud	607 Erdeb	971,1	1.221

¹⁹² İstanbul Kadı Sicilleri, Bab Mahkemesi, 46 Numaralı Sicil, (H. 1096 - 1097 / M. 1685 - 1686), Hüküm No: 82.; K. Bulunur, "16. Yüzyılda...", s. 96.

¹⁹³ BOA, İE.ML.. 24 2341

		Sükkar Edviye	59 Kafes	250,22	
Seyyid Mehmed	Kalyon	Erz Ades Nohut	207 Erdeb	332,7	566
		Sükkar	55 Kafes	233,7	
Seyyid Ömer	Burtun	Erz Ades	191 Erdeb	306,20	489,12
		Sükkar Nişadır	43 Kafes	182	
Ahmed Ganem	Burtun	Erz Ades Nohud	124 Erdeb	199	428,14
		Sükkar Edviye	54 Kafes	229,15	
Mehmed Reis Begoş?	Burtun	Erz Ades Nohud	198 Erdeb	318,4	513,11
		Sükkar Edviye Nişadır Şa'iriye	46 Kafes	195	
Yusuf Reis	Burtun	Erz Nohud	50 Erdeb	196,6	289,21
		Sükkar Nişadır Şa'iriye	22 Kafes	93,5	
Bostancı Mıstık Reis	Sefine	Nohud	22 Erdeb	34,26	34,26

Toplam:

Ürün	Miktar	Navlun	Toplam Navlun	
		Esedî Guruş	Esedî Guruş	Para
Pirinç	2.308 Erdeb	4.836,29	6.617,21	198.531
Mercimek	358 Erdeb			
Nohut	357 Erdeb			
Sükkar Nişadır Vs	419 Kafes	1.780,22		

Belirtilen tarihte ürünlerin her 100 erdebine 160, her bir kafesine ise 4,5 esedî guruş ödenmişti. Defterde ödenen toplam esedî guruş daha sonra para olarak değeri kaydedilmiştir. Akçe karşılığını hesapladığımızda ise bu dönemde 1 esedî guruşun yaklaşık 100 akçe¹⁹⁴ olduğu varsayılırsa toplamda 661.771 akçe ödendiği sonucuna varmış oluruz. Bu sonuçtan hareketle her bir erdeb ürün için 218 akçe, her bir kafes için ise 425 akçe ödendiğini söyleyebiliriz.

Tabloda verilen navlun ücretlerinin devletin belirlediği miri fiyatlar olduğunu yakın tarihteki şeriye sicili kaydından da tespit edebiliriz. Söz konusu sicil kaydında iki zimmî arasında 1676 yılında Mısır'dan getirilen 520 erdeb pirincin navlunu hakkında düştükleri anlaşmazlık yer almaktadır. Dimyat iskelesinden İstanbul'a getirmek üzere Nasrullah v. Fazlullah adlı tüccar ile Todori v. Preşkova adlı reisin, gemilerine her 100 erdeb pirinç için 335 guruş navlun ödenmesi için anlaşmışlardı. Devletin gemi reislerine her 100 erdeb için ödediği 160 guruş ile tüccarların anlaştıkları 335 guruş kıyaslandığında miri fiyatların piyasa fiyatlarının yarısından daha az olduğunu görüyoruz.

2.5. Limanlar ve Güzergah

Saray zahiresinin yüklendiği alanlar, aynı zamanda Mısır'ın en işlek limanları olan İskenderiye ve Reşid limanlarıydı. Ridaniye Muharebesi'nin ardından Osmanlı donanmasının buraya ulaşması ile hâkimiyet altına alınan limanlar, imparatorluk için İstanbul- Kahire ve kutsal bölgeler ile bağlantı kurulmasında özel bir yere sahip olmuştur¹⁹⁵.

Mısır kanunnamesi ile İskenderiye sancak statüsü kazanmış, Reşid, Berellüs ve Dimyat bir süre buraya bağlanmıştı. 1572 yılında Reşid ve Dimyat müstakil bir sancak statüsü kazarak yükselmiştir. Ancak 17. yüzyıldan itibaren ise Reşid, bazı dönemler İskenderiye'ye bazı dönemlerde de Dimyat'a tabi olmuştur.

İskenderiye, özellikle Avrupalı devletlerin ticari münasebetlerinin yoğun olduğu bir bölge olması sebebiyle Osmanlı Devleti açısından önemli bir yere sahipti. Kendilerine ticari imtiyazlar verilen İngiltere, Fransa ve Venedik Devletleri meydana gelebilecek ticari problemleri halletmek üzere İskenderiye'de konsolosluklar kurmuşlardı. Bu devletlere tabi tüccarlar İskenderiye'de satmak amacıyla çeşitli

¹⁹⁴ Halil Sahillioğlu, *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*, İstanbul 1965, s. 29.

¹⁹⁵ Mücahide Güneş, *XVIII. Yüzyılda...*, s. 2.

madenler getirir, buradan Yemen ve Hindistan gelen baharatlar, hububat, öküz derisi, kahve gibi ürünleri satın alırlardı¹⁹⁶.

Mısır'ın Akdeniz üzerindeki en önemli limanı olan İskenderiye'nin, devlete ait gemilerin demirlediği “Müslüman Limanı” ve tüccarların faaliyet gösterdiği “Kâfir Limanı” olmak üzere iki adet iskelesi bulunuyordu¹⁹⁷. Saray zahiresi İskenderiye'de bulunan bu iki iskele ve Reşid'de bulunan iskeleden gemilere yüklenmekteydi. Ticari yoğunluğu bir hayli fazla olan bu iskeleler saray için ayrıca doğal bir nakliye aracı kaynağıydı. Bundan dolayı vekilharçlar gemi bulmada hiçbir sıkıntı çekmemiş olmalıdır.

Saray için Mısır'ın muhtelif bölgelerinden temin edilen zahire iskelelerde bulunan zahire ambarlarında depolanırdı. Depolama işlemine tabi tutulan zahire miktarı genelde yıllık olarak gönderilecek zahire miktarının üzerinde tutulur ve kıtlık zamanları için ambarların dolu olmasına özen gösterilirdi¹⁹⁸. Ayrıca İstanbul'da zahire fiyatları arttığı durumlarda hemen bölge yöneticilerine emirler gönderilir depolanan zahirenin gönderilmesi istenirdi¹⁹⁹. Bazı dönemler ambarlarda bekletilen ürünlerin bir kısmının son kullanma tarihinin geçmesiyle çürüdüğü de olurdu. 1652 senesinde İskenderiye ve Reşid'de bulunan mahzenlerde depolanan 1534 keyl pirinç çürümüşü. Çürümüş olarak keşfedilen pirincin 186 keyli İskenderiye'de, 1348 keyli ise Reşid'deki mahzende bulunmuştu²⁰⁰.

Zahiresini yüklenen gemi reislerine iskele kadıları tarafından kaime verilmesi sebebiyle hangi iskeleden ne kadar ürün yüklendiğini tespit etmek mümkündür. 1682-1685 yılları arasına tesadüf eden bir muhasebe defterinde zahire yüklenen gemilerin kaimesinin hangi iskele kadısı tarafından kaimesi verildiği belirtilmiştir²⁰¹. Bu

¹⁹⁶ Seyyid Muhammed, “İskenderiye”, *DİA*, c. 22, s. 576.

¹⁹⁷ Mücahide Güneş, *XVIII. Yüzyılda...*, s. 6.

¹⁹⁸ BOA, MD, No: 5, Hüküm: 601.

¹⁹⁹ “...Matbah-ı Âmirem mühimmatı için ez-şitâî lâzım ve mühim olan zehâiri kalyon sefineleri ? üzere olmağla ekseri Reşid'de ve der-mahzen olup irsâl olunduğu ecilden zâhireye küllî müzâyaka gelüp bâzârdan ikişer bahâsına iştirâ' olunmağla hazîne-i âmireme küllî gadr ve zarar müterettib olmağın imdi zâhire tahmîl olunup olunmayan kalyonlara ve burtunlara her gar evvelisi ellişer kile olmak üzere yüz ellişer ve iki yüz ton gazavi-i senc tahmîl ettirirüp şayka ve Karamürsel sefinelerine dâhi müstevfâ zehâir tahmîl ettirirüp Asitâne-i saâdetime irsâl ve îsâl ve dâhil-i kiler ettirmeği emr edüp buyurdum ki...”, Murat Serdaroğlu, *3457 Numaralı Maliye Ahkam Defterine Göre Osmanlılarda Sosyal ve Ekonomik Hayat*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009, s. 100, 101.

²⁰⁰ “...ve mahzenlerde olan 1534 keyl pirinç mürur-ı eyyam ile çürüyüp...”, BOA, MAD, Defter No: 3769, Vrk: 21.

²⁰¹ “Ber-muceb-i be-imzâ-i İbrahim Efendi Kadı-i Bender-i İskenderiye”, “Ber-muceb-i kaime-i Ebu'l-Mevahib kadı-i Reşid”, BOA, D.BŞM.MSR., Defter No: 16856, Vrk: 1, 2.

defterdeki verilere göre belirtilen tarihler arasında iskelelere göre yüklenen ürün miktarları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 14: 1682-1685 Yılları Arasında İskenderiye ve Reşid İskelelerinden Osmanlı Sarayı'na Gönderilen Ürün Miktarları²⁰²

Yıl	1094	1095		1096	
	(1682/ 83)	(1683/84)		(1684/ 85)	
Ürün/İskele	Reşid	İskenderiye	Reşid	İskenderiye	Reşid
Sükker	12.210 Kıyye	23.520 Kıyye	21.560 Kıyye	46.290 Kıyye	-
Erz-i Beyaz	6.430 Keyl	42.080 Keyl	28.081 Keyl	31.375 Keyl	-
Nohud	851 Keyl	4537 Keyl	927 Keyl	-	-
Mercimek	3.716 Keyl	-	-	637 Keyl	1.055 Keyl
Fülfül	360 Kıyye	-	884 Kıyye	-	-
Darçın	135 Kıyye	-	324,5 Kıyye	834,5 Kıyye	-
Zencebil	135,5 Kıyye	254,5 Kıyye			
Karz?-1 Ef'â ve Akreb Mahruf	-	6?			
Anber-i Hâm ve Misk-i Halis			400 Dirhem		800 Dirhem
Hına-i Mısrî	6 Kantar		6 Kantar	12 Kantar	
Şehriye		20 Reşidî Kantar	20 Reşidî Kantar	20 Reşidî Kantar	
Nişadır	33,5 Kantar		41,5 Kantar		
Edviye	6 Kantar	31 Kantar	6 Kantar	62 Kantar	
Hıyarşen bir	7 Kantar		7 Kantar		
Sinameki			2 Kantar		

²⁰² BOA, D.BŞM.MSR., Defter No: 16856, Vrk: 2, 3.

İskenderiye-İstanbul yolu doğrudan gidildiğinde 7 gün çeşitli sebeplerle yaşanan gecikmelerden dolayı bu süre 14 güne kadar çıkabiliyordu²⁰³. Gemilere yükleme yapıldıktan sonra hangi güzergâhı kullanarak İstanbul'a ulaştıkları ile ilgili arşiv kayıtlarında bir bilgiye rastlayamadık. Ancak meydana gelen gemi kazalarının mahallerinden bu rotayı tahmin etmek mümkündür. 1650/51 yılında Mısır'dan iskelelerden yola çıkan gemilerin bir kısmı Kıbrıs ve Rodos adaları civarlarında yanarak batmıştı. Zarar gören gemilerin birinin ürünleri ise Sakız Adası'ndan getirilmiştir²⁰⁴. 1656/7 yılında ise zahire yüklenen gemilerin İzmir ve Midilli adasına ulaştıkları haber verilmişti²⁰⁵. Bütün bu bilgilerden yola çıkarak güzergâhı sırasıyla Kıbrıs, Rodos, Sakız, İzmir-Midilli şeklinde belirleyebiliriz. Güzergâha bakıldığında muhtemel bir korsan saldırısından korunmak için gemilerin kıyı şeridini takip ederek hareket ettikleri anlaşılmaktadır.

İstanbul'a ulaşan gemiler Sarayburnu'ndan Eminönü'e kadar olan ve Bahçekapı Limanları olarak bilinen limanlara demirliyorlardı²⁰⁶. Burada boşaltılan ürünler hamallar aracılığıyla saray kilerinin ihtiyaç var ise bir kısmı buraya, duruma göre kalan kısmı da Bahçekapı'da bulunan mahzenlere taşınırdı²⁰⁷.

2.6. Mısır'dan İstanbul'a Zorlu Yolculuk

2.6.1. Korsanlar

Akdeniz'de korsanlığın, ilkçağlara kadar uzanmasına karşın yaygınlaşmaya başladığı dönem olarak 16. yüzyılın sonları gösterilmektedir. Özellikle son büyük donanma savaşı olan İnebahtı Savaşı'ndan sonra denizleri kontrol edebilecek güçte bir donanma kalmamış ve korsanlık Akdeniz'de etkin bir hal almıştır²⁰⁸.

Akdeniz sularında korsanlık genel olarak iki şekilde yapılıyordu. Birincisi meslek haline gelen ve aynı zamanda devletlerin bizzat desteklediği izinli korsanlık, ikincisi yağmaya dayanan ve bağımsız kişilerin bir araya gelerek yaptığı bir nevi haydutluk olan korsanlıktı. Bu iki korsanlık arasındaki temel fark izinli korsanlığın esas amacının belli bir düşmana zarar vermek olması iken, deniz haydutluğunun yegâne

²⁰³ R. Mantran, *17. Yüzyılın...*, s. 192.

²⁰⁴ BOA, MAD, Defter No: 4986, Vrk: 3, 4.

²⁰⁵ BOA, MAD, Defter No: 3739, Vrk: 3.

²⁰⁶ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayının...*, s. 190.

²⁰⁷ F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 54.

²⁰⁸ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, c. 2, s. 152.

amacı hedef gözetmeksizin ganimet elde etmektir. 16. yüzyıla kadar olan dönemde Müslüman korsanların cihad, Hristiyanların ise haçlı ruhu ile birbirlerinin gemilerine saldırımları tâbi oldukları toplumlarda kendilerine kutsal bir savaşçı gözüyle bakılmasına sebep olmuştur. Osmanlı'nın deniz gücü olarak yavaş yavaş sahneye çıktığı bu dönemde cihad içgüdüleri Hristiyan ticaret ve savaş gemilerine saldırmanın teşvik edici ögesi olmuştur.

16. yüzyılın sonlarından itibaren Akdeniz'e inen Avrupalı devlet sayısında artış olmuş ve çıkar çatışması neticesi ile birbirlerinin gemilerine saldırmaya başlamışlardır. Özellikle İngiltere ve Hollanda'nın Akdeniz'deki çatışmaları Katolik-Protestan mücadelesine dönüşmüştür. Bir süre sonra Müslüman- Hristiyan gözetmeksizin korsanlık faaliyetleri devam etmiş böylece Akdeniz'deki korsanlık Müslüman-Hristiyan mücadelesi görüntüsünden farklı bir hal almıştır²⁰⁹.

Korsan saldırılarından zarar gören devletlerin başında Venedik gelir. Tespit edildiği kadarıyla 1592-1609 yılları arasında Venedik gemilerinin üçte biri korsanlar tarafından zarar görmüştür²¹⁰. Zararın büyük bir kısmını Cezayir, Tunus, Trablus ve Cerbe'de bulunan Müslüman korsanlar vermektedir. Bu korsanların İtalya kıyıları başta olmak üzere Toskana, Ligurya, Sicilya ve Kalaba kıyıları dâhil Katolik devletlere ait zarar vermedikleri liman neredeyse yoktu²¹¹.

Osmanlı denizcileri arasında izinli korsanlık, kuruluş devrinde karadaki akıncı birliklerine benzer bir yapıya sahipti. Osmanlıya denizde üstünlük sağlamanın büyük katkısı olan bu korsanlar ele geçirdikleri ganimeti devlet ile paylaşırlardı. Ganimetin beşte birini devlete teslim etmekte ve ele geçirilen gemi ve top gibi ne tür mühimmat var ise yine devlete vermektedirler. Sonraki dönemlerde izinli korsanlar Osmanlı kıyılarını ve ticaret gemilerini koruma vazifesi de görmüşlerdir²¹².

Akdeniz'de meydana gelen korsan saldırıları batılı ülkeleri çeşitli önlemler almak zorunda bırakmıştır. İlk olarak ticaret gemilerinin silahlandırılması düşünülmüşse de bu gemilerin birçoğunun silahlandırılmaya elverişli olmaması nedeniyle bu önlem başarılı olamamıştır. Korsan saldırılarına karşı batılı devletlerin aldığı diğer bir yöntem

²⁰⁹ Şenay Özdemir, *Akdeniz Hakimiyetinde...*, s. 81.

²¹⁰ Özgür Oral, *17.Yüzyılda Akdeniz'de Osmanlı Korsanlığı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2004, s. 45.

²¹¹ Maurice. Aymard, "XVI. Yüzyılın Sonunda Akdeniz'de Korsanlık ve Venedik", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 23, 1/2, İstanbul 1963, s. 224

²¹² Şenay Özdemir, *Akdeniz Hakimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 64.

ise konvoy sistemidir. İlk defa İngilizler tarafından 1650 yılında kullanılan konvoy sistemi, ticaret gemilerinin savaş gemileri korumasında birlikte hareket etmesine dayanıyordu. Yılda iki defa ticaret seferine çıkan İngiliz gemileri kraliyet donanmasından iki gemi eşliğinde hareket eder, İngiliz donanmasının savaş halinde olduğu dönemlerde ise ticaret seferleri iptal edilirdi. Fransız ve Hollandalılar arasında da kabul gören bu sistem meydana getirdiği bazı dezavantajlardan dolayı tartışmalara neden olmuştur. Farklı gemilerden oluşan konvoy gemileri yavaş hareket etmelerinden dolayı rakip ticaret gemilerinden geride kalıyorlar bu da ithal edilecek mal bulmada sıkıntı yaşamalarına neden oluyordu. Ayrıca konvoyda yer alan gemilerin hep birlikte aynı anda limana mal indirmeleri pazarda ürünlerin fiyatlarının düşmesine yol açıyor, bu da tüccara zarar olarak yansıyor²¹³.

Batılı devletlerin korsanların verdikleri zarara karşı alınan bir diğer tedbir ise sigorta yöntemi idi. Sigortacılar aracılığı ile gerçekleştirilen bu sistem geminin batması veya ele geçirilmesi durumunda sigortacılar belirlenen süre içerisinde parayı tüccara öderdi. Sigortacılık korsan saldırılarının az olduğu dönemlerde oldukça karlı bir iş haline dönmüşse de korsan faaliyetlerinin yoğunlaştığı dönemlerde sistemin işlemez duruma gelmesi kaçınılmaz oluyordu²¹⁴.

Korsanlar, Osmanlı Devleti kara sularında da bir hayli etkiliydi. Öyle ki bazı zamanlar tüccarlar korkularından denize açılmıyorlardı. Örneğin matbah amire için Yenişehir’de tedarik olunan üç bin kileden fazla zahire Marmaralı bir zımmînin gemisine yüklenmiş, iki ay geçmesine rağmen korsan korkusundan hareket edememişti. Yine burada bulunan yedi adet buğday gemisi aynı sebepten dolayı yola denize açılmayı kabul etmemişlerdir²¹⁵.

Osmanlı Devleti tüccarları korsan tehlikesinden kurtarmak için daha çok donanmadan yararlanıyordu. Özellikle İskenderiye Limanının ticari yoğunluğu sebebiyle Akdeniz’de korsanlık faaliyetleri 16. Yüzyıldan itibaren Osmanlı aleyhine dönmeye başlamıştı. Bu bölgede hareket halinde bulunan hacı ve tüccar gemilerini korumak üzere donanma gemileri daima hazır bulundurulmak zorunda kalmıştı. Mısır’ın kuzey sahillerini koruyan bu donanma, Dimyat ve Reşid’de bulunan savaş gemileri ile beraber Ege Denizi’nde bulunan birçok adanın fethinde rol oynamıştır²¹⁶.

²¹³ R. Mantran, *17. Yüzyılın...*, c. 2, s. 189- 192.

²¹⁴ M. Aymard, “XVI. Yüzyılın...”, s. 230, 231.

²¹⁵ Adem Keleş, *75 Numaralı Mühimme ...*, s. 146

²¹⁶ S. Muhammed, “İskenderiye”, s. 577.

Genelde savaşın olmadığı durumlarda donanma gemileri korsan saldırılarına müsait bölgelerde devriye gezerlerdi. Ayrıca korsan saldırılarının sık olduğu bazı kıyılarda “vigleci” denilen kule nöbetçilerinden yararlanılıyordu²¹⁷.

17. yüzyılda İstanbul- İskenderiye hattında faaliyet gösteren gemilerin yüklü olması nedeniyle, bu güzergâhta olan Ege adaları korsanlar için uğrak bir mekân haline gelmişti²¹⁸. Saray zahiresini taşıyan gemiler, bu güzergâhı kullanmaları sebebiyle korsan saldırılarından nasiplerini alıyorlardı. Muhasebe defterlerinde kâfir olarak adlandırılan korsanların ele geçirdikleri gemiler için “kâfir almış²¹⁹” veya “gâvur almış²²⁰” deyimleri kullanılmıştır. Yolda kalan ve çeşitli sebeplerle kilar-ı amireye dâhil olmayan zahirenin toplu halde verildiği muhasebe defterlerinde ise “gark ve harik” ifadesinden sonra korsanların ele geçirdiğini belirten “giriftar-ı küffar²²¹” deyimini kullanılmıştır.

Tablo 15: Muhtelif Tarihlerde Korsanların Ele Geçirdiği Tüccar Gemileri ve Taşındığı Osmanlı Saray Zahiresi

Yıl	Kaptan	Gemi Türü	Ürün	Miktar
1061 ²²² (1650/51)	Ali Paşa ibn-i Mıstık	Şayka	Erz	91 Keyl
			Sükker	220 Kıyye
	Hacı Süleyman	Şayka	Erz	135 Keyl
	Kopol? Reis veled-i Limnili	Şayka	Erz	231 Keyl
			Sükker-i Miad	330 Kıyye
	Süleyman Reis Bostancı	Şayka	Nohud	90 Keyl
	Yorgaki Reis Midilli	Şayka	Erz	193 Keyl
	Midillici? Süleyman Reis	Şayka	Ades	58 Keyl
Selanikli Mıstık Reis	Şayka	Ades	71 Keyl	

²¹⁷ “Ol câniblerde ve vigleciler ta’yin olunub küffâr korsanından ve levenden yalıları beklenmek âdet-i kadîm olmağın, bu dâhi oligeldiği üzre vigleciler ta’yin idüb beklenmek emr idüb buyurdum ki: Varduk da bu husûsa her biriniz mukayyed olub, oligeldiği üzre vigleciler ta’yin idüb ol câniblerde yalıları bekleüb küffârdan ve levenden zarar erişdirmekden ziyâde hazer eylesin.”, A.Keleş, *75 Numaralı Mühimme...*, s. 223.

²¹⁸ R. Mantran, *17. Yüzyılın...*, c. 2, s. 188.

²¹⁹ BOA, MAD, Defter No: 4986, Vrk: 4.

²²⁰ BOA, MAD, Defter No: 3739, Vrk: 14.

²²¹ BOA, MAD, Defter No: 888, Vrk: 9.

²²² BOA, MAD, Defter No: 4986, Vrk: 4.

	İsa Reis Rodoslu	Fırkata	Sükker	220 Kıyye
1068 ²²³ (1657/58)	Muazoğlu	Şayka	Erz	625 Keyl
			Sükker	410 Ratl
	Manlov Reis Aşkaporlu?	Şayka	Erz	95 Keyl
	Ali Reis Memedoğlu	Şayka	Nişadır	710 Ratl
	Mehmed Reis	Şayka	Nişadır	685 Ratl
	Diyamori Zağralı	Şayka	Erz	683 Keyl
			Sükker	810 Ratl
	Andros Limnili	Şayka	Erz	226 Keyl
Manlov Reis Aşkaporlu?	Şayka	Erz	95 Keyl	

Saray zahiresi taşıyan bir geminin korsanların eline geçmesi durumunda olay öncelikle soruşturulurdu. Mısır'dan gönderilen vekilharç defterinde eğer gemi ulaşmamışsa ve korsanların eline geçtiği tahmin ediliyor ise gemi kaydının bulunduğu yere “sual oluna” ifadesi yer alıyordu²²⁴. İncelediğimiz muhasebe defterlerinde daha çok batan gemilerle korsanların eline geçen gemiler muhasebenin yekûnuna birlikte yansıtılmıştır. Ancak aşağıda verilen tabloda iki farklı döneme ait muhasebe defterinde korsanların eline geçen gemiler açık bir şekilde verilmiştir. Korsanların eline geçen bu gemilerin sadece saray zahiresini taşımadığı unutulmaması gereken bir husustur. Korsanların eline geçen gemiler ile ilgili, devletin zararını tazmin etmek için herhangi bir yaptırım olup olmadığını maalesef incelediğimiz belgelerden tespit edilememektedir.

2.6.2. Gemi Kazaları

Osmanlı arşiv kayıtlarında denizde herhangi bir nedenden dolayı zarar gören veya batan gemiler için “kazazede” olma tabiri kullanılırdı. Gemi kazalarının büyük oranı mevsim şartlarından dolayı ortaya çıkan hava koşulları nedeniyle meydana gelirdi. Özellikle fırtına ve şiddetli rüzgara bağlı nedenlerle oluşan bu kazalar sonucu bazen

²²³ BOA, MAD, Defter No: 3739, Vrk: 14, 15, 16.

²²⁴ BOA, MAD, Defter No: 3739, Vrk: 14.

sadece bir gemi batarken bazen de büyük gemi filolarının da battığı durumlar olabiliyordu²²⁵.

Akdeniz’de havanın seyrüsefere müsait olduğu zaman dilimi çoğu kayıta derya mevsimi olarak belirtilmiştir. Derya mevsimi nevrüzde başlayarak Kasım ayında sona ererdi. Bu zaman dilimi haricinde gemileri denizde bekleyen en büyük tehlike fırtınalardı. Osmanlı Devleti’nin 17. yüzyılda sahip olduğu gemi teknolojisi büyük fırtınalara dayanabilecek gemi inşasına elverişli değildi²²⁶. Bu sebeple kış mevsiminde yola çıkan gemilerin fırtına yüzünden batması olağan bir durumdur. Devlet böyle bir durumla karşılaşmamak için derya mevsimi içerisinde her türlü zahire sevkiyatını tamamlanmasına gayret gösterilmesini isterdi²²⁷. Herhangi bir nedenden dolayı zahire sevkiyatı gecikmiş ise derya mevsimine kadar gemilerin olası tehlikelere karşı denize açılmasına izin verilmezdi²²⁸.

Yapılan çalışmalar gemi kazalarını meydana getiren fırtınaların mevsim şartları ile ilişkili olup olmadığını tespit etmeye imkan vermemektedir. Akdeniz’de gemi trafiği genelde yazın başlasa da kışın meydana gelen kaza kayıtları da mevcuttur²²⁹. Saray zahiresi taşıyan gemilerin Mısır’dan kalkış tarihleri ile ilgili elimizde bulunan mevcut defterlerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Muhasebe defterlerinin tarihleri daha çok dönemin görevlilerinin çalışma dönemleri içerisinde gönderilen ürünlerin dönemlik hesaplarından ibarettir. Bu yüzden fırtına veyahut başka bir nedenden zarar gören gemilerin hangi zaman diliminde zarar gördüğü ile ilgili bir tespit yapmak mümkün değildir.

Aniden gelişen fırtınalar genelde kaptanları hazırlıksız yakalıyor ve gemide yüklü olan zahirenin ya bir kısmına zarar veriyor ya da olduğu gibi geminin batmasına sebep olabiliyordu. 1651 yılında saray zahiresini taşıyan kalyonlardan biri fırtınaya kapılmış ve içindeki ürünlerle beraber tamamen batmışken, başka bir kalyonun içindeki ürünlerin sadece bir kısmı zarar görmüştü²³⁰. Fırtınalar “Allah’ın takdiri” olarak

²²⁵ Şenay Özdemir, “Osmanlı Denizciliğinde Gemi Kazaları ve Dalışlar”, *OTAM*, 19, 2006, s. 366.

²²⁶ L. Güçer, *XVI. - XVII. Asırlarda...*, s. 34.

²²⁷ BOA, MD, Defter No: 6, Hüküm No: 483.

²²⁸ “...Vusûl buldukd[a], deryâ mevsimi geçmiş ise zahîre gemilerin bî-vakt deryâyâ çıkarmayup vakti ve mevsimi ile gönderesin...”, BOA, MD, Defter No: 7, Hüküm No: 2343.

²²⁹ Ş. Özdemir, “Osmanlı Denizciliğinde...” s. 367.

²³⁰ BOA, MAD, Defter No: 4986, Vrk: 4

görülmüş olacak ki bazı arşiv kayıtlarında, fırtına sebebi ile batan gemiler “bi-emrillah-i Te’âlâ” tabiri kullanılarak zikredilmiştir²³¹.

Denizde gemilerin karşılaştığı bir diğer tehlike de bazı durumlarda sebebi tam olarak belirlenemeyen yangınlardır. 1650-1700 yılları arasında tutulmuş olan muhasebe defterlerinde gemilerin yanarak battığını ifade eden “ihrak olmuş”, “parlanmış” ve “harik” tabirleri kullanılmıştır²³². Dönemin gemilerinin ahşaptan yapılması gemilerin yangın tehlikesine açık olmasına ve bu yangınların engellenemez hale gelmesine neden olmuştur. Gemilerin yangın sonucu batmasının birçok nedeni vardı. Bunlar genelde gemide bulunan yanıcı maddelerden kaynaklandığı gibi korsanların soygun işleminin ardından gemileri ateşe verdikleri de olurdu²³³.

Gemi kazalarına yol açan sebepler şüphesiz sadece fırtına ve yangınlarla sınırlı değildir. Muhasebe defterlerinde bazı gemilerin battığı “gark şûd” ifadesi kullanılarak anlatılmak istenmiş ve sebebiyle ilgili bilgi verilmemiştir. Bu durum da gemilerin batma sebeplerini ortaya koymakta güçlüğüne neden olmaktadır. Aşağıdaki tabloda batma nedeni belli olmayan gemiler için “bilinmiyor” ifadesi kullanılmıştır.

Tablo 16: Gemi Kazalarında Batan Saray Zahiresi Taşıyan Gemiler

Yıl	Gemi Sahibi	Gemi Türü	Kaza Nedeni	Taşıdığı Yük	Miktar
1061 ²³⁴	Yusuf Reis	Burtun	Bilinmiyor	Erz	1092 Keyl
				Sükker	660 Kıyye
				Nişadır	1035 Kıyye
	Karamanlı Ali Kapudan	Kalyon	Bilinmiyor	Erz	3860 Keyl
				Nohud	48 Keyl
				Sükker	2530 Keyl
				Temirhindi vs	935 Batman
				Fülfül	427 Batman
	Memiş Kapudan	Kalyon	Fırtına	Zencebil	285 Batman
				Erz	9948 Keyl
				Ades	501 Keyl

²³¹ BOA, MAD, Defter No: 4986, Vrk: 4.; Azize Gelir Çelebi, *93 Nolu Mühimme Defteri (1069-1071/1658-1660) (Tahlil-Transkripsiyon ve Özet)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 101.

²³² BOA, D.BŞM., Defter No: 559, Vrk: 4.; MAD, Defter No: 888, Vrk: 4, , MAD, Defter No: 4986, Vrk: 4.

²³³ Ş. Özdemir, “Osmanlı Denizciliğinde...” s. 367.

				Nohud	158 Keyl
				Sükker	3410 Kıyye
				Edviye	355 Batman
				Temirhindi vs	830 Batman
				Fülfül	1310 Batman
				Darçın	320 Batman
				Zencebil	300 Batman
	Karabatak Aşkaporlu?	Şayka	Yangın	Sükker	440 Kıyye
	Veli Paşa	Fırkata	Yangın	Sükker	330 Kıyye
	Ali Barcı?	Fırkata	Yangın	Sükker	330 Kıyye
1068 ²³⁵	Mahmud Reis	Şayka	Bilinmiyor	Erz	109 Keyl
	İlomor ?oğlu	Şayka	Bilinmiyor	Erz	120 Keyl
1076 ²³⁶	Musa Reis İslambollu	Şayka	Bilinmiyor	Erz	238 Keyl
	Yani İstanbullu Babagioğlu	Şayka	Bilinmiyor	Erz	241 Keyl
	Antoni Reis Rodoslu	Şayka	Bilinmiyor	Erz	514 Keyl
	Kabalyo Umurlu?	Şayka	Bilinmiyor	Erz	934 Keyl
	Bomalov? Mumcuoğlu	Şayka	Bilinmiyor	Erz	146 Keyl
	Mehmed Çelebi ?oğlu	Burtun	Bilinmiyor	Erz	1000 Keyl
				Ades	374 Keyl
				Hummas	403 Keyl
				Sükker	28 Kafes
				Sinameki	1 Gazavî
				Nişadır	1 Kafes
	Hoca el-Hâcc Ni'metullah e'n-Nakîb	Burtun	Bilinmiyor	Hıyarşenbir	1 Kafes
				Erz	1718 Keyl
				Ades	682 Keyl
Hummas				745 Keyl	
Sükker				50 Kafes	
Nişadır				3 Kafes	
Hıyarşenbir				2 Kafes	
Şa'iriye				1 Kafes	
Seyyid Mehmed e'n- Nakîb	Burtun	Bilinmiyor	Hınna	2 Çuval	
			Erz	431 Keyl	
			Ades	155 Keyl	
			Hummas	2 Kafes	
			Sükker	22 Kafes	
			Edviye	5 Kafes	

²³⁵ BOA, MAD, Defter No: 3769.

²³⁶ BOA, D..BŞM.MTE., Defter No: 10533.

				Nişadır	3 Kafes
				Şa'iriye	1 Kafes

Osmanlı Devleti'nde batan gemilerde bulunan mühimmatın çıkarılması için özel çalışmalar yürütülürdü. Gemi içerisinde bulunan ağır malzemeler denizin dibine batarken, ip, yelken ve güvertede bulunan hafif malzemeler su yüzeyinde kalır ve nihayetinde ürünlerin bir kısmı karaya vururdu. Karaya vuran malzemeler yağma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı için bölge yöneticileri tarafından koruma altına alınır²³⁷. Hafif malzemeler bu şekilde kurtarılmaya çalışılırken dibe vuran mühimmat için “gavvas” adı verilen dönemin dalgıçlarından faydalanılmıştır. Genelde donanmaya bağlı olarak çalışan dalgıçlar, buldukları malzemeler devlete ait ise devlete teslim ediyorlar, sahipsiz ise kendilerine alma hakkına sahip oluyorlardı²³⁸.

Gemi kazası tespit edildiğinde bölge yöneticileri merkeze haber verir ve kendileri de kurtarma çalışmalarına müdahil olurlardı. Dalgıçlar olay mahallini inceleyip geminin ve kurtarılacak malzemenin durumuna göre dalışa karar verirlerdi. Dönemin teknolojisi derin batıklara ulaşmaya imkan vermediği için genelde kıyıya yakın alanlarda derinliği fazla olmayan batıklara dalış gerçekleştirilirdi. Dalgıçlar batığın bulunduğu derinliğe inmek için ağır taşlara tutunarak dalış yaparlardı²³⁹.

Gemi kazalarında kurtarma çalışmalarına bölge yöneticilerinin de karışması bir takım yolsuzlukların yaşanmasına da sebep olabiliyordu. Bir mühimme kaydında aktarıldığına göre Tunus hâkiminin gemisi Mezistre yakınlarında fırtınadan parçalanıp içinde bulunan mühimmat bir kısmı zayi olmuş, bir kısmı karaya vurmıştı. Olaya şahit olduklarını belirten nazır-ı emval ve voyvoda karaya vuran malzemenin yağma edildiğini, denizin dibinde bulunan küplerin dalgıçların büyük çabasıyla çıkarıldığını ve miriye teslim etmek üzere satıldığı merkeze haber verdiler. Ancak bölge kadısı tarafından merkeze gönderilen ulak geminin batmadığını sadece fırtınaya kapılıp sürüklendiğini ve karaya oturduğunu bildirmişti. Karaya oturan geminin içinde bulunan mühimmat kadı tarafından deftere kaydedilmiş, böylece bölge yöneticilerinin bildirdiğinin aksine bir durum ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine Mora Beyi'ne, Anadolu

²³⁷ Ş. Özdemir, “Osmanlı Denizciliğinde...” s. 368.

²³⁸ İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Ankara 1992, s. 76, 77.

²³⁹ Ş. Özdemir, “Osmanlı Denizciliğinde...” s. 369-374.

ve Kalavrita kadılarına olaya karışan bölge yöneticileri hakkında soruşturma başlatılması için hüküm yazılmıştı²⁴⁰.

2.6.3. Kaçakçılık

Osmanlı Devleti'nin engellemede en çok güçlük çektiği konulardan bir tanesi kaçakçılıktır. Devlet sınırları içerisinde özellikle zahire kaçakçılığı ön plana çıkmış, yurt içi ve yurt dışı olmak üzere iki yönlü sürmüştür. Yurt içinde meydana gelen zahire kaçakçılığının temel sebebi üretim fazlalarının İstanbul'a tahsis edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla yurt içinde özellikle kıtlık dönemlerinde bazı kentlerde zahire ihtiyacının artması kent sakinlerinin İstanbul'a gönderilen üretim fazlası olan ürünleri gayr-ı meşru yoldan temin etmeye yöneltmiştir. Kaçakçılığın yurt dışı boyutu ise yabancı tüccarların ürünlerin değerlerinin üzerinde ücretler ödeyerek satın almaları şeklinde gerçekleşirdi²⁴¹. Yabancı tüccarların bu tutumunun temel nedeni Osmanlı piyasasından satın aldıkları ürünlerin ücretlerinin Avrupa'daki fiyatlara oranla çok düşük olmasıdır. Ayrıca Yabancı tüccarlar Osmanlı sınırları içerisinde yalnızca toptancılık yapabilirlerdi ve kendilerine birçok ürünün satılması da yasaklanmıştı²⁴². Yasak olduğu halde yabancı tüccarlara zahire satıldığı anlaşıldığında devlet bu zahireye el koyar, yabancı tüccara ise parasını iade ederdi.

Zahire kaçakçılığı ile uğraşanlar kendilerine göre bu iş için birçok yöntem geliştirmişti. Örneğin zahire satın alabilmek için kapan naiplerinden tezkere alan gemi reisleri bazı bölgelerden tezkiresiz zahire satın aldıktan sonra üzerini odunlarla örterek başka yerlere kaçırarak yüksek fiyatlarla satıyordu. Daha sonra İstanbul'a döndüğünde elindeki tezkireyi sanki hiç zahire almamış gibi boş olarak teslim ederdi. Devletin uyguladığı ceza ve yaptırımlara rağmen zaman zaman bazı görevlilerin veya esnafın un gibi temel maddeleri kıtlık zamanları için devletten gizledikleri veya kıtlık zamanı devlete teslim etmediği durumlar yaşanmaktaydı²⁴³.

Bir kısım yöneticilerinde zahire kaçakçılığı ve karaborsacılık yapması sebebiyle kaçakçılık önlenemez bir hal alıyordu. Bu kişiler İstanbul'a gönderilecek zahireleri

²⁴⁰ BOA, MD, Defter No: 6, Hüküm: 826.

²⁴¹ S. Aynural, *İstanbul Değirmenleri...*, s. 43.

²⁴² Ahmet Tabakoğlu, "Osmanlı İktisadı Yapısının Ana Hatları", *Osmanlı*, c. 3, edt. Güler Eren, Ankara 1999, s. 22.

²⁴³ Mehmet Demirtaş, *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza, İstanbul Örneği H 1100- 1200/ M 1668- 1786*, Ankara 2010, s. 177- 178.

çiftçilerden zorla satın alıp depolarda stokladıktan sonra yüksek fiyata Avrupalı tüccarlara satarlardı²⁴⁴.

Saray zahiresini taşıyan gemilerin yaptığı kaçakçılık faaliyetleri, ürün yüklenen gemilerin kaçması ile ilgiliydi. Muhasebe defterlerinde saray zahiresinin yüklü olduğu iki Fransız gemisi bu konu ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Gemilerin ürünleri yüklendikten sonra İstanbul'a gitmedikleri anlaşılmış, bunlar deftere "Fırar kerde" ve "Kâfire fırar eylemiş" olarak kaydedilmişti. Söz konusu gemilere bir hayli fazla miktarda şeker ve pirinç yüklendiği görülmektedir.

Tablo 17: Kaçak Fransız Gemileri²⁴⁵

Gemi Reisi	Ürün	Miktar
Dorbek Fransalı	Erz	12.328 Keyl
	Sükker	11.110 Kıyye
Andriye Kozas	Erz	8.881 Keyl
	Sükker	13.200 Kıyye

Kaçan Fransız gemileri ile ilgili nasıl bir işlem yapıldığını defterdeki bilgilerin yetersiz olması nedeniyle belirleyemiyoruz. Ancak büyük ihtimalle gemi sahiplerinin kefil olarak gösterdiği kişilerden zarar tazmin edilmektedir. Örnek vermek gerekirse 1677 yılın Fransız tercüman Mısır'dan getireceği ürünler için tüccarlara kefil olan Batista v. Bornati Petro Reis'in ürünleri kaçırması nedeniyle ürünlerini bu gemiye yükleyen birçok kişinin zararını ödemek zorunda kalmıştı²⁴⁶. Bu amaçla olsa gerektir, gemi kazalarında batan gemilerin aksine, yukarıda miktarları verilen kaçırılan ürünlerin kıymeti hesaplanmıştır. Kaçırılan ürünlerin kıymetleri narh-ı cari üzere hesaplanmış böylece toplam 21.290 keyl pirincin toplam değeri 14.900 guruş, toplam 24.310 kıyye şekerin değeri ise 165.20 guruş hesaplanmıştır. İki ürünün toplam değeri olan 31.420 riyali guruşun yanında tahsil edilmesi için şerh düşülmüştü²⁴⁷. Ayrıca aynı gemilerin

²⁴⁴ S. Aynural, *İstanbul Değirmenleri...*, s. 42, 43.

²⁴⁵ BOA, MAD, Defter No: 3739, Vrk: 13.

²⁴⁶ İstanbul Kadı Sicilleri, BAB Mahkemesi, c. 17, Hüküm No: 466, 468, 469, 470, 475, 476.

²⁴⁷ "Zikrolunan Erz ve sükkerin vech-i meşruh üzere kıymeti tahsil için emr-i şeref-yâb fi 9 Ra sene 1071", BOA, MAD, Defter No: 3739, Vrk: 7.

navlununda tahsil edilmesi için gemilere ne kadar ücret verildiği bildirilmesi istenmişti²⁴⁸.

²⁴⁸ “Narh-ı cari üzere hesap olundukda 31460 guruş eder navlunu dahi ne mikdar olunduğu kendilerinden sual buyrulur ,baki ferman sultanımındır.”, BOA, MAD, Defter No: 3739, Vrk: 10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MISIR'DAN TEMİN EDİLEN ZAHİRE ÜRÜNLERİ

3.1. Pirinç

Pirinç kelimesi Farsça kökenli olmakla beraber, muhasebe kayıtlarına Yunancadaki “oryza” sözcüğünden Arapça’ya geçen ve günümüzdeki pirinç manasını taşıyan karşılığı “Erz” olarak kaydedilmiştir. Uzakdoğu ve Hindistan kökenli bir ürün olduğu düşünülen pirincin, Moğol istilaları ile beraber Ortadoğu’ya oradan da Anadolu’ya taşındığı tahmin edilmektedir. Özellikle buğdaydan farklı olarak yapılan yemek çeşidinin fazla olması sebebiyle 15.-16. yüzyıllarda Osmanlı’da giderek yaygınlaşmıştır²⁴⁹.

16. yüzyılda arazilerdeki sınırlı pirinç üretimi nedeniyle bu gıda maddesi, halk için lüks bir yiyecek niteliğini taşımaktaydı. Aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise mütevazı Osmanlı zaviyelerinde bile pirinç tüketilmeye başlamıştı²⁵⁰.

Pirinç Anadolu’dan Balkanlara taşınmış ve bu bölgedeki üretiminin ilk örneklerini Filibe’de vermiştir. Osmanlı Sarayı’na ilk pirinç temininin de buradan yapıldığı bilinir. Mısır’dan Osmanlı sarayına ilk pirinç akışının ise tespit edildiği kadarıyla 16. Yüzyılın son çeyreğinde başladığı söylenebilir. Mısır’dan pirinç temininin başlanmasından itibaren Filibe’den talep edilen pirinç miktarı daha az olmuştur²⁵¹.

Saraya alınan ve sofraların gözdesi haline gelen pirincin birçok cinsi bulunurdu. Bunlar has pirinç, beyaz pirinç, Mısır pirinci, Reşidî pirinç gibi farklı isimlerle anılırdı ve türüne göre de fiyatları değişmekteydi²⁵².

Çalıştığımız dönem içerisinde, tespit ettiğimiz kadarıyla, Mısır’dan ocaklık olarak istenen pirinç miktarı 36.000 keyl (923.616 kg) olarak belirlenmiştir²⁵³. 1654 yılına ait bir muhasebede pirincin keyli 70 akçe²⁵⁴ ve 1707 yılına ait bir muhasebede ise

²⁴⁹ Stefanos Yerasimos, *Sultan Sofraları: 15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı*, İstanbul 2002, s. 12-15.

²⁵⁰ Suaiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (çev. Elif Kılıç), İstanbul 2010, s. 250.

²⁵¹ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayının...*, s. 222, 223.

²⁵² F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 76.

²⁵³ BOA, MAD., Defter No: 888, Vrk: 8.; D..BŞM.MSR., Defter No: 16856, Vrk: 5.

²⁵⁴ MAD, Defter No: 3769, Vrk: 10.

95 akçe²⁵⁵ olarak verilmiştir. Bu rakamlardan hareketle Mısır irsaliyesinden pirinç için ayrılan meblağın 2.520.000-3.420.000 akçe arasında değiştiği söylenebilir.

Tablo 18: Mısır'dan Gönderilen Pirincin Kilar-ı Amireye Dönemlere Göre Giriş Miktarları

Dönem	Miktar/Keyl	Miktar/Kg
13.12.1651 ²⁵⁶	18.216 Keyl	467.350 Kg
26.06.1657- 15.06.1658 ²⁵⁷	24.959 Keyl	640.348 Kg
15.06.1658- 04.06.1659 ²⁵⁸	27.553 Keyl	706.890 Kg
13.03.1669- 02.03.1670 ²⁵⁹	18.709 Keyl	480.000 Kg
03.03.1670- 19.02.1671 ²⁶⁰	34.433 Keyl	883.413 Kg
20.02.1671- 08.02.1672 ²⁶¹	34.702 Keyl	890.315 Kg
09.02.1672- 28.01.1673 ²⁶²	29.081 Keyl	746.102 Kg
06.03.1677- 10.01.1682 ²⁶³ (5 SENELİK)	159.769,5 Keyl	4.099.046 Kg
11.06.1688- 11.03.1690 ²⁶⁴	34.817 Keyl	893.265 Kg
12.03.1690- 30.03.1691 ²⁶⁵	26.984,5 Keyl	692.314 Kg
02.03.1691- 18.03.1692 ²⁶⁶	15.351,5 Keyl	398.358 Kg
19.02.1692- 09.11.1692 ²⁶⁷	24.791,5 Keyl	636.235 Kg
31.10.1692- 23.06.1694 ²⁶⁸	19.798 Keyl	507.937 Kg

²⁵⁵ F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 54.

²⁵⁶ BOA, MAD., Defter no: 4986. Vrk: 5

²⁵⁷ BOA, MAD., Defter No: 3769, Vrk: 3.

²⁵⁸ BOA, MAD., Defter No: 3769, Vrk: 3.

²⁵⁹ BOA, C.SM.. 93 4655, Vrk: 1.

²⁶⁰ BOA, C.SM.. 93 4655, Vrk: 1.

²⁶¹ BOA, C.SM.. 93 4655, Vrk: 1.

²⁶² BOA, C.SM.. 93 4655, Vrk: 2.

²⁶³ BOA, D..BŞM.MSR., Defter No: 16856, Vrk: 5.

²⁶⁴ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 5.

²⁶⁵ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 8.

²⁶⁶ BOA, D..BŞM., Defter No: 559., Vrk: 11.

²⁶⁷ BOA, D..BŞM., Defter No: 559. Vrk: 14.

²⁶⁸ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 19.

Saray için alınan pirincin büyük bir kısmı 1586 yılından Fransız işgaline kadar olan dönemde, Mısır'ın Fereskür ve Dimyat bölgelerinden temin edilmiştir²⁶⁹. Yukarıdaki tablodan da görülebileceği üzere çoğu dönem korsanlar, fırtınalar ve gemi kazaları gibi olaylara sahne olan Akdeniz'in zorlu şartları sebebiyle, ürünler saraya ulaşması gereken miktarın altında ulaşmıştır. Kıtık zamanlarında karaborsacıların yüksek fiyatta pirinç satmasına engel olmak amacıyla gönderilen fazla miktardaki pirinç halkın kullanımına sunulurdu²⁷⁰.

15. yüzyılda sarayın pirinç tüketim miktarı 186 ton civarındayken, bu rakam 17. yüzyıla gelindiğinde 1.283 tona kadar çıkmıştır. Tüketim 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren savaş dönemlerinde bile 800 tonun altına düşmemiştir²⁷¹. Tabloya yansıyan 17. yüzyılın ikinci yarısına ait rakamlar, Mısır'dan temin edilen pirincin sarayın ihtiyacının büyük bir kısmını karşıladığını gösterir. Sarayın pirinç tüketiminin, oldukça yüksek düzeyde olduğunun gözlenmesinin bir sebebi, saraya alınan pirincin aynı zamanda düğün ve şenliklerdeki yemeklerde kullanılmak üzere tüketiliyor olmasıdır. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzadeleri Bayezid ve Cihangir'in sünnet düğünlerinde sadece tüketilen pirinç miktarının 52 ton civarında olduğuna dair bir bilgi bulunmaktadır²⁷².

3.2. Şeker

Şeker kamışından şeker üretimi, Hindistan geleneğine ait bir üretim tarzı olmakla beraber, Akdeniz ikliminin bu bitkinin yetişmesine elverişli olması nedeniyle 11. yüzyılda Mısır'da da üretimine başlanmış ve buradan da şeker Avrupa'ya taşınmıştır²⁷³.

16. yüzyıla kadar olan dönemde Avrupa'da şeker uzun bir süre yalnızca ilaç olarak kullanılmak üzere eczanelerde satılıyordu. Fiyatının oldukça yüksek olması nedeniyle gram olarak satılmakta ve bu da sadece yönetici grup ve zenginler arasında tüketilen bir maddeye dönüşmesine neden olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'da meydana gelen nüfus artışıyla beraber şekere olan talep artmış ve üretiminin de

²⁶⁹ S. J. Shaw, *The Financial and ...*, s. 274.

²⁷⁰ F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 76.

²⁷¹ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayının...*, s. 225.

²⁷² Derya Ocak, XVI. Yüzyıl Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları ve Gündelik Hayata Etkileri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 113.

²⁷³ Zafer Karademir, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Şeker Üretimi ve Tüketimi (1500-1700)", *OTAM*, 37, Ankara 2015, s. 182, 183.

yaygınlaşması ile artık şeker neredeyse her tabakadan insan tarafından tüketilmeye başlanmıştır.

Tablo 19: Mısır'dan Gönderilen Şekerin Kılar-ı Amireye Dönemlere Göre Giriş Miktarları

Dönem	Miktar/Kıyye	Miktar/Kg
13.12.1651 ²⁷⁴	33.619 Kıyye	43.133 Kg
26.06.1657- 15.06.1658 ²⁷⁵	31.220 Kıyye	41.000 Kg
15.06.1658- 04.06.1659 ²⁷⁶	27.520 Kıyye	35.308 Kg
13.03.1669- 02.03.1670 ²⁷⁷	36.064 Kıyye	46.270 Kg
03.03.1670- 19.02.1671 ²⁷⁸	31.309 Kıyye	40.170 Kg
20.02.1671- 08.02.1672 ²⁷⁹	53.588 Kıyye	63.753 Kg
09.02.1672- 28.01.1673 ²⁸⁰	37.822 Kıyye	48.526 Kg
06.03.1677- 10.01.1682 ²⁸¹ (5SENELİK)	171.633 Kıyye	220.205 Kg
11.06.1688- 11.03.1690 ²⁸²	41.702,5 Kıyye	53.504 Kg
12.03.1690- 30.03.1691 ²⁸³	18.630 Kıyye	23.902 Kg
02.03.1691- 18.03.1692 ²⁸⁴	31.209 Kıyye	40.000 Kg
19.02.1692- 09.11.1692 ²⁸⁵	14.317 Kıyye	18.369 Kg
31.10.1692- 23.06.1694 ²⁸⁶	51.787,5 Kıyye	66.443 Kg

²⁷⁴ BOA, MAD., Defter no: 4986. Vrk: 5.

²⁷⁵ BOA, MAD., Defter No: 3769, Vrk: 3.

²⁷⁶ BOA, MAD., Defter No: 3769, Vrk: 3.

²⁷⁷ BOA, C.SM.. 93 4655, Vrk: 1.

²⁷⁸ BOA, C.SM.. 93 4655, Vrk: 1.

²⁷⁹ BOA, C.SM.. 93 4655, Vrk: 1.

²⁸⁰ BOA, C.SM.. 93 4655, Vrk: 2.

²⁸¹ BOA, D..BŞM.MSR., Defter No: 16856, Vrk: 5.

²⁸² BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 5.

²⁸³ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 8.

²⁸⁴ BOA, D..BŞM., Defter No: 559., Vrk: 11.

²⁸⁵ BOA, D..BŞM., Defter No: 559. Vrk: 14.

²⁸⁶ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 19.

Osmanlı'nın henüz Mısır'ı fethetmesinden önceki dönemde de şeker Mısır'da ticareti yapılan önemli metalden biriydi. Hem Aşağı Mısır hem de Yukarı Mısır'da birçok bölge şeker kamışı yetiştirilmeye ayrılmıştı. Fustat, Kahire ve Bulak gibi bölgelerde birçok şeker rafinerisi bulunmaktaydı ve buralarda üretilen şeker kalitesinden ötürü dünyaca meşhurdur. 15. yüzyılda Mısır'da şeker üretiminin yavaşladığı görülse de Osmanlı'nın fethini takip eden yıllarda tekrar önemli bir ticaret ürünü haline gelmeyi başarmıştır²⁸⁷.

Yukarı Mısır'da, Menûfiye, Garbiye ve Cize vilayetlerinde toplanan şeker kamışları Bulak'ta bulunan rafinerilerde işlenerek şeker haline getiriliyordu. Saray için alınan şeker "şeker emini" denilen bir görevli tarafından özenle seçilerek satın alınmaktaydı. Şeker emini vekilharca bağlı bir şekilde çalışır ve satın alınacak şeker için gerekli finansmanı vekilharç sağlardı²⁸⁸.

Mısır'dan Osmanlı sarayına ocaklık olarak bir yılda gönderilmesi gereken şeker miktarı 42.660 kıyye (54.733 KG) olarak belirlenmiştir²⁸⁹. Mısır'dan temin edilen şekerin mi'âd, mükerrer ve bey' olmak üzere üç cinsi vardır²⁹⁰. Bu şekerler içerisinde en kıymetli olanı mi'âd şekeri idi. Padişah için yapılan tatlı türlerinde özellikle mi'âd şekeri kullanılmıştır²⁹¹. Mısır'ın yanında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde şeker üretiminin yapıldığı bir diğer bölge de Kıbrıs'tı. Burada üretilen şekerin önemli bir bölümü Anadolu'ya uğramadan direkt İstanbul'a gönderilmiştir. İstanbul'a gönderilen şekerin büyük bir kısmı da sarayda tüketilmekteydi²⁹².

3.3. Kuru Gıdalar

Mısır'dan Osmanlı Sarayı'na gönderilen kuru gıdalar nohut, mercimek ve şehriye idi. Bunlar ihtiyaç açısından dönemin yemek kültüründe buğdaydan sonra ikinci sırada gelen zaruri yiyecek maddeleridir.

Nohutun ocaklık olarak belirlenen miktarı 2.500 keyl (64.140 kg) olarak kaydedilmiştir²⁹³. Aynı zamanda Keşan'dan da ocaklık olarak 300 keyl (7.696,8 kg)

²⁸⁷ Nelly Hanna, *Osmanlı Kahiresi'nde Tüccar Olmak*, çev. Deniz Öktem, İstanbul 2006, s. 111- 113.

²⁸⁸ S. J. Shaw, *The Financial and ...*, s. 273.

²⁸⁹ BOA, MAD., Defter No: 888, Vrk: 8.; D..BŞM.MSR., Defter No: 16856, Vrk: 5.

²⁹⁰ BOA, MAD., Defter No: 3769, Vrk: 2.; D.BŞM., Defter No: 1053, Vrk: 1.

²⁹¹ F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 76.

²⁹² Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. Neyyir Kalaycıoğlu, İstanbul 2000, s. 108.

²⁹³ BOA, MAD., Defter No: 888, Vrk: 8.; D..BŞM.MSR., Defter No: 16856, Vrk: 5.

nohut getirilirdi²⁹⁴. Birçok yemeğin yapımında kullanılan nohuttan aşure ve aynı zamanda padişah için “nohutlu ekme” yapılyordu²⁹⁵.

Mercimeğin, muhasebe defterlerindeki adıyla “ades”in, ocaklık olarak belirlenen miktarı nohut ile aynıdır. Şehriyenin (Şa’iriye) ocaklık miktarı ise 900 (1.155 kg) kıyyedir²⁹⁶. Şehriyenin Osmanlı sofralarında ne zaman yer almaya başladığı bilinmemekle beraber 1539 yılında Kanuni Sultan Süleyman’ın oğulları Şehzade Bayezid ve Cihangir’in sünnet törenlerinde pirinç pilavı ve erişte pilavının yanında misafirleri şehriye pilavı da sunulduğu bilinmektedir²⁹⁷. Şehriyenin İstanbul piyasasında İstanbul ve Kahire olmak üzere iki çeşidi bulunurdu. İstanbul çeşidi ise siyah ve beyaz şehriye olmak üzere ikiye ayrılırdı²⁹⁸.

Tablo 20: Mısır’dan Gönderilen Nohut, Mercimek ve Şehriyenin Kılar-ı Amireye Dönemlere Göre Giriş Miktarları

YIL / ÜRÜN	Nohut	Mecimek	Şehriye
13.12.1651 ²⁹⁹	1.824,5 Keyl	1.865,5 Keyl	1.030 Kıyye
26.06.1657- 15.06.1658 ³⁰⁰	717 Keyl	3.150 Keyl	1.231 Kıyye
15.06.1658- 04.06.1659 ³⁰¹	1.230 Keyl	2.082,5 Keyl	-
13.03.1669- 02.03.1670 ³⁰²	1.873 Keyl	871 Keyl	610 Kıyye
03.03.1670- 19.02.1671 ³⁰³	2.438 Keyl	-	860 Kıyye
20.02.1671- 08.02.1672 ³⁰⁴	2.495 Keyl	4.651 Keyl	944 Kıyye
09.02.1672- 28.01.1673 ³⁰⁵	1.521 Keyl	2.210 Keyl	800 Kıyye
06.03.1677- 10.01.1682 ³⁰⁶	11.866 Keyl	10.078,5 Keyl	4.202 Kıyye

²⁹⁴ BOA, MAD, Defter no: 888., Vrk: 17.

²⁹⁵ F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 86.

²⁹⁶ BOA, MAD., Defter No: 888, Vrk: 8.; D..BŞM.MSR., Defter No: 16856, Vrk: 5.

²⁹⁷ S. Yerasimos, *Sultan Sofraları...*, s. 36.

²⁹⁸ S. Faroqhi, *Osmanlı Kültürü...*, s.250.

²⁹⁹ BOA, MAD., Defter no: 4986, Vrk: 5.

³⁰⁰ BOA, MAD., Defter No: 3769, Vrk: 3.

³⁰¹ BOA, MAD., Defter No: 3769, Vrk: 3.

³⁰² BOA, C.SM.. 93 4655., Vrk: 1.

³⁰³ BOA, C.SM.. 93 4655., Vrk: 1.

³⁰⁴ BOA, C.SM.. 93 4655., Vrk: 1.

³⁰⁵ BOA, C.SM.. 93 4655., Vrk: 2.

³⁰⁶ BOA, D..BŞM.MSR., Defter No: 16856., Vrk: 5.

(5 SENELİK)			
11.06.1688- 11.03.1690 ³⁰⁷	3.120 Keyl	3.120 Keyl	540 Kıyye
12.03.1690- 30.03.1691 ³⁰⁸	1.390,5 Keyl	2.248 Keyl	460 Kıyye
02.03-1691- 18.03.1692 ³⁰⁹	1.690 Keyl	950,5 Keyl	133 Kıyye
19.02.1692- 09.11.1692 ³¹⁰	1.786,5 Keyl	907 Keyl	700 Kıyye
31.10.1692- 23.06.1694 ³¹¹	2.114,5 Keyl	2.341 Keyl	519 Kıyye

3.4. Baharatlar ve İlaçlar

Baharattan kasıt olarak her türlü renk, tat, koku veren ve ilaç yapımında kullanılan bitki anlaşılmalıdır³¹². Baharatlar yemeklere lezzet vermek amacıyla kullanıldığı gibi birçok ilacın yapımında da hammadde olarak kaşımıza çıkar.

Haçlı seferleri aracılığıyla Mısır ve Suriye'den Avrupa'ya taşınan baharat Avrupa'nın zenginleşmesi ile beraber önemli bir ticaret metaı haline gelmiştir. Özellikle "yükte hafif pahada ağır" bir ürün olması nedeniyle uzak mesafelerden ürün getiren tüccarların gözdesi haline gelmiştir. Avrupa'ya taşınan baharatın önemli bir kısmı Hindistan'dan getirilen çeşitli baharat türleriydi. Ümit Burnu'ndan Hint Okyanusu'na geçiş, Akdeniz'deki baharat ticareti hacminde meydana gelen düşüşün nedeni sayılmaktadır. Ancak yapılan bazı araştırmalar, Ümit Burnu'nun keşfinden önce Akdeniz'de meydana gelen Osmanlı- Memluk (1485-91) ve Osmanlı- Venedik (1499-1503) mücadelesinin de bu bölgedeki ticareti olumsuz etkilediğini ortaya koyar³¹³.

Mısır'ın fethiyle bölgedeki ticareti kontrol altına alan Osmanlı Devleti, baharat ticaretini tekeli altına almış ve değerli bir meta olması nedeniyle baharat, silahlı donanma gemileri kullanarak İstanbul'a taşınmıştır³¹⁴.

³⁰⁷ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 5.

³⁰⁸ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 8.

³⁰⁹ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 11.

³¹⁰ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 14.

³¹¹ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 19.

³¹² A. Bilgin, *Osmanlı Sarayının...*, s. 247.

³¹³ H. İnlacık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun...*, c. 1, s. 402.

³¹⁴ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayının...*, s. 247.

İstanbul'a taşınan baharatın en önemli tüketicisi saraydı. Saray'da tüketilen başlıca baharat türleri biber, safran, zencefil, kimyon, tarçın, kişniş, kakule, hardal, anason, sumak, çörekotu, demirhindi, karanfil, hıyarşembir, havlıcan, ravent, meyankökü, misk ve besbase olarak sıralanabilir³¹⁵. Baharatlar helvahane ve mutfaklara dağıtılır yemeklerde veya ilaç olarak macun yapımında kullanılırdı³¹⁶. Özellikle helvahanede beslenme dışında kokulu sabun ve buhur yapımında da çeşitli baharatlar kullanılmaktaydı³¹⁷.

Mısır'dan ocaklık olarak getirilen baharatlar ve ilaç yapımında kullanılan malzemeler biber, tarçın, zencefil, sinameki, hıyarşembir ve demirhindi idi. Bu baharatlar arasında tarçın kıyyesi 400 akçe olmak üzere fiyatı en yüksek üründü³¹⁸. Muhtemelen bu ürüne olan talebin yüksek olması nedeniyle fiyatında oldukça fazla dalgalamalar yaşanıyordu. Nitekim tarçının 1707 yılında fiyatı 120 akçeye düşmesine rağmen 1721 yılında 390 akçeye kadar çıkmıştı. 1723 yılında tekrar 360 akçeye kadar düşmüş ve fiyatının arttığı dönemlerde narh fiyatı belirlenerek tekrar düşürülmeye çalışılmıştır³¹⁹.

Mısır'dan getirilen baharatlar üzerinde devletin sıkı kontrolü vardı ve sarayın ihtiyacı karşılanmadan başka bir yere satılması yasaklanmıştı. Özellikle Dimyat ve Besatin bölgelerinde yetişen hıyarşembir talipleri arasında rekabete neden oluyor, üretimin az olduğu dönemlerde Avrupalı tüccarlara satışı yasaklanıyordu. Böyle durumlarda ürünlerin satışa çıkarılabilmesi ancak merkezden alınabilen izne bağlıydı³²⁰.

Hıyarşembirin yanı sıra Mısır'dan ilaç olarak kullanılmak üzere gönderilen birçok ürün vardı. Türlerini bilmediğimiz bu ürünlerin miktarları muhasebe defterlerinde ilaçlar manasına gelen "edviye" başlığı altında verilmiştir. İlaç yapımında kullanılan demirhindi, bazı dönemlerde müstakil olarak gönderilmesine rağmen çoğu dönemde edviye başlığı altında kaydedilmiştir³²¹.

Baharatlar dışında ocaklık olarak gönderilen ürünlerden bir diğer önemli olanı inceldiğimiz muhasebe defterlerinin birçoğunda kaydı bulunan "nışadır"dı. Nışadır

³¹⁵ F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 98, 99.

³¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arif Bilgin, "Osmanlılarda İlaç Yapımında Kullanılan Tıbbî Bitkiler", *Osmanlılarda Sağlık 1*, ed. Coşkun Yılmaz - Necdet Yılmaz, İstanbul 2006, s. 231-247.

³¹⁷ A. Bilgin, *Osmanlı Sarayının...*, s. 247.

³¹⁸ BOA, MAD, Defter No: 888, Vrk: 8.

³¹⁹ F. E. Berksan, *Matbah-ı...*, s. 99.

³²⁰ Ö. Tok, *17. Yüzyılda...*, s. 112.

³²¹ Örn: 1677-82 yıllarına ait verilen toplu bir muhasebede gönderilen demirhindi miktarı edviye ile beraber kaydedilmişti. BOA, D..BŞM.MSR., Defter No: 16856., Vrk: 5.

genel olarak kalaylama ve lehim işlerinde kullanılsa da tedavi edici özelliğiyle de gözde bir nitelik taşır. Özellikle deniz suyu ve şarap ile karıştırıldığında veba, humma ve cüzam gibi birçok hastalığın tedavisinde tatbik edilmiştir. Ayrıca diş hastalıkları, ağız kanseri, alaca ve mide rahatsızlıkları için de tedavi edici özelliği olduğu öne sürülmektedir³²².

Mısır'dan bazı dönemlerde akrep ve yılan sokmalarına karşı panzehir olarak kullanılmak üzere getirtilen terkipler de bulunmaktaydı³²³. Yemeklere baharat amaçlı kullanılan ve tedaviler için gönderilen çeşitli maddeler dışında içeceklere koku vermesi için “anber-ı hâm” ve “misk-i halis” denilen ürünlerinde gönderildiği muhasebe defterlerinde kayıtlıdır³²⁴. 16. yüzyılda her yıl şerbetçibaşının Mısır'a gelerek, bu ürünlerden sultan için özel bir içecek hazırladığı bilinmektedir³²⁵. İncelediğimiz muhasebe defterlerinde bu içeceğin kayıtlarına rastlanmamıştır. Muhtemelen bu dönemde anber-i ham ve misk-i halis doğrudan saraya ulaştırılıp içecekler burada hazırlanmaya başlanmaktaydı.

³²² Uğur Demlikoğlu, “18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Şark Hududundaki Kalelere Gönderdiği Doğal ve Kimyasal İlaçlar”, *Turkish Studies*, Volume 10/1 (Winter) 2015, s. 305.

³²³ BOA, D..BŞM.MSR., Defter No: 16856., Vrk:3.

³²⁴ BOA, D..BŞM.MSR., Defter No: 16856., Vrk:3.

³²⁵ S. J. Shaw, *The Financial and ...*, s. 274, 275.

Tablo 21: Mısır'dan Gönderilen Baharat ve İlaçların Dönemlere Göre Giriş Miktarları

YIL / ÜRÜN	Biber	Tarçın	Zencefil	Sinameki	Hıyarşembir	Edviye	Demirhindi	Nişadır	Kına
13.12.1651 ³²⁶	299 Kıyye	275 Kıyye	-	87 Batman	314 Kıyye	118 Kıyye	256 Kıyye	880 Kıyye	290 Kıyye
26.06.1657-15.06.1658 ³²⁷	2.055 Kıyye	686 Kıyye	352 Kıyye	-	-	-	-	1.267 Kıyye	-
15.06.1658-04.06.1659 ³²⁸	-	-	-	1 Ferde	2 Kafes	-	5 Kafes	-	-
13.03.1669-02.03.1670 ³²⁹	306 Kıyye	213 Kıyye	105 Kıyye	61 Kıyye	-	790 Kıyye	-	750 Kıyye	135 Kıyye
03.03.1670-19.02.1671 ³³⁰	682 Kıyye	212 Kıyye	152 Kıyye	85 Kıyye	280 Kıyye	1.009 Kıyye	-	1.233 Kıyye	275 Kıyye
20.02.1671-08.02.1672 ³³¹	778 Kıyye	294 Kıyye	215 Kıyye	88 Kıyye	350 Kıyye	1.013 Kıyye	-	1.177 Kıyye	250 Kıyye
09.02.1672-28.01.1673 ³³²	557 Kıyye	202 Kıyye	166 Kıyye	90 Kıyye	-	594 Kıyye	-	947 Kıyye	232 Kıyye
06.03.1677-10.01.1682 (5 Senelik) ³³³	3.242 Kıyye	2.082 Kıyye	784 Kıyye	279 Kıyye	1.071 Kıyye	5.632 Kıyye	-	4.514 Kıyye	672 Kıyye
11.06.1688-11.03.1690 ³³⁴	583 Kıyye	747 Kıyye	350 Kıyye	250 Batman	1.560 Batman	3.090 Batman	-	845 Kıyye	4 Çuval
12.03.1690-30.03.1691 ³³⁵	295 Kıyye	-	108 Kıyye	-	-	-	-	-	-
02.03.1691-18.03.1692 ³³⁶	678 Kıyye	944,5 Kıyye	-	2 Gazavî	2 Kafes	9 Kafes	-	901 Kıyye	4 Çuval
19.02.1692-09.11.1692 ³³⁷	142 Kıyye	439 Kıyye	-	-	-	879 Kıyye	-	618 Kıyye	-
31.10.1692-23.06.1694 ³³⁸	-	80 Kıyye	185 Kıyye	86,5 Kıyye	80 Kıyye	3 Kafes	-	-	2 Çuval

³²⁶ BOA, MAD., Defter no: 4986, Vrk: 5.

³²⁷ BOA, MAD., Defter No: 3769, Vrk: 3.

³²⁸ BOA, MAD., Defter No: 3769, Vrk: 3.

³²⁹ BOA, C.SM.. 93 4655., Vrk: 1.

³³⁰ BOA, C.SM.. 93 4655., Vrk: 1.

³³¹ BOA, C.SM.. 93 4655., Vrk: 1.

³³² BOA, C.SM.. 93 4655., Vrk: 2.

³³³ BOA, D..BŞM.MSR., Defter No: 16856., Vrk: 5.

³³⁴ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 5.

³³⁵ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 8.

³³⁶ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 11.

³³⁷ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 14.

³³⁸ BOA, D..BŞM., Defter No: 559, Vrk: 19.

SONUÇ

Osmanlı sarayı iâşe teminini, piyasadan mal alma ve ocaklık bölgelerin gelirlerinin, saray için gerekli olan zahirenin teminine ayrılması suretiyle iki şekilde karşılanmakta olduğunu gördük. Bu çalışma, ikinci usul olan ocaklık sistemi ile 1650-1700 yılları arasındaki matbah emineilerine ait muhasebelerden yola çıkarak Mısır'dan Osmanlı sarayına yapılan zahire sevkiyatını açıklamaya yönelik olmuştur.

Mısır'ın ekonomik alanda Osmanlı Devleti için özellikle de irsaliye hazinesi bağlamında oldukça önemli bir eyalet olduğu yapılan birçok çalışmayla da ortaya konulmuş idi. Tezimizde ortaya çıkan bulgular neticesinde Mısır'dan deniz yolu ile gönderilen ürünlerin, Osmanlı sarayının erzak ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamış olduğunu tespit edebilme imkânı bulduk. Böylece Mısır'ın, Osmanlı Devleti için ne kadar önemli bir eyalet olduğu çalışmamızla bir kez daha yinelenmiştir.

Araştırmada, sevkiyatın aşamalarını incelerken eldeki belgelerin imkân verdiği ölçüde birçok bilgiye ulaşılmıştır. Sevkiyat esnasında meydana gelen zararın sebebi olan ve aynı zamanda her dönem deniz taşımacılığının kronik sorunlarından olan korsanlar, gemi kazaları ve kaçakçılık gibi sorunların, araştırmamızda somut delillerle ortaya konulmaya gayret edilmiş olmasının oldukça önemli olduğu kanaatindeyiz. Nitekim bahsi geçen konular ile ilgili yapılmış olan çalışmaların birçoğunda ortaya çıkan zararın boyutlarının belirtilmemesi iddiamızı güçlendirmektedir. Tezimizde mevcut sorunlar neticesinde meydana gelen zararlar tablolara halinde verilmiştir. Bu tablolardaki bilgilerden örnek vermek gerekirse 1651 yılında yapılan sevkiyatta gemilere yüklenen yaklaşık 34.000 keyl pirincin yalnızca 18.216 keyli saraya ulaşabilmişti. Yine saray zahiresi yüklenen iki Fransız gemisi bu yüklü mallar ile firar etmişti. Kaçan gemilerde bulunan 21.290 keyl pirinç 24.310 kıyye şeker sarayın ihtiyacı olan miktarın nerdeyse yarısına eşitti. Ayrıca yapılan sevkiyatın deniz yolu ile yapılmasından dolayı çalışmamızda, dönemin deniz taşımacılığını açıklayan birçok bilgi sunulmuştur.

Araştırmada zahire sevkiyatının bütün yönleri ele alınmaya çalışıldıysa da belgelere ulaşmadaki güçlükler nedeniyle bazı konular tam olarak aydınlatılamamıştır. Özellikle sevkiyatın başladığı bölge olan Mısır'dan ürünlerin temini, iskelelere taşınması ve gemilere yükleme işleminin nasıl yapıldığı ile ilgili kayıtların muhtemelen Mısır'da olması büyük bir engel olarak karşımızda durur. Yine de elimizdeki kayıtlar neticesinde ulaştığımız ürünlerin sevkiyatındaki organizasyon, ürünlerin nakliyesinde

kullanılan araçlar, sevkiyat görevlileri, ürün bedelleri ve taşıma ücretleri gibi sonuçlar, yapılan sevkiyatı büyük ölçüde genel bir çerçeveye ortaya koyarak anlamlandırmamıza ve dolayısıyla da istenilen sonuca büyük ölçüde ulaşmamıza yardımcı olmuştur.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI

BOA, C. SM.93 4655.

BOA, D. BŞM. Defter No: 559.

BOA, D. BŞM. , MTE. , Defter No: 10533.

BOA, D. BŞM. MSR., Defter No: 16856.

BOA, D. BŞM. , Defter No: 570.

BOA, D. BŞM. MSR., Defter No: 16859.

BOA, İE. ML, 24 2341.

BOA, MAD, Defter No: 3769.

BOA, MAD, Defter No: 888.

BOA, MAD, Defter No: 4986.

BOA, MD, Defter No: 7.

BOA, MD, Defter No: 83.

BOA, MD, Defter No: 6.

BOA, MD, Defter No: 12.

BOA, MD, Defter No: 3.

BOA, MD, Defter No: 5.

İstanbul Kadı Sicilleri, Bâb Mahkemesi, 3 Numaralı Sicil (H. 1077 / M. 1666 - 1667).

İstanbul Kadı Sicilleri, Bab Mahkemesi, 46 Numaralı Sicil, (H. 1096-1097 / M. 1685 - 1686).

İstanbul Kadı Sicilleri, Bâb Mahkemesi, 54 Numaralı Sicil (H. 1102 / M. 1691).

İstanbul Kadı Sicilleri, Galata Mahkemesi, 90 Numaralı Sicil (H. 1073-1074 / M. 1663).

KİTAP ve MAKALELER

- AKGÜNDÜZ, Ahmet (1993), *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri: 6. Kitap Kanunî Devri Kanunnameleri II. Kısım Eyalet Kanunnameleri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- AKYILDIZ, Ali (2007), “Para”, *DİA*, c. 34, s. 164.
- ALTINAY, Ahmet Refik (1931), *Onbirinci Asırda İstanbul Hayatı: 1000-1100*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul.
- APAK, Adem (2001), “Mısır’ın Müslümanlar Tarafından Fethi ve Fetih Sonrası Ülkede Sosyal ve Dini Alanda Meydana Gelen Değişimler Üzerine Değerlendirmeler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 9/2, s. 145- 160.
- AVCI, Casim (2004), “Mısır (Bizans Dönemi)”, *DİA*, c. 29, s. 557- 559.
- AYMARD, Maurice (1963), “XVI. Yüzyılın Sonunda Akdeniz’de Korsanlık ve Venedik”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (çev. Mehmet Genç), c. 23, 1/2, İstanbul, s. 219- 238.
- AYNURAL, Salih (2001), *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları: Zahire Ticareti (1740-1840)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BARCAN, Ömer Lütfi (1942), “İhtisap Kanunları”, *Türk Tarihi Vesikaları*, c. 1/5, s. 326- 340.
- BARCAN, Ömer Lütfi (1980), *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları İstanbul.
- BECKER, Carl Heinrich (1978), “Mısır”, *İA*, c. 8, İstanbul, s. 228- 233.
- BERKSAN, Fatma Emine (2005) , *Matbah-ı Amire (Saray Mutfağı) (1703-1730)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BEYAZIT, Yasemin (2010), “XVI. yüzyıl Sonlarında Osmanlı’da Kaza Sınırlarını Belirleyen Temel Etkenler”, *Doğu-Batı*, Sayı:53, Ankara, s. 75- 98.
- BİLGİN, Arif (2006), “Osmanlılarda İlaç Yapımında Kullanılan Tıbbî Bitkiler”, *Osmanlılarda Sağlık I*, edt. Coşkun Yılmaz - Necdet Yılmaz, İstanbul, s. 231- 247.

- BİLGİN, Arif (2000), *Osmanlı Sarayı'nın İaşesi (1489-1650)*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Bu çalışma Osmanlı Saray Mutfağı adıyla kitap olarak yayımlanmıştır.)
- BOSTAN İdris (1992), *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: 17. Yüzyılda Tersane-i Amire*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- BOSTAN, İdris (2005), *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, Bilge Yayım Habercilik, İstanbul.
- BRAUDEL, Fernand (1990), *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, c. 1, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Eren Yayınları, İstanbul
- BRAUDEL, Fernand (1994), *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, c. 2, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, İstanbul.
- BULUNUR, Kerim İlker (2014), “16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Deniz Taşımacılığı: Navlun ve İskerçe Sözleşmeleri”, *History Studies*, , c. 6/3, s. 89-102.
- ÇELEBİ, Evliya (2007), *Seyahatnâme*, Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff, edt. M. Sabri Koz, c. 10, İstanbul.
- ÇİZAKÇA, Murat (2006), “Mehmet Genç ile Beraber İktisat Tarihi Araştırmalarında Geçen Bir Otuz Beş Yıl, *Türk Tarihçiliğinde Dört Sima: Halil İnalçık, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, İlber Ortaylı*, Kültür A.Ş., Tarih Araştırmaları Serisi I, İstanbul, s. 99- 107.
- DEMİRTAŞ, Mehmet(2010), *Osmanlı Esnafında Suç ve Ceza, İstanbul Örneği H 1100- 1200/ M 1668- 1786*, Birleşik Yayınları, Ankara.
- DEMLİKOĞLU, Uğur, “18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Şark Hududundaki Kalelere Gönderdiği Doğal ve Kimyasal İlaçlar”, *Turkish Studies*, Volume 10/1 (Winter), 2015, 273- 296.
- ELDEM, Edhem (2006), “Mehmet Genç'in Osmanlı Klasik Sistemini Algılayışı, *Türk Tarihçiliğinde Dört Sima: Halil İnalçık, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, İlber Ortaylı*, Kültür A.Ş., Tarih Araştırmaları Serisi I, İstanbul, s. 108- 114.
- ERTAŞ, Mehmet Yaşar (2007), *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1715)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

- ESKİN, Ulviyenur (2009), *97 Numaralı Mühimme Defteri (Tahsil, Transkripsiyon, Özet) H. 1090 -1092/ M. 1679 – 1681*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- ES-SEYYİD MAHMUD, es- Seyyid Muhammed (1990), *16. Yüzyılda Mısır Eyaleti*, Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ES-SEYYİD MAHMUD, es- Seyyid Muhammed (2004), “İskenderiye”, *DİA*, c. 22, s. 576-580.
- ES-SEYYİD MAHMUD, es- Seyyid Muhammed (2004), “Mısır (Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, c. 29, s. 563- 569.
- FAROQHI, Süreyya (2000), *Osmanlı’da Kentler ve Kentliler*, (çev. Neyyir Kalaycıoğlu), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- FAROQHI, Süreyya (2010), *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, (çev. Elif Kılıç), Kitap Yayınevi, İstanbul
- FAROQHI, Süreyya(1981), “İstanbul’un İaşesi ve Tekirdağ- Rodoscuk Limanı 16- 17. Yüzyıllar”, *ODTÜ Gelişme Dergisi (Özel sayı)*, s. 139- 154.
- GEDİKLİ, FATİH (2006), “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet’inde Deniz Taşımacılığına Dair Bazı Hukuki Terimler ve Düzenlemeler”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 1 (Bahar), S. 41-64.
- GELİR ÇELEBİ, Azize (2008), *93 Nolu Mühimme Defteri (1069-1071/1658-1660) (Tahsil-Transkripsiyon ve Özet)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- GENÇ, Mehmet (2012), *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- GÜÇER, Lütfi (1949), “XVIII. yüzyıl Ortalarında İstanbul'un İaşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, c. 9 (1- 4), s. 397- 416.
- GÜÇER, Lütfi (1964), *XVI.- XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

- GÜÇER, Lütfi, “XVI. yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tabi Olduğu Kayıtlar”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, c. 13/1-4, s. 79-98.
- GÜNEŞ, Mücahide (2009), *XVIII. Yüzyılda İskenderiye Limanı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- HANNA, Nelly (2006), *Osmanlı Kahiresi'nde Tüccar Olmak*, (çev. Deniz Öktem), Küre Yayınları, İstanbul.
- HANNA, Nelly (2012), “Egyptian Civilian Society And Tax-Farming In The Aftermath Of The Ottoman Conquest”, *Conquête ottomane de l'Égypte (1517)*, ed. Benjamin Lellouch- Nicolas Michel, s. 211- 224.
- HATHAWAY, Jane (2002), *Osmanlı Mısırı'nda Hane Siyaseti- Kazdağlıların Yükselişi*, (çev. Nalan Özsoy), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- HATHAWAY, Jane (2016), *Osmanlı Hakimiyetinde Arap Toprakları 1516-1800*, (çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İBN- İyas (2016), *Bedâyi'ü'z-Zühur Fî Vekayi'i'd-Duhûr (Yavuz'un Mısır'ı Fethi ve Mısır'da Osmanlı İdaresi)*, (çev. Ramazan Şeşen), Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (1960), “Bursa XVI. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, *Belleten*, Sayı: XXIV/93, s. 45- 102.
- İNALCIK, Halil (1993), *Osmanlı İmparatorluğu- Toplum ve Ekonomi*, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İNALCIK, Halil (2000), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, c. 1, Eren Yayıncılık, İstanbul.
- İŞBİLİR, Ömer (1996), *XVII. yüzyılda Batı Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- KARADEMİR, Zafer (2015), “Osmanlı İmparatorluğu'nda Şeker Üretimi ve Tüketimi (1500-1700)”, *OTAM*, 37, (Bahar), Ankara, s. 181- 218.
- KELEŞ, Adem (2011), *75 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (S. 172-331)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum.

- KÜTÜKOĞLU, Mübahat (1978), “1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul’da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiatları”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, İstanbul, s.1- 85.
- LEWİS, Bernard (1975), *İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı*, (çev. Nihal Önal), Varlık Yayınevi, İstanbul.
- MANTHRAN, Robert (1990), *17. yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, (çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. 2, Ankara.
- MANTRAN, Robert(2015), *İstanbul Tarihi*, (çev. Teoman Tunçdoğan), İletişim Yayınları, İstanbul.
- NECİPOĞLU, Nevra (1994), “İaşe: Bizans Dönemi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 4, Ankara, s. 116.
- OCAK, Derya (2006), XVI. Yüzyıl Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları ve Gündelik Hayata Etkileri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ORAL, Özgür (2004), *17.Yüzyılda Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÖZBARAN, Salih, (2004)*Yemen’den Basra’ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- ÖZDEMİR GÜMÜŞ, Şenay (2012), “Osmanlı Devleti’nin Karadeniz’de Ticaret Gemisi İnşa Politikası (1783-1824)”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 9, Bahar, s. 64-77.
- ÖZDEMİR, Şenay (2004), *Akdeniz Hâkimiyetinde Osmanlı Devleti ve Korsanlık (1695-1789)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÖZDEMİR, Şenay (2006), “Osmanlı Denizciliğinde Gemi Kazaları ve Dalışlar”, *OTAM*, 19, s. 365- 380.
- ÖZTÜRK, Mustafa (1992), “Bursa’da Hububat Fiyatları”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. 7/11, s. 167- 190.

- ÖZTÜRK, Mustafa (2010), “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, s. 326- 351.
- PAMUK, Şevket (2003), *Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- PAMUK, Şevket (2005), *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınevi, İstanbul.
- PARLATIR, İsmail (2011), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara.
- SAHİLLİOĞLU, Halil (1965), *Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740*, (Doçentlik tezi) İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul.
- SAMİ, Şemsettin (2006), *Kamusi Türki*, İstanbul.
- SELANİKİ, Mustafa Efendi (1999), *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, c. 1-2, Haz. Mehmet İpşirli, Ankara.
- SERDAROĞLU, Murat (2009), *3457 Numaralı Maliye Ahkam Defterine Göre Osmanlılarda Sosyal ve Ekonomik Hayat*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- SHAW, Stanford Jay (1962), *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt 1517-1798*, Princeton University Press, New Jersey.
- REDHOUSE, Sir James William (2003), *Redhouse Türkçe-İngilizce Sözlük*, Sev Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- TABAKOĞLU Ahmet (1999), “Osmanlı İktisadı Yapısının Ana Hatları”, *Osmanlı*, c. 3, edt. Güler Eren, Ankara, s. 1- 17.
- TABAKOĞLU, Ahmet (1985), *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- TAŞKESENLİOĞLU, Cihat (2012), *74 Numaralı Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- TOK, Özen (2002), *XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti*, (Basılmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- TOK, Özen (2007), “XVII. Yüzyılda Mısır Eyaletinin Malî Yükümlülükleri Bağlamında İrsaliye Hazinesi”, 38. *ICANAS*, Ankara, s. 291-303.

TOMAR, Cengiz (2004), “Mısır (Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar)”, c. 29, s. 559-563.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1984), *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ÜNAL, Mehmet Ali (2011), *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.

ÜNAL, Mehmet Ali (2014), *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.

YERASİMOS, Stefanos (2002), *Sultan Sofraları: 15. Ve 16. Yüzyılda Osmanlı Saray Mutfağı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,

EKLER

Ek-1

1651 yılında Vekilharç Müezzîn Ali Ağa tarafından Mısır'dan gönderilen zahirenin saray kilerine dâhil olan ve yolda zayi' olan miktarları.

Zahâir-i irsaliye-i Mısır irsaliye-i Müezzîn Ali Ağa vekilharc-ı Mısır hala an vâcib sene 1061

Yekûn Dahil-i kilar-ı amire

Ürün	Miktar/Adet	Miktar	Elkesr
Erz	Gazavî: 543	Keyl: 18216	Keyl: 1679
Sükker	Kafes: 311	Kıyye: 33619	Kıyye: 481
Ades	Gazavî: 110	Keyl: 1865,5	Keyl: 131
Nohud	Gazavî: 117	Keyl: 1824,5	Keyl: 311
Şa'iriye	Kafes: 6	Kıyye: 1030	Kıyye: 60
Hına-i Mısri	Çuval: 2	Kıyye: 290	-
Nişadır	Kafes: 8	Kıyye: 880	-
Hıyarşenbe	Kafes: 3	Kıyye: 314	-
Temirhindi ve gayruhu	Kafes: 3	Kıyye: 256	-
Edviye	Kafes: 1	Kıyye: 118	-
Fülfül	Ferde: 2	Kıyye: 299	-
Darçın	Ferde: 3	Kıyye: 275	-
Sinamekki	Ferde: 1	Batman: 87	-

Yekûn gark olan kafir aldıdır dahil-i kilar-ı amire olmayub şerh verildi.

Ürün	Miktar/Adet	Miktar
Erz	Gazavî: 432	Keyl: 15848
Sükker	Kafes: 77	Kıyye: 8470
Ades	Gazavî: 68	Keyl: 630
Nohud	Gazavî: 17	Keyl: 314
Nışadır	Kafes: 3	Batman: 1035
Temirhindi ve gayruhu	Kafes: 5	Batman: 1765
Fülfül	Ferde: 4	Batman: 1737
Zencebil	Ferde: 2	Batman: 585
Darçın	Ferde: 1	Batman: 320
Edviye	Ferde: 1	Batman: 355

Kaynak: BOA, MAD., Defter no: 4986

Ek-2

Matbah emini Mahmut Efendi zamanında 1669-70 yılları arasında Mısır'dan saray kilerine dahil olan ve çeşitli sebeplerle yolda zayi' zahirenin miktarları

Dahil-i kilar-ı amire der-asitane-i saadet der zaman-ı Mahmud Efendi Emin-i matbah-ı amire elvaki' Fi 10 Şevval sene 1079 ve fi 9 Şevval sene 1080

Ürün	Miktar/Adet	Miktar	Kesr
Sükker	-	Kıyye: 36064	-
Pirinç	Gazavî: 431	Keyl: 18709	Keyl: 185
Nohud	Gazavî: 97	Keyl: 1873	Keyl: 11
Mercimek	Gazavî: 41	Keyl: 871	Keyl: 9
Fülfül	Kafes: 3	Kıyye: 306	-
Darçın	Ferde: 4	Kıyye: 213	-
Zencebil	Ferde: 2	Kıyye: 105	-
Edviye	Kafes: 8	Kıyye: 790	-
Nişadır	Kafes: 6	Kıyye: 750	-
Şa'iriyeye	Kafes: 4	Kıyye: 610	-
Sinameki	Gazavî: 1	Kıyye: 61	-
Hıma-i Mısri	Çuval: 1	Kıyye: 135	-

Yekûn Dahil-i Kilar-1 amire olmayan sefinlerin zahiresidir.

Ürün	Miktar/Adet	Miktar
Erz	Gazavî:223	Keyl: 9785
Sükker	Kafes:100	Kıyye: 11000
Ades	Gazavî: 15	Keyl: 350
Nohud	Gazavî: 30	Keyl: 608
Füfül	Ferde:3	Kıyye: 342
Zencebil	Ferde: 1	Kıyye: 45
Şa'iriyye	Kafes: 2	Kıyye: 309
Nişadır	Kafes: 4	Kıyye: 516
Edviye	Edviye: 2	Batman: 540
Hına-1 mısri	Çuval: 1	Kıyye: 144

Kaynak :BOA, C.SM.. 93 4655.

Ek-3

Matbah emini Mahmut Efendi zamanında 1670-71 yılları arasında Mısır'dan saray kilerine dahil olan zahirenin miktarları

Dahil-i Kılar-ı Amire der-asitane-i saadet der zaman-ı Mahmud Efendi emini-i Matbah-ı Amire el-vaki'-fi 10 Şevval sene 1080 ve fi 9 Şevval sene 1081

Ürün	Miktar/Adet	Miktar	Kesr
Erz	Gazavî: 949	Keyl: 34433	Keyl: 293
Sükker	Kafes: 290 (Miad:62 Bey': 111 Mükerrer: 290)	Kıyye: 31309	Kıyye: 585
Nohud	Gazavî: 127	Keyl: 2438	Keyl: 26
Darçın	Ferde: 4	Kıyye: 212	-
Füfül	Ferde: 6	Kıyye: 682	-
Zencebil	Ferde: 1	Kıyye: 152	-
Sinameki	Gazavî: 1	Kıyye: 85	-
Edviye	Kafes: 10	Kıyye: 1009	-
Hıyarşenbe	Kafes: 6	Kıyye: 280	-
Nişadır	Kafes: 10	Kıyye: 1233	-
Şa'iriyeye	Kafes: 6	Kıyye: 860	-
Hına-i Mısri	Çuval: 2	Kıyye: 275	-

BOA, C.SM.. 93 4655.

Ek-4

Matbah emini Mahmut Efendi zamanında 1671-72 yılları arasında Mısır'dan saray kilerine dahil olan ve çeşitli sebeplerle yolda zayi' zahirenin miktarları

Dahil-i kilar-ı amire der-asitane-i saadet der-zaman-ı Mahmud Efendi emini-
Matbah-ı Amire el vaki' 10-şevval 1081 ve fi 9 şevval sene 1082

Ürün	Miktar /Adet	Miktar	Kesr
Pirinç	Gazavî: 1027	Keyl: 34702	Keyl: 103
Sükker	Kafes: 531 (Miad: 125 Bey': 97 Mükerrer: 309)	Kıyye: 53588	Kıyye: 4873
Mercimek	Gazavî: 269	Keyl: 4651	Keyl: 13
Nohud	Gazavî: 154	Keyl: 2495	
Şa'iriyye	Kafes: 6	Kıyye: 944	
Nişadır	Kafes: 10	Kıyye: 1177	
Darçın	Ferde: 3	Kıyye: 294	
Zencebil	Ferde: 2	Kıyye: 215	
Fülfül	Ferde: 6	Kıyye: 778	
Hıyarşenbe	Kafes: 3	Kıyye: 350	
Edviye	Kafes: 10	Kıyye: 1013	
Sinameki	Gazavî: 1	Kıyye: 88	
Hına-i mısır	Çuval: 1	Kıyye: 250	

Yekun-1 Dahil-i Kılar-1 amire olmayan sefinelerin zahiresidir

Ürün	Miktar/Adet	
Pirinç	Gazavî: 62	Keyl: 969
Mercimek	Gazavî: 3	Keyl: 49
Nohud	Gazavî:1	Keyl: 41
Sükker	Kafes: 2	Kıyye: 220

Kaynak: BOA, C.SM.. 93 4655.

Ek-5

Matbah emini Mahmut Efendi zamanında 1672-73 yılları arasında Mısır'dan saray kilerine dahil olan ve çeşitli sebeplerle yolda zayi' zahirenin miktarları

Dahil-i kilar-ı amire Asitane-i saadet der zaman-ı Mehmet Efendi emini matbah-ı amire el-vaki' 10 Şevval sene 1082 ve fi 9 Şevval sene 1083

Ürün	Miktar/Adet	Miktar	Kesr
Pirinç	Gazavî: 922	Keyl: 29081	Keyl: 1357
Sükker	Kafes: 359	Kıyye: 37822	Kıyye: 1668
Ades	Gazavî: 108	Keyl: 2210	Keyl: 23
Nohud	Gazavî: 93	Keyl: 1521	Elkesr Keyl: 43
Nişadır	Kafes: 8	Kıyye: 947	-
Şa'iriyye	Kafes: 5	Kıyye: 800	-
Fülfül	Ferde: 5	Kıyye: 557	-
Darçın	Ferde: 3	Kıyye: 202	-
Zencebil	Ferde: 2	Kıyye: 166	-
Edviye	Kafes: 8	Kıyye: 594	-
Sinameki	Gazavî: 1	Kıyye: 90	-
Hına-i mısır	Çuval: 2	Kıyye: 232	-

Yekun-1 Dahil-i kilar-1 Amire olmayan sefinelerin zahiresidir.

Ürün	Miktar	Miktar
Erz	Gazavî: 157	Keyl: 5710
Sükker	Kafes: 29	Kıyye: 3190
Nohud	Gazavî: 55	Keyl: 936
Ades	Gazavî: 50	Keyl: 856
Şa'iriyye	Kafes: 1	Kıyye: 162
Nişadır	Kafes: 2	Kıyye: 241
Fülfül	Ferde: 1	Kıyye: 145
Darçın	Ferde: 1	Kıyye: 73
Edviye	Kafes: 2	Kıyye 187

Kaynak: BOA, C.SM.. 93 4655.

Ek-6

Matbah emini Mustafa Efendi zamanında 1688-1690 yılları arasında vekilharç Mustafa Ağa tarafından Mısır'dan gönderilen zahirenin saray kilerine giriş miktarları

Yekûn-ı irsaliye-i Mısır taraf-ı Mustafa Ağa vekilharç-ı Mısır dahil-i Kılar-ı amire der zaman-ı Mustafa Efendi emin-i matbah-ı amire elvaki' fi 11 S Sene 1099 ve fi selh-i Ca sene 1101

Ürün	Miktar/Adet	Miktar	Kesr
Sükker	Kafes: 400	Kıyye: 41702,5	Kıyye: 2833,5
Erz	Gazavî: 1006	Keyl: 34817	Keyl: 1676,5
Mercimek	Gazavî: 189	Keyl: 3120	Keyl: 237,5
Nohud	Gazavî Adet: 80	Keyl: 1060	Keyl: 251
Fülfül	Ferde: 4	Kıyye: 583	-
Darçın	Ferde: 10	Kıyye: 747	-
Zencebil	Ferde: 2	Kıyye: 350	-
Hına-i mısır	Çuval: 4	-	-
Nişadır	Kafes: 8	Kıyye: 845	-
Şa'iriyeye	Kafes: 4	Kıyye: 540	-
Edviye	Kafes: 10	Batman: 3090	-
Hıyarşenbir	Kafes: 4	Batman: 1560	-
Sinameki	Gazavî 1	Batman: 250	-

Kaynak: BOA, D..BŞM., Defter No: 559.

Ek-7

Matbah emini Ali Efendi zamanında 1691-1692 yılları arasında vekilharç Mustafa Ağa tarafından Mısır'dan gönderilen zahirenin saray kilerine giriş miktarları

Yekûn-ı zahâir-i Mısır an hala Mustafa Ağa vekilharç-ı Mısır dahil-i kilar-ı amire der zaman-ı Ali Efendi emin-i matbah-ı amire el vaki' fi gurre-i C sene 1102 ve fi selh-i Ca sene 1103

Ürün	Miktar/Adet	Miktar	Kesr
Sükker	Kafes: 303	Kıyye: 31209	Kıyye: 3001
Erz	Gazavî Aded: 620	Keyl: 15351,5	Keyl: 994
Nohud	Gazavî: 133 Elkesr:	Keyl: 1690	Keyl: 287
Ades	Gazavî: 79	Keyl: 950,5	Keyl: 94,5
Darçın	Ferde:12	Kıyye: 944,5	-
Fülfül	Ferde: 5	Kıyye: 678	-
Nişadır	Kafes: 10	Kıyye: 901	-
Edviye	Kafes: 9	-	-
Şa'iriye	Kafes: 1	Kıyye: 133	-
Hıyarşenbir	Kafes: 2	-	-
Hına-i Mısır	Çuval: 4	-	-
Sinameki	Gazavî: 2	-	-

Kaynak: BOA, D..BŞM., Defter No: 559.

Ek-8

Matbah emini Ali Efendi zamanında 1692-1693 yılları arasında vekilharç Mustafa Ağa tarafından Mısır'dan gönderilen zahirenin saray kilerine giriş miktarları

Yekûn irsaliye-i zahâir-i Mısır an haliya Mustafa Ağa vekilharç-ı Mısır dahil-i kilar-ı amire derzaman-ı Ali Efendi emin-i Matbah-ı amire elvaki' fi gurre-i C sene 1103 ve fi 29 S Sene 1104

Ürün	Miktar /Adet	Miktar	Kesr
Sükker	Kafes: 139	Kıyye:14317	Kıyye: 973
Erz	Gazavî: 1004	Keyl: 24791,5	Keyl: 3082
Ades	Gazavî: 75	Keyl: 907	Keyl: 88
Şa'iriye	Kafes: 5	Kıyye:700	-
Nohud	Gazavî: 154	Keyl: 1786,5	Keyl: 233,5
Darçın	Ferde: 6	Kıyye: 439	-
Fülfül	Ferde: 1	Kıyye: 142	-
Nışadır	Kafes: 6	Kıyye: 618	-
Edviye	Kafes: 6	Kıyye: 879	-
Efra-i Sade??	Kafes: 2 <i>Defter-i Helvahane</i>	-	-

Kaynak: BOA, D..BŞM., Defter No: 559.

Ek-9

Matbah emini Ali Efendi zamanında 1690-1693 yılları arasında vekilharç Mustafa Ağa tarafından Mısır'dan gönderilen zahirenin saray kilerine giriş miktarları

Yekûn-ı irsaliye-i Mahruse-i Mısır an hala Mustafa Ağa vekilharç-ı Mısır dahil-i Kılar-ı Amire der zaman-ı Ali Efendi emin-i matbah-ı amire el-vaki' fi gurre-i C Sene 1101 ve fi 29 S Sene 1104

Ürün	Miktar/Adet	Miktar	Kesr
Sükker	Kafes: 649	Kıyye: 8114	Kıyye:64156,5
Erz	Gazavî: 2837	Keyl: 71837	Keyl: 6398
Ades	Gazavî: 308	Keyl: 4201,5	Keyl: 318,5
Nohud	Gazavî: 397 Elkesr	Keyl: 4867	Keyl: 614
Füfül	Ferde: 8	Kıyye: 1115	
Darçın	Ferde: 18	Kıyye: 1383,5	
Zencebil	Ferde: 1	Kıyye: 108	
Hına-i Mısır	Çuval: 4		
Nişadır	Kafes: 16	Kıyye: 1519	
Şa'iriyye	Kafes: 10	Kıyye: 1913	
Edviye	Kafes: 15	Batman: 3635	
Hıyarşenbir	Kafes: 2	Batman: 780	
Sinamekki	Gazavî: 2	Batman: 500	
Efra-i Sade??	Kafes: 2 <i>Defter-i Helvahane</i>	Batman: 680	

Kaynak: BOA, D..BŞM., Defter No: 559.

Ek-10

Matbah emini el-Hâcc Musa Efendi zamanında 1693-1694 yılları arasında Mısır'dan gönderilen zahirenin saray kilerine giriş miktarları

Yekun-ı zahâir-i Mahruse-i Mısır dahil-i kilar-ı amire der zaman-ı el-Hâcc Musa Efendi emin-i matbah-ı amire el-vaki' fi gurre-i Ra sene 1104 ve fi 29 L sene 1105

Ürün	Miktar/Adet	Miktar	Kesr
Sükker	Kafes: 517	Kıyye:51787,5	Keyl: 4583
Erz	Gazavî: 869	Keyl: 19798	Keyl: 3076,5
Mercimek	Gazavî: 187	Keyl: 2341	Keyl: 510
Nohud	Gazavî: 196	Keyl: 2114,5	Keyl: 405,5
Şa'iriyye	Kafes: 4	Kıyye: 519	
Darçın	Kafes: 1	Kıyye: 80	
Hıyarşenbir	Kafes: 1	Kıyye: 80	
Sinamekki	Gazavî: 1	Kıyye: 86,5	
Zencebil	Denk: 1	Kıyye: 185	
Edviye	Kafes: 3	Batman: 219	
Hına-i Mısır	Çuval: 2	Batman: 790	

Kaynak: BOA, D..BŞM., Defter No: 559

Ek-11

Matbah emini el-Hâcc Mehmet Efendi zamanında 1694-1695 yılları arasında vekilharç Mustafa Ağa tarafından Mısır'dan gönderilen zahirenin saray kilerine giriş miktarları

Yekûn-ı irsaliye-i mahruse-i Mısır an hala Mustafa Ağa vekilharç-ı Mısır dahil-i kilar-ı amire de zaman-ı Mehmed Efendi emin-i matbah-ı amire el-vaki' fi gurre-i Ra sene 1105 ve 29 S sene 1106

Ürün	Miktar/Adet	Miktar	Kesr
Sükker	Kafes: 4	Kıyye: 413	Keyl: 37
Erz	Gazavî: 231	Keyl: 6592,5	Keyl: 576,5
Nohud	Gazavî: 159	Keyl: 1799,5	Keyl: 214
Mercimek	Gazavî: 35	Keyl: 429	Keyl: 100,5
Şa'iriyye	Kafes: 6	Kıyye: 815	
Nişadır	Kafes: 10	Kantar: 2622 Kıyye: 1033,5	
Edviye	Kafes: 6	Kantar: 1163 Kıyye: 512 Batman: 1860	
Hıyarşenbir	Kafes: 1	Kantar: 380 Kıyye: 167 Batman: 400	
Sinamekki	Gazavî: 1	Kantar: 200 Kıyye: 88 Batman: 260	

Kaynak: BOA, D..BŞM., Defter No: 559.

Ek-12

Mısır'dan Osmanlı Sarayına 1687-1692 yılları arasında gönderilen zahirenin Reşid kadısı Arif Mehmed Efendi tarafından tespit edilen batan, yanan ve korsanların eline geçen miktarları

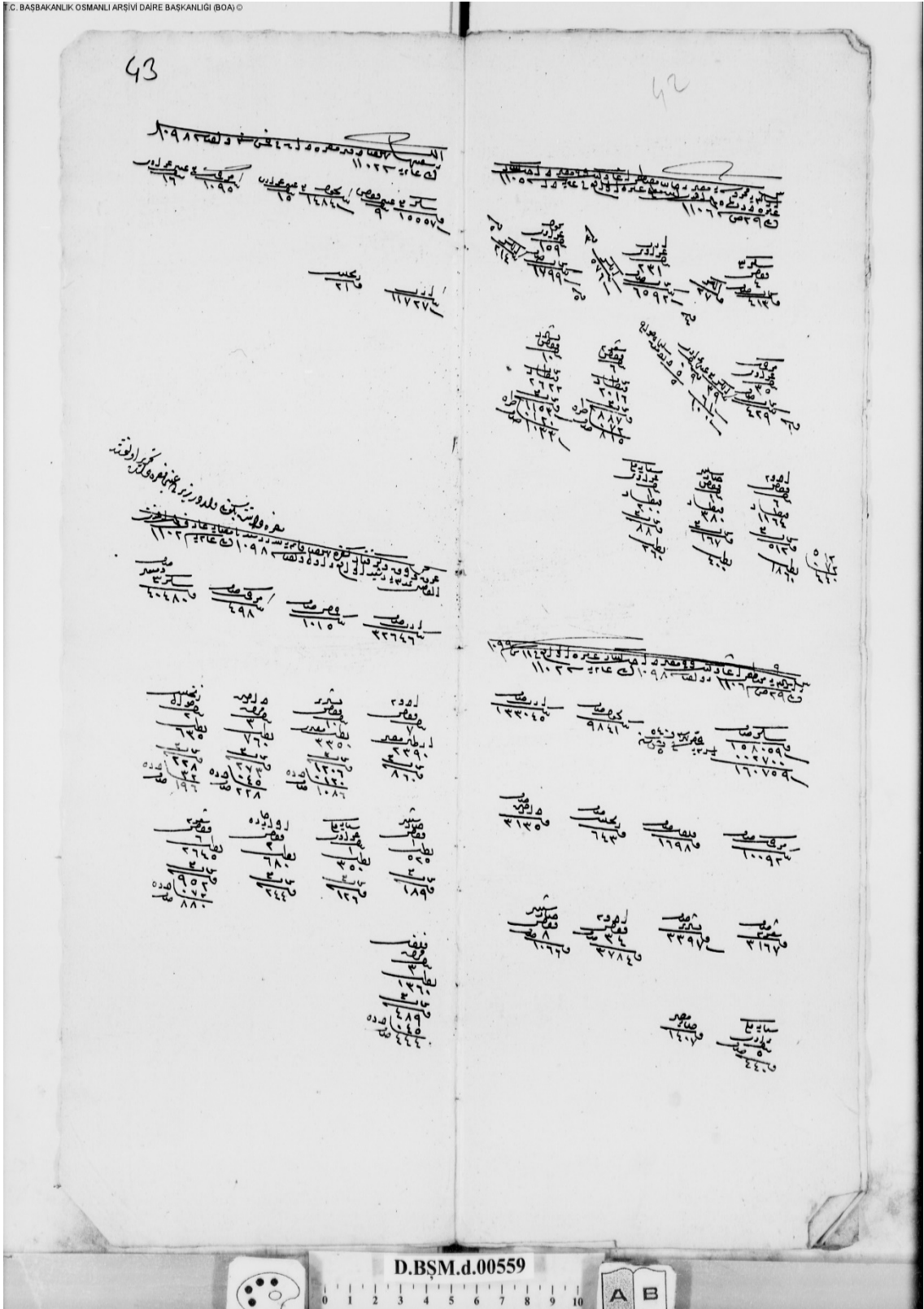
Gark ve harik ve giriftar-ı kefare ber-muceb-i kaime-i bender-i Reşid imza-i Arif Mehmed Efendi al-kadı-i adliye-i Reşid elvaki' ber evvel Za sene 1098 ve fi gaye-i sene 1102

Ürün	Miktar/Adet	Miktar
Erz	-	Keyl: 32646
Hummas	-	Keyl: 1015
Mercimek	-	Keyl: 497
Sükker Bey'- mi'ad	-	Kıyye: 40480
Edviye	Kafes: 7	Ratl-i Mısır: 2390 Kıyye:860
Nişadır	Kafes: 10	Batman-ı Mısri: 3350 Kıyye: 1086
Darçın	Ferde: 3	Batman: 760 Kıyye: 228
Zencebil	Çuval: 2	Batman: 635 Kıyye: 196
Hıyarşenbir	Kafes: 1	Batman: 525 Kıyye: 189
Sinamekki	Gazavî: 1	Batman: 350 Kıyye: 126
Emra-i Sade?	Kafes: 2	Batman: 680 Kıyye: 244
Şa'iriye	Kafes: 6	Batman: 2645 Kıyye: 880
Fülfül	Ferde: 3	Batman: 1360 Kıyye: 444

Kaynak: BOA, D..BŞM., Defter No: 559.

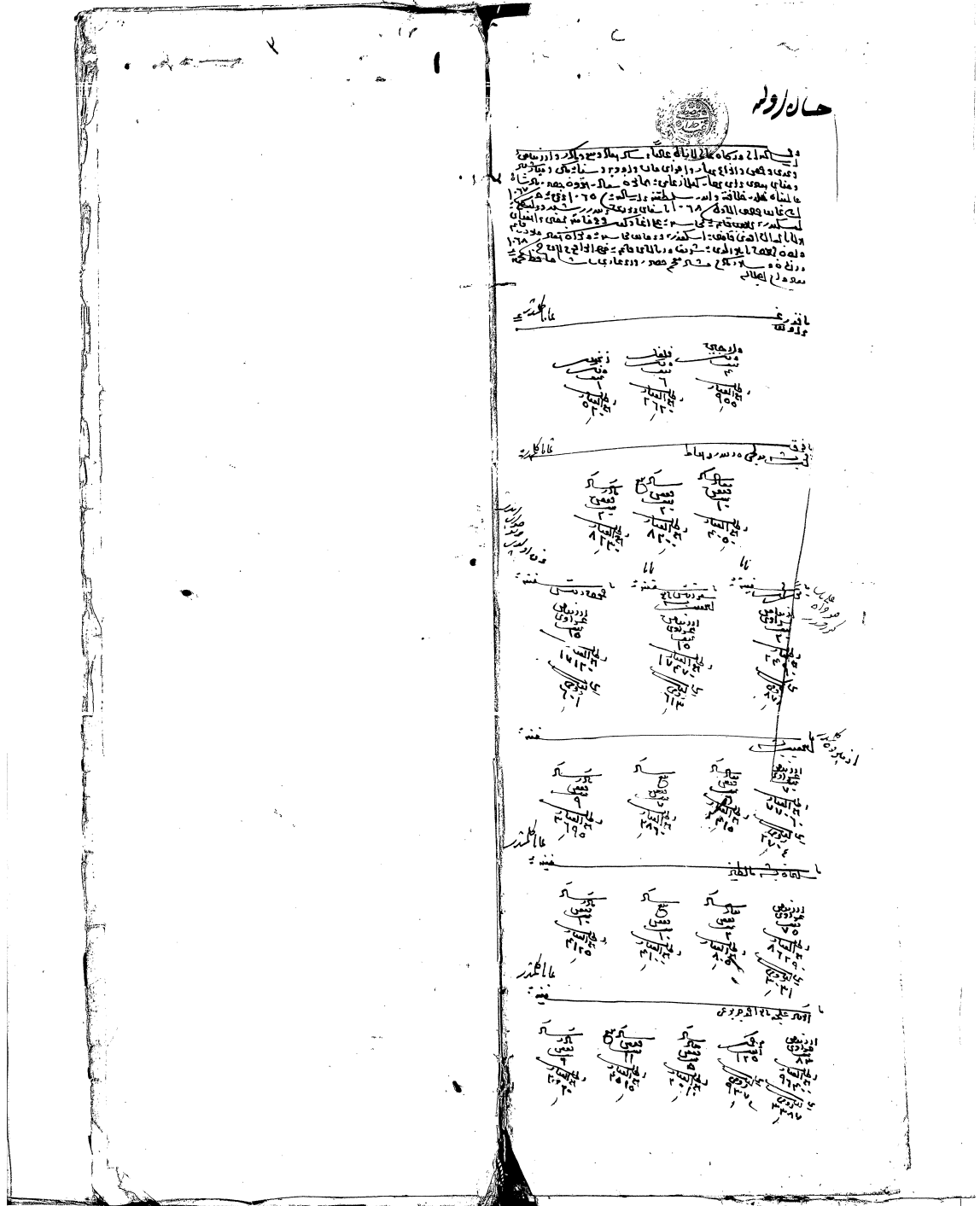
Ek- 13

Matbah-ı Amire Emini Mustafa Efendi zamanındaki Vekil-i Harc Mustafa Ağa tarafından Mısır'dan gönderilen zahâiri gosterir defterden bir bölüm.

Ek-15

Vekilharç Ali Ağa tarafından gönderilen ürünleri gösterir defterden bir bölüm.

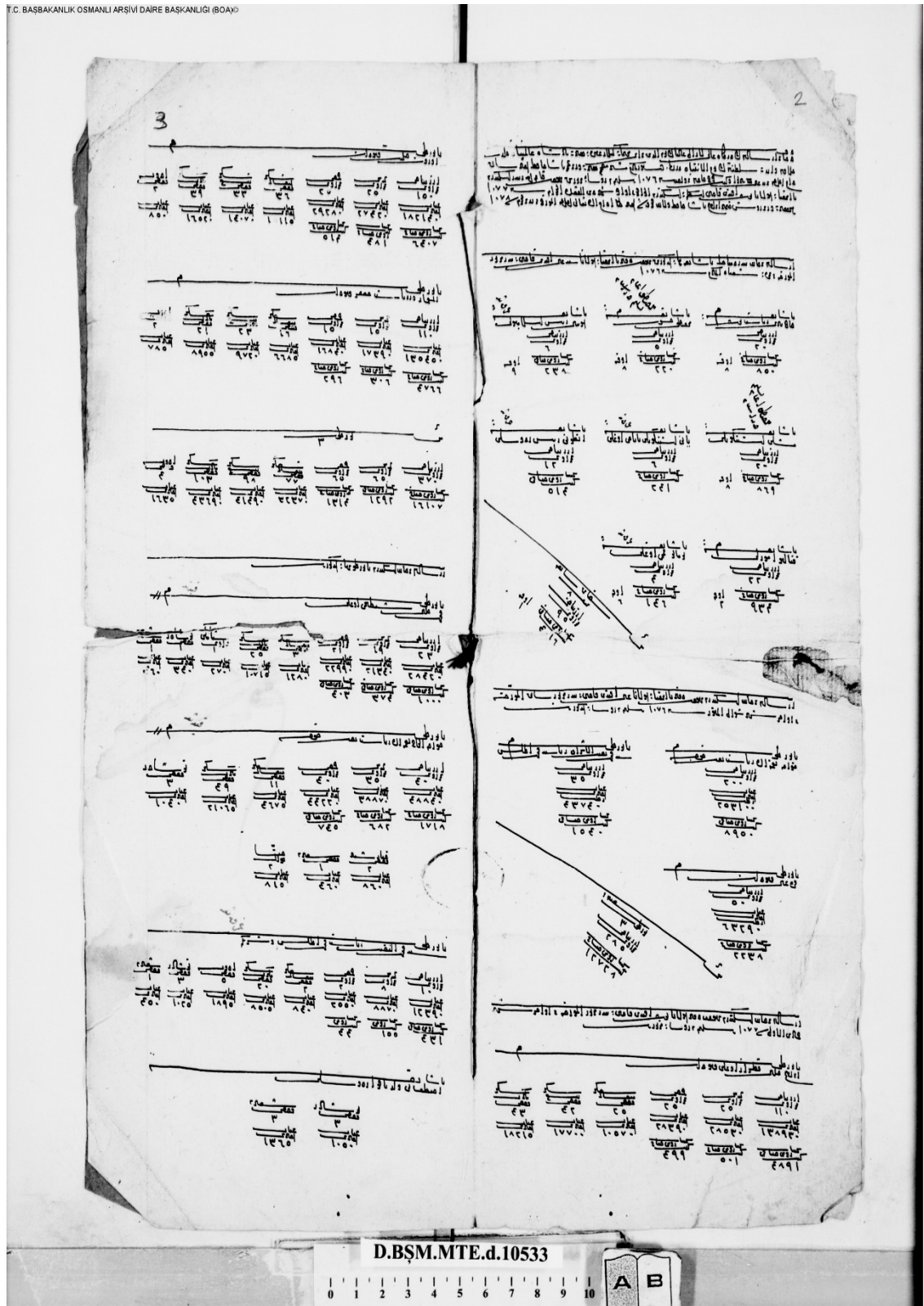

MAD.d 03769

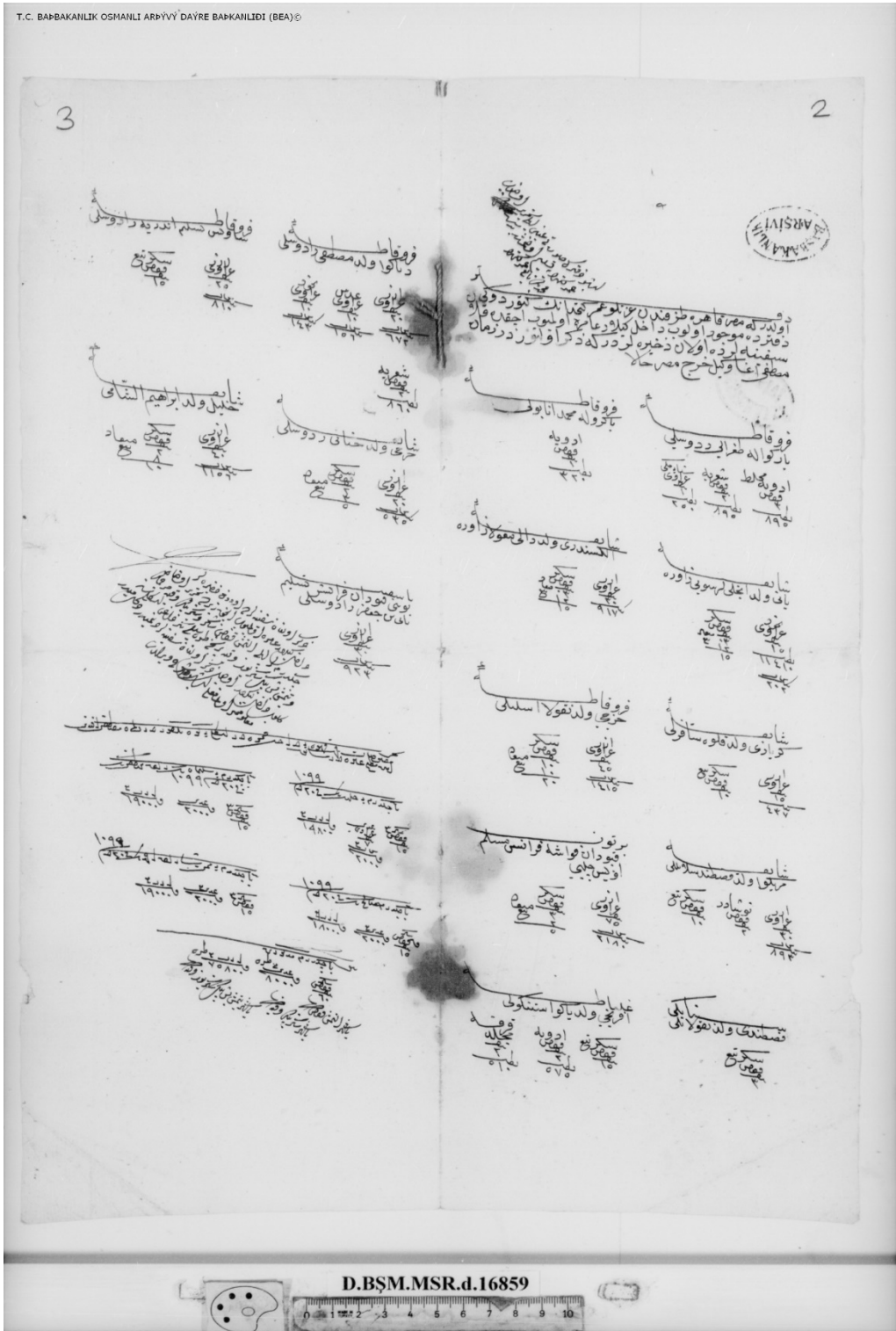
Ek-17

Mısır'dan Kılar-ı Amire'ye gönderilen matbah muhimmatını gösterir irsaliye defterinden bir bölüm

Ek-18

Mısır vekilharcı Mustafa Ağa zamanında Mısır-ı Kahire'den gelip dahil-i kilar-ı amire olmayıp acıkta kalan sefinelerde mevcut zahireleri mubeyyin defter.

D.BSM.MSR.d.16859

ÖZGEÇMİŞ

22/01/1989 tarihinde Ağrı/MERKEZ’de doğdum. İlk ve Ortaokul öğrenimimi Kocaeli’de Yukarı Hereke İÖO’nda tamamladım. Daha sonra Lise öğrenimimi Körfez-Hereke Lisesi’nde tamamladıktan sonra 2006 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü’nde lisans eğitimime başladım. 2010 yılında lisans eğitimimi bittikten sonra, 2011 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Pedagojik Eğitim ve Formasyon eğitimimi başarıyla tamamladım. 03.02.2014 tarihinde Öğretim Görevlisi Yetiştirme Programı kapsamında Pamukkale Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı’na Araştırma Görevlisi olarak atandım.

Arş. Gör. Engin ASLAN